

לשוננו לעם

עורך: משה פלורנטין

מתוך

כרך נז, תשס"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשוננו לעם

רבעון בענייני הלשון העברית
בהוצאת המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית • ירושלים

מחזור נז • חוברת ב • תשס"ח

העורך: משה פלורנטין • חברי המערכת: דוד טלשיר, חיים א' כהן, יוסף עופר

לא על הקמץ לבדו

לפולמוס המתחדש בין מסורות טבריה וארץ ישראל

ישי נוימן

אל הכותבים

כתבי יד יוגשו למערכת בקובץ מחשב מוקלדים בתכנת וורד, וכן יימסר טופס מודפס ברווח כפול בשני עותקים. על הכותב לצרף תרגום לאנגלית של כותרת המאמר.

האקדמיה ללשון העברית
ירושלים התשס"ט

ISSN 0024-1091

עריכת לשון : אורי מור
הפקה : אורית טפרברג

האקדמיה ללשון העברית, קמפוס גבעת רם, ירושלים 91904
טלפון 02-6493555, פקס 02-5617065
דואר אלקטרוני acad3u@vms.huji.ac.il
אתר האינטרנט <http://hebrew-academy.huji.ac.il>

סדר ועריכה במחשב: האקדמיה ללשון העברית
הדפסה: "גרפית" בע"מ, ירושלים

דבר העורך

חוברת זו מעין המשך היא לחוברת ג-ד של מחזור נה (תשס"ה-תשס"ו). אותו צמד חוברות שימש אכסניה למאמרו של מ' מישור, "הניקוד שלנו על פרשת דרכים", ולתגובות של ארבעה מחוקרי הלשון העברית – ע' אורנן, א' לאופר, א' ממון וי' עופר. "תשובה על התגובות" של מישור חתמה את הדברים ההם. מאז – וכמובן לפני כן – ועד עתה נתפרסמו עוד דברים על פרשת פישוטו של הניקוד המקובל. עתה הוגשו לנו דבריו רחבי הדעת של ישי נוימן, ומערכת "לשונונו לעם" ראתה, אף שמחה, לפרסמם באכסניה זו.

"לא על הקמץ לבדו: לפולמוס המתחדש בין מסורות טבריה וארץ ישראל" הוא מאמר ביקורת מפורט על דברי המתנגדים לעצם הרפורמה בניקוד, ובה בעת הוא מוסיף עוד נדבכים של ידיעות ותפיסות שמן הסתם יעמדו גם הם בפני מקבלי ההחלטה אם יידרשו לה.

אנו מציעים אפוא לקוראינו להצמיד בקריאתם את החוברת הזאת ואת החוברת הקודמת זו לזו, הגם שהכתוב כאן יש לו זכות קיום עצמאית.

משה פלורנטיין

לא על הקמץ לבדו

באחד מימי אמצע דצמבר 2006, לאחר תפיסת האסיר הנמלט בני סלע, קבל העיתונאי גבי גזית במשדר הבוקר היומי שלו על עילגותם של שוטרי משטרת ישראל בהגותם הונדה ולא הונדה. בדברי תוכחתו ציין את האיות שעל פיו היו אמורים שוטריו לדעת אל נכון את ההגייה המקורית: H-O-N-D-A. יום או יומיים אחר כך דיבר גזית על ההכרח שהמשטרה תפעל בשום שכל, וכאן הגה shum בשי"ן ימנית, ובשעת השידור הבאה תיקן להגיית sum בשי"ן שמאלית בעקבות הערה של צוות ההפקה. כידוע, מהניקוד שום בחולם עולה ההגייה som. עורך המוסף "תרבות וספרות" של "הארץ", בני ציפר, גילה בחוצות "הארץ" סוד גלוי – מספר יודעי הניקוד מצטמצם בצורה דרסטית. לדבריו, יודעי נְקָד הם בימינו "זן נכחד". הדבר מגיע לידי כך שמשוררים רבים שולחים לפרסום שירים בלתי מנוקדים בתקווה שלפני הפרסום יבואו גמדים טובים וינקדו את שיריהם. למעשה, אומר ציפר, עוד בצעירותו רבים מהמורים לא ידעו לנקד, ובכלל זה גם המורים ללשון.¹ כבר בשנת תרצ"ה התריע זאב ז'בוטינסקי על המצב בארץ ישראל המנדטורית (הנמוקים, עמ' 19): "עובדא היא, שרוב בוגרי הגמנסיות מנקדים בשגיאות".

היפותזה א: לו נוקדו המילים בעברית דרך קבע, שוטרי ישראל לא היו נזקקים לשיעור באיות אנגלי בשידור חי מגבי גזית, והלה לא היה נזקק לצוות הפקה מלומד כדי לתקן את היסוסיו. לו נוקדו המילים בעברית דרך קבע, הִרְכָּבֶל היה ממשיך לרכוב עלי כָּבֵל אבל כנראה לא היה הופך רִכְבָּל. בינינו, כמה ישראלים משכילים הוגים **דלפק** delpek? ולו ידעו את הניקוד דְּלֶפֶק, או לפחות הורגלו לראות את המילה מנוקדת באופן שילמד על תנועותיה, האם גם אז היו מופתעים למשמע delpek? והדוגמאות רבות והולכות.

היפותזה ב: אין יודעים לנקד, כי קיים פער מבני משמעותי בין השפה כמערכת לעצמה לבין הניקוד כמערכת לעצמה. ההבדל בין שתי המערכות האלה כה רב עד כי ידיעת המערכת הלשונית הנרכשת בתקשורת היום-יומית, הדבורה והכתובה, אין בה אף לא ערובה מזערית לשליטה במערכת הניקוד על קוויה ונקודותיה.

למעשה, מעולם לא היה הניקוד נחלתם של רבים. לאחר שהומצא במאה השמינית בטבריה התפשט בקהילות ישראל, אך מעולם לא הפך נחלת הכלל. הכול ידעו לקרוא טקסט מנוקד, אך מעטים ידעו לנקד; כך בעברית הכתובה הטרום-ישראלית וכך בימינו. עיון מעמיק יותר בתולדות העברית מלמד כי מלכתחילה נוצרה שיטה גרפית זו בעבור ניב עברי השונה מזה שממנו יונקת לשוננו. הניב הארץ-ישראלי, אביה מולידה של ההגייה הספרדית מחומשת התנועות, שרד בהגייה המסורתית של קהילות ישראל, והוא העומד בבסיס

1. ציפר, הגמדים.

העברית המדוברת, אך ניקודו נזנח.² לעומתו הניב של טבריה, בעל שבע התנועות, נעלם מהגיית העברית, אך השיטה הגרפית שנוצרה בעבורו זכתה ליוקרה, כבשה לה מקום ודחקה בתוך כך את רגלי השיטה הגרפית הארץ-ישראלית. תוצאות לדיסוננס שנוצר נראות הן בטקסטים מימי הביניים והן בעברית בת זמננו.

בימי הביניים לא תמיד צלחה ידם של בעלי מסורת לשונית מחומשת תנועות שניסו לנקד טקסטים בעזרת הסימנים הטברניים המכוונים אל מערכת בעלת שבע תנועות.³ התוצאה משתקפת בכתבי יד עתיקים. נציין את מסורתו הארץ-ישראלית של כ"י רויכלין למקרא, המשתמש בסימני הניקוד הטברניים אך אינו מבחין בין קמץ לפתח ובין צירי לסגול.⁴ גם במסורות מהימנות ללשון חכמים כגון כ"י פרמה א למשנה משתקף מצב דומה: קמץ ופתח וכן צירי וסגול "משמשים בערבוביה, מבלי שתוכר איזו שהיא שיטה בחילופיהם".⁵ אפילו ההבחנה האיכותית בעברית האשכנזית בין קמץ לפתח ובין צירי לסגול מאוחרת (המאה השלוש-עשרה) ואינה ממשיכה את מסורת טבריה.⁶ הנה סקירתו המסכמת של אלדר, מסורת הקריאה, עמ' 30:

IV ההגייה הקדם-אשכנזית: קמץ ופתח צירי וסגול.

א. חילופי קמץ-פתח וצירי-סגול המצויים בכל המחזוריים (ובמקראות) האשכנזיים הם תוצאותיו של מניע שבלא-יודעין, והם מחוויים על מציאות פוניטית – ידועה ומוכרת גם ממקורות אחרים, כגון: מחרוזי שירים, מפירושי מונחים וכינויים בדברי רש"י, רשב"ם ורבנו תם ובדברי פרשן הפיוטים מכנען ר' אברהם ב"ר עזריאל, מתעתיקי העברית ורשימות לעזים מצרפת ועוד – שבה נזדהו שני הגאים, קמץ ופתח מחד גיסא, וצירי וסגול מאידך גיסא, שהיו נבדלים זה מזה באיכותם במסורת הטברנית. בכך שווה הקריאה הקדם-אשכנזית לקריאה הספרדית, בימה"ב ובימינו, ונבדלת מקריאת האשכנזים בימינו, שמצוי בה הבדל איכותי בין פתח לקמץ מכאן ובין צירי לסגול מכאן.

2. מורג, שיטות ניקוד, עמ' 20 הערה 12.
3. ומכאן גם חוסר התוקף של החלוקה לתנועות קצרות וארוכות לשיטת ר' יוסף קמחי; ור' על כך דברי בלאו (הבדלים כמותיים, עמ' 139): "קשה לדבר על ייסוד מדעי איתני במובן המודרני שבמלה שבתורת רי"ק גם מפני שהיא מחילה על הניקוד הטברני את המבטא הספרדי ומכניסה בזה מהומה לביתה".
4. ר' מורג, רויכלין, עמ' 230 סעיף 3.3: "The lack of distinction between *pathah* and *qāmēs* on the one hand and *šere* and *sēghōl* on the other is a salient feature of certain texts which have Palestinian vocalization".
5. הנמן, תורת הצורות, עמ' 11. ואילו "נקדן כ"י קויפמן אינו מרבה לערבב" (ילון, מבוא, עמ' 31).
6. וכן חילופי פתח-קמץ וצירי-סגול בכ"י ארפורט לתוספתא (מישור, ארפורט). לסיכום שיטתי של העדויות ר' לאופר, הרהורים, עמ' 260–262.

ההבחנה האיכותית שנוצרה במסורת אשכנז בין הפתח לקמץ ובין הצירי לסגול הורתה בהתפתחות במערכת ההגה של שפת הדיבור הגרמאנית שבפי היהודים,⁷ ובתוך כך ברכיב העברי המותך בה, ובהשפעת התפתחות זו על מסורת הקריאה, אולי גם בעזרת השפעות של מלמדים מחזיקי מסורות ארץ ישראל או בבל – אך אין כאן התפתחות פנים-עברית. הרי דבריו של ויינרייך, תולדות היידיש, עמ' 366:

Let us stress again: The similarity of the “pre-Ashkenazic” pronunciation in Ashkenaz to the Sephardic pronunciation was not the result of the influence of Sepharad on Ashkenaz. There was no such influence (2.28), but both Sepharad and Ashkenaz drew their spiritual sustenance from one pre-European source. Sepharad clung to the old system; Ashkenaz changed its reading system radically in the thirteenth century.

מכאן שגם בקהילות אשכנז, שמסורות הגייתן מבחינות במאות השנים האחרונות בין הקמץ לפתח ובין הצירי לסגול, לא התקיימה מסורת טבריה לכתחילה אלא התפתחה באופן משני,⁸ והיה בכך מעין צמצום פער בין מסורת ההגייה הארץ-ישראלית לבין הניקוד הטברני.⁹ על המתח הדבור-כתוב בעולם היהודי

7. היינו מעין “מעטק כנעני” ביידיש הקדומה, והש’ schlafen ב-/a/ בגרמנית תקנית בת זמננו לעומת שלאָפן ב-/o/ (או ב-/u/) ביידיש, וכן בניבים אחרים, כפי שניתן לשמוע כיום באלזס ובשווייץ למשל (שיר ערש נופך: Schlof Kindele Schlof). לאופר (הרהורים, עמ' 264) טוען כי לו השתתפו מלומדים מחזיקי מסורת טבריה בשינוי מודע של מסורת הגיית אשכנז, הם היו דואגים להנחיל לא רק את שתי התנועות החדשות (קמץ וצירי) אלא גם עיצורים גרוניים כנגד חִיית ועיין בכתבי, ועל כך יש להעיר כי התנועות כבר נוצרו בלשון הדיבור ורק היה צריך להתאים את תפוצתן לזו של הגרפמות קמץ וצירי, בעוד שבלשון דיבור זו לא היו הגאים גרוניים שיתאימו מבחינת בעלי האוזן הטברנית לאותיות חִיית ועיין. עם זאת אנו מסכימים עם לאופר שאפשר וצריך להמעיט בחשיבות הנחלה מודעת של הגייה מלומדת, שכן מעטק הגאים החל על לשון הדיבור חל גם באופן כללי על מסורת ההגייה; במקרה זה המעטק יצר זיקה פונוגרפית בין קמץ לבין תנועת /o/, ומכאן קצרה הדרך להחלתו ההפוכה כיחס גרפופונולוגי על יתר המילים בקמץ (אלדר, מסורות ההגייה, עמ' 31 הערה 113). זה גם ההסבר הן לתחולתו הגאוגרפית הרחבה של המעטק והן להיעדר תיעוד לוויכוחים על שינוי מסורת ההגייה, שלאופר רואה בהיעדר הסבר מתאים להם ראייה נגד השערת ההגייה הקדם-אשכנזית.

8. נוסף כאן את דבריה של כ״ץ (אחידות ושוני, עמ' 20) על חטיבת מסורות אשכנז, “שעד המאה הארבע עשרה נהג בה המבטא הארץ-ישראלי, ונתחלף בה, בתהליך מדורג, בהשפעת היידיש”.

9. לפיכך יש להיזהר בביטוי המורגל בפי הפילולוגים “נקדן ספרד” במקרה שמדובר בטקסט שנוקד לפני מעטק הגאים זה, וזאת גם אם ברור לכל בני הסמכא שהמונח

בימי הביניים, כאשר מצד אחד משמשת מסורת ארץ ישראל במסורות העדות שבעל פה ומצד שני משמש המצע הגרפי הניזון ממסורת טבריה, העיר גם מורג (מסירת העברית, עמ' 31) בלשון השווה לכל נפש:¹⁰

עלינו לחזור עתה לשאלת מעמדה של מסורת טבריה בתחרות זאת של מסורות הלשון בימי הביניים. כך אירעו הדברים, שמסורתה של טבריה נתקבלה באשר לכל הכרוך במסירתו של המקרא בכתב: בענייני ניקוד וטעמים. אבל בענייני המיבטא, הנוהג בקריאת המקרא, ובתפילה, נדחתה מסורת טבריה כמעט כליל מפני המסורת הארץ-ישראלית. סיבת הדבר נעוצה, ככל הנראה, מכאן באופיה הייחודי של המסורת הטבריינית, שהיתה מעיקרה נחלת מעטים, ומכאן באופיו העממי של המיבטא הארץ-ישראלי, שבו נהגו ככל הנראה שכבות רחבות. מיבטא זה נהג בקריאת הפיוטים, ופיוטיה של ארץ-ישראל, ועמם מבטאה נפוצו, מפיותיהם של חזנים ובעלי תפילה, בתפוצות ישראל.

וכמו בימי הביניים גם בימינו, וביתר שאת, הרכבת ניקוד טברני על מערכת תנועות מחומשת היא מקור לדיסוננס מתמיד בין מערכת השפה לבין מערכת הניקוד, ואין מדובר "בצמצום מערכת התנועות משבע לחמש", כמו שנטען לפעמים (למשל צבי, ניקוד ועברית, עמ' 115), כאילו הדור הולך ופוחת, אלא בפער מובנה. במצב זה של דיסוננס מתמיד את השפה העברית לומדים מינקות, אל הכתיבה חסרת הניקוד נחשפים ביום-יום, ואילו ניקוד למדו פעם ועכשיו לא עוד. בימינו אין מנקדים. עובדה.¹¹ אחדים אולי יאמרו שצריך "להחליף את העם" או לפחות לחנך אותו. אחרים, יומרניים פחות, חושבים שצריך להעריך את המצב מחדש ולארגן כעת את הניקוד לפי הצורך, לערוך בו התאמות, לסגל אותו למציאות הלשונית.

ואמנם חבר ועדת הדקדוק של האקדמיה ללשון העברית, הבלשן והמילונאי ד"ר מרדכי מישור יצא לאחרונה בהצעה מפורטת לרפורמה בניקוד. ההצעה פורסמה במאמרו "הניקוד שלנו על פרשת דרכים" שהופיע בכתב העת "לשונונו לעם" בהוצאת האקדמיה ללשון העברית.¹² לדעתו יש לסגל את הניקוד של טבריה בעל

מלווה בקריצה, שכן התלמיד התמים עלול לחשוב שנקדן "אשכנזי" היה מסוגל להבחין בתקופה זו בין פתח לקמץ ובין צירי לסגול, ולא היא.

10. כל ההדגשות במובאות הן שלי אלא אם כן צוין אחרת.

11. הנתק בין הניקוד לבין כלל הישראלים אינו בגדר חידוש, אלא הוא "מסורת" בת שנים, וכבר לפני שלושים וחמש שנים העידו על כך רבין ושלזינגר (1974, עמ' 557): "pointed spelling [...] demands the service of an expert for correctness, and few Israelis are fully conversant with its rules".

12. לשונונו לעם נה, ג-ד (תשס"ה-תשס"ו).

שבע התנועות למציאות בעלת חמש התנועות. בעצם, הצעתו מבוססת על ביטול הקמץ והסגול בניקוד בן ימינו באופן שִׁקל על כותבי העברית לנקד בלי לחשוש מהתוויות המכלימה "שיגאת כתיב". במאמרו זה אין הוא מציע להפסיק ללמד את הניקוד המסורתי לשם ידיעתו הסבילה, כנעשה כיום. הוא גם אינו ממליץ להדפיס מחדש ספרים שנדפסו בשיטה זו. למעשה לפנינו הצעה לאמנציפציה של כותב העברית מכבלי שיטה גרפית שלא נוצרה בעבור מסורת ההגייה שלשונה ניוזנה ממנה.

בניגוד למצב בעברית הטרנס-ישראלית, שבו העברית הייתה גרפ-שפה ללא דוברים ילידיים, בעברית הישראלית נוצר מצב שבו השיטה הגרפית אמורה לייצג את השפה, אך למעשה היא מכוונת אל מערכת לשונית אחרת מזו שבפי הדוברים, מערכת היפותטית ללא דוברים. מישור מציע לשחרר את דובר העברית המשכיל מדוֹקֻטביות זו, שהיא חסרת תכלית. בהגזמה מסוימת, הדבר דומה לגליטימציה להתחיל לכתוב צרפתית בתקופה שבה הלטינית הייתה שפת הכתיבה היחידה של דוברי צרפתית שידעו קרוא וכתוב, שכבת עילית מצומצמת, ומי שניסה לכתוב את לשונו הדבורה נחשב לעם הארץ הכותב לטינית בשיגאות.¹³ או בלשונו של בעל הדברים: "ניקוד מפושט זה יחזיר את הביטחון העצמי לכל מי שיבוא לנקד מילה עברית או חלק ממנה, ועל ידי כך יוסר אות הבורות מעל מצחם של משכילים יודעי עברית מופתית, מהם סופרים ומשוררים, הנזקקים לשירותי נקדנים מקצועיים" (עמ' 124).

לכאורה, מלבד התנגדות עזה של איגוד הנקדנים הדמיוני, שזה מטה לחמם של חבריו, יקשה להעלות על הדעת טענות נגד רפורמה בניקוד. הרי הסרת החשש לנקד מילים תאפשר מסירה לשונית ללא "טלפון שבור". כך גבי גזית לא היה נזקק לשירותי הכתב הלטיני כדי לאיית הונדה, ורִכְבֵּל לא היה הופך רִכְבֵּל. לכל היותר היינו מצפים מאנשי הלשון לתגובות המקדמות בברכה את העלאת הבעיה אל שולחן הדיונים, גם אם תוך ביקורת עניינית והצעות לשיפור, וזאת במגמה לקיים דיון רציני בשאלה, גם אם הצעתו הנוכחית של מישור דורשת תיקונים ושיפורים. ואולם עמיתיו של מישור, אשר הגיבו להצעתו באותה חוברת של

13. ר' בליבאר, מיסוד הצרפתית. ודוק: בעוד שכתבי דנטה הכתובים לטינית זכו להערכה, ובהם חיבורו *De vulgari eloquentia* ('הלשונויות העממיות'), הרי "הקומדיה האלוהית" שלו נתקבל בקיתון של צוננין על ידי אנשי ספר בני זמנו משום שהמחבר כתב לא בלטינית אלא בלשון העם, מה שיוכר שנים אחר כך כאיטלקית (ב־1450 – שנת הופעתו של הדקדוק האיטלקי הראשון, שהוא גם הדקדוק הראשון באירופה לשפה שאינה קלאסית). על תולדות מיסוד הלשונויות באירופה, היינו מתן הלגיטימציה לכתבן ובתוך כך שחרור דובריהן מעול הדיגלוסיה, שהיא גורם משמעותי במניעת אוריינות, ר' אורן, מהפכת הגרמטיזציה.

"לשוננו לעם", מתנגדים כולם להצעתו ושוללים אותה מכול וכול. אין בדבריהם קבלה עם ביקורת חלקית, וגם הביקורת הבונה היא על פי רוב אגבית. בפתח הדבר לחוברת זו של "לשוננו לעם" פרופ' משה בר-אשר, נשיא האקדמיה ללשון העברית, מזמין את ציבור הקוראים להשתתף באופן פעיל בדיון: "סבור אני שראוי להעמיד את הצעתו של ד"ר מישור לדיון פומבי ולבקש מכל מי שרוצה להשיב עליה במעט או בהרבה, או מכל מי שרוצה להתעמת אתה ממש, לבוא ולהציע את דבריו בדיון זה". בר-אשר אף ממקד את קהל המזמנים להשתתף בדיון: "מכל מקום ראוי שחוקרים ומורים וכל מי שענייני התרבות העברית קרובים לו יטול חלק פעיל בדיון הזה". החלטתי להרים את הכפפה.¹⁴ אני מציע כאן סקירה ביקורתית של דברי הביקורת על הצעת מישור. אף שהנושא "בוער" ואופי הדברים מתפלמס לא אחת, שזו דרכו של פולמוס, חשוב להעיר כי כל מה שנאמר כאן על ביקורתם של המלומדים המכובדים הוא ענייני בלבד, ואין בו כל כוונה להקל בכבודם של מוריי ורבותיי, עמיתיי לפולמוס זה. הכול מכוון אל גופם של הדברים ולא אל גופם של הדוברים.

על הצעתו של מרדכי מישור הגיבו, לפי סדר המאמרים בחוברת, עוזי אורנן, אשר לאופר, אהרן ממון ויוסף עופר, ובסדר זה מובאות הערותינו.

עוזי אורנן, "סימנים עתיקים לשימוש חדש?"

ראשון לדוברים הבלשן הוותיק ורב העליליה פרופ' עוזי אורנן. בראשית הדברים נמנים חסרונותיו של הכתב העברי בכלל – מנוקד (בניקוד מסורתי או מפושט) או בלתי מנוקד – ונדמה כי דבריו מובילים אל רפורמה עמוקה יותר – מעבר לכתב לטיני (כך גם מעיר לו מישור ב"תשובה על התגובות" שבאותה חוברת), וזו הרי משנתו משכבר הימים, וכידוע לעוסקים בנושא אין הוא הראשון.¹⁵ שנית, אורנן טוען שהכתיב אינה אלא צורת השטח. לדבריו, ההנחה "המצויה ביסודם של רוב הכתבים המשמשים בעולם" היא כי "המילה הכתובה מייצגת לרוב את המבנה

14. מעורבותי בנושא החלה בפרסום המאמר "טקסט עברי ידידותי למשתמש" (נוימן, טקסט עברי) בעד רפורמה בניקוד. היה זה מאמר תגובה למאמר של יוסי שריד "לשוחרי שפת עבר", שהופיע באותה אכסניה בשבוע הקודם לו (21 ביוני), ובו מובעת התנגדות לכל רפורמה באשר היא: "הצעתו המהפכנית של ד"ר מרדכי מישור, חבר בוועדת הדקדוק של האקדמיה ללשון, לבטל למעשה את רוב סימני הניקוד ולהעמידם על ארבעה בלבד, מדאיגה מאוד". ר' ברשימת הקיצורים הביבליוגרפיים.

15. ר' סקירה היסטורית וניתוח שיטתי של ההצעות בעבודת הדוקטור של אסתר רייזן.

התאורטי ולא את המבנה הקולי של המילה הדבורה¹⁶. לשיטתו ההגה /t/, שמקבילתו בכתב לפעמים תי"ו ולפעמים טי"ת, הוא ביצוע של שתי פונמות (היחידות הלשוניות הקטנות ביותר שהן בעלות יכולת הבחנה בין משמעויות) נפרדות בעברית. מבחינתו הדברים אמורים גם לגבי קמץ ופתח וכן צירי וסגול, ולכן על הניקוד לשמר את הניגודים הללו.

לכאורה, אם הכתיבה מייצגת מבנה תאורטי של השפה ולא את מימושה בפיות הדוברים, אין לגעת בניקוד המסורתי. לאמתו של דבר, הכתיבה מייצגת "מבנה תאורטי" של השפה אך ורק כאשר התאוריה מבוססת על הכתיבה. כלומר לפנינו העתקת הניתוח המבני של התקשורת הכתובה, במקרה זה העברית המנוקדת, אל תיאור השפה, היינו העברית הישראלית. כדי להבהיר עד כמה שיטה זו לוקה, נציין כי לפי שיטתו של אורנן צריך היה למנות בדקדוק העברית שתי פונמות עיצוריות שונות בראשי השורשים של חסון (בערבית ح) ושל מחסן (בערבית ح) לולא נתמזגו הפונמות המכונות ח₁ וח₂ בפניקית לפונמה אחת לפני היות להם

16. קביעה זו אינה נכונה כלל וכלל. המצב ברוב הכתבים בעולם הוא שמתרוצצים בקרביהם גורמים שרק אחדים מהם פונולוגיים, ולפעמים הם במיעוט. היתר פונטיים, מורפולוגיים, סמנטיים, גרפוטקטיים, אטימולוגיים, ולא אחת גם טפיליים לגמרי מכל בחינה לשונית שהיא, אקטואלית והיסטורית (ר' מייזנבורג, גורמים), והם עניין לתחום הגרפטיקה – למשל האותיות הסופיות בעברית, שהן אֶלוגרפים לכל דבר, וביתר שאת כל בנות הצורה של האותיות וכן הליגטורות הרבות בכתב הערבי, שאין להן דבר וחצי דבר לא עם הפונולוגיה ולא עם הפונטיקה, ועוד הסיגמה ביוונית, בעלת האלוגרף הסופי, וחילופי <y>-<i> באנגלית לפי מעמדה במילה, למשל happy לעומת happily. והשי': מקובל כי הניקוד הטברני עצמו אינו פונמי, שהרי הוא מבחין בין אלופונים שחילופיהם מותנים, כגון חטפים ושוואים נעים, תנועות ביקוע, ביצועים סותמים וחוככים של שש פונמות, ואף משקלו המבחין של הסגול זניח. גם כתיב האותיות העברי הקדום קרוב יותר למבנה הפונולוגי מאשר למבנה המורפולוגי, למשל חילופי ה-ת בסיומת הנקבה, כמו שָׁנָה לצד שְׁנָה – והרי חילוף הגאים זה מותנה ואיננו חופשי, ואמנם בערבית הוא אינו בא לידי ביטוי בכתיב ושני ההגאים של צורן זה מתייחסים אל כתיב ה (תא מרבוטה). רייט (עמ' 184) מתארה כפשרה כתיבית בין ביצוע מקורי at- בהקשר לביצוע a- בהפסק. אולי נסמכים דבריו של אורנן על דברי חומסקי והאלי (1968, עמ' 49) לגבי הכתיב האנגלי כמייצג מבנה העומק של ההגה: "conventional orthography is [...] a near optimal system for the lexical representation of English words", אך בל נשכח, וציינו זאת רבים וטובים, כי הדברים נכונים בעיקר לגבי מילים למדניות שאולות מן הלטינית הכתובה אל האנגלית הספרותית של ימי הביניים ומשם אל האנגלית הדבורה בגבור האוריינות, ולא לגבי מילים גרמאניות מהרובד הקדום של השפה, ולפיכך המבנה הפונולוגי שלהן מושתת על הכתיב, ואין תמה שכתובן נמצא מתאים בדיעבד למבנה הפונולוגי שלהן (סטיינברג וקרן, תקפות מעתק התנועות).

האלף-בית שהעברים אימצו לימים, כאשר בעברית עדיין היו אלה שתי פונמות נפרדות.¹⁷ האם קיום שתי אותיות כנגד עיצור אחד מעיד על קיום שתי פונמות? כמובן, לפי תיאור השפה דרך כתיבתה, היינו לפי ביסוס דקדוק השפה על תכונות כתיבתה. בשיטת תיאור זו נוצרת תאוריה המתנגשת הן עם השפה והן עם רפורמה בכתיב. אם מעבירים את תיאור השפה דרך המנסרה של כתיבתה, כמו שעושים אחדים, בוודאי כל שינוי בכתיבה יתנגש עם התאוריה שנוצרה על פי גרסתה הקודמת של הכתיבה. בחינה מבנית של השפה ללא התחשבות בכתיבתה אינה מעמידה תיאור שיטתי של העברית שבו ההגה /t/ הוא ביצוע של שתי פונמות נפרדות (כך עושה בדין הבלשן אשר לאופר, כפי שנראה להלן). אין מקום לזיהוי הכתיב החסר המנוקד, המכונה דקדוקי, עם הדקדוק עצמו. וכך אומר בלאו, הכתיב הדקדוקי, עמ' 166–167:

לטעמי, האמונה התפלה כאילו הכתיב "הדקדוקי" הוא הדקדוק עצמו, חיזקה תפישות לא-מדעיות בדקדוק העברי, אגב עירוב ניתוח סינכרוני ודיאכרוני, וטשטשה הכרת אופיו האמיתי.

הנימוק "התאורטי" שמציע אורנן נגוע, כך דומה, בסקריפטזים, היינו בנטייה לתאר את המציאות הלשונית דרך מערכת הכתיבה "שלה".¹⁸ והרי הצהרתו כי "הלשון העברית ניתנת לתיאור פונולוגי ומורפולוגי אחיד לכל תקופותיה" מאששת את החשש כי לא את השפה העברית על גווניה הוא מתאר אלא את כתיבתה, והרי זו מגשרת על פני הבדלי זמן ומקום ויוצרת אשליה של אחדות. מתקבל אף הרושם שבעבור בעל הדברים העברית היא יציר מטה-גרפי בלתי תלוי בקיומם של דוברים או במבנה הלשון שבפיהם, ואפילו תהא זו לשון זרה. ומה יותר אנכרוניסטי מלנקד היום בניקוד טברני תקני את כתובת השילוח משנת 701 לפנה"ס, את מגילות קומראן מהמאות השנייה והראשונה לפנה"ס, פיוט

17. על סמך תעתיקי צורות מקראיות ליוונית מוכיח בלאו, פוליפוניה, את הישמרות ח, ו-ח, בעברית הקדומה. לביקורת אפיסטמולוגית על החוקרים המזהים את המערכת הפונולוגית של העברית הקדומה עם מצאי אותיותיה, ובכך מתעלמים מהפוליפוניה של ח"ית ועי"ן, ר' נוימן, כתב במגע, עמ' 69–72.

18. הדקדוק נולד כתיאור המילה הכתובה, ועל אף המהפכה של דה סוסיר, המתבטאת בהצבת התקשורת הדבורה במרכז העניין הבלשני ובהוצאת התקשורת הכתובה אל מחוץ לתחום, בלשנים רבים חושבים שהם מתארים את מבנה השפה בעוד שהם מתארים למעשה את מבנה הקוד הגרפי המשמש את דובריה. למעשה, הנחת זהות מבנית בין השפה לכתיבה (כדברי ליונס ועוד רבים אחרים) מאפשרת לחוקר החוטא בסקריפטזים לחקור את התקשורת הכתובה מתוך הנחה (שהיא נוחה מאוד הודות לזמינותו של מושא המחקר, אך בלתי מבוססת בעליל) שממצאי המחקר טובים גם למבנה השפה. ר' על כך הריס, סקריפטזים (בעל המונח) וכן לינל (במיוחד פרק 3), העוסק בתופעה בלי לקרוא לה בשם זה, וקולמס, אנציקלופדיה, ערך scriptism.

ארץ-ישראלי מהמאה החמישית לספירה, קטע מפירוש רש"י מהמאה האחת-עשרה ואת ספרות ההשכלה מהמאה התשע-עשרה ולבסוף את הפסקה הנוכחית, ואז לטעון שלשונם אחידה וזהה לזו שבניב של טבריה?

פרופ' אורנן סבור שהשפה העברית היא העברית הכתובה כשהיא מנוקדת לפי מסורת טבריה, ושגם כשהיא מדוברת בפי דוברים ילידיים תורת ההגה ותורת הצורות שלה נגזרות מן הכתב ומן הניקוד (מבנה המילה, עמ' 156): "העברית היא אותה שפה כל שנותיה, ורק 'חוקי הקריאה' שלה השתנו מתקופה לתקופה ומעדה לעדה". מדברים אלה ניכר שבעבורו חוקי קריאה מן הכתב וחוקי ביצוע של פונמות – חד הם, ומכאן שסימני הכתב – כביכול הם הם הפונמות. הרי לו הבחין הכתב העברי בין חן ל־ח השמיות, שבתקופת הבית הראשון בוודאי היו פונמות נפרדות, היה אורנן מניח את קיומן גם בעברית בת זמננו, ממש כשם שהוא מניח הבחנה בין טי"ת ותי"ו. סיכומו של דבר, אם התנגדות לרפורמה בכתיב נובעת מהנחת זהות בין מבנה העומק של הפונו־מורפולוגיה העברית לבין כתיבתה המנוקדת על פי האסכולה הטברנית, הרי אין לה על מה שתסמוך.

אשר לאופר, "עברית דבורה ועברית כתובה הן תהליכי תקשורת נפרדים: לעניין הרפורמה בניקוד"

בניגוד לאיזומורפיזם הכתיבי־לשוני¹⁹ המוחלט של אורנן, מאמרו של חוקר הפונטיקה והפונולוגיה פרופ' אשר לאופר מעלה נקודות חשובות שבהן שני קודי התקשורת, הכתוב והדבור, נבדלים זה מזה. תחילה מצטט לאופר את המודל השנוי במחלוקת שלפיו "הלשון עצמה היא ישות־על נפרדת, מעבר לדיבור או לכתיבה. הדיבור והכתיבה הם רק האמצעים שהלשון מתגלית באמצעותם", של המסורת הסטרוקטורליסטית.²⁰

19. הנחת זהות מבנית בין הצורה הכתובה לבין "מבנה העומק" של השפה, במקרה זה בין הרצף המנוקד לרצף הדבור.

20. דה סוסיר הפריד בין צורה (forme) לחומר (substance) וטען כי מבנה השפה אינו תלוי בחומר, היינו ברצף הפונולוגי, אם כי הוא השאיר מקום רב לפרשנות. אסכולת קופנהגן המשיכה בדרכה שלה את קו מחשבתו בטענה שהלשון היא צורה ואילו גלי קול או משיכות דיו הם רק מצעים שונים, ביטויים פיזיים שלה, ואינם הבדלים הנוגעים למהות השפה כמבנה־על; ר' אולדל, שפה וכתיבה (עמ' 11: "If either of the substances, the stream of the air and the stream of ink, were an integral part of the language itself, it would not be possible to go from one to the other without changing the language" (other without changing the language) וכן לַמְסָל, ריבוד הלשון; לסיכום קצר של הדברים ר' אניס ואחרים, תאוריית הכתיבה, עמ' 47–52. תשובה קצרה לאולדל: גם דו־לשוניים מושלמים עוברים בקלות משפה לשפה, ולא נטען שמדובר באותה שפה. הרי הדובר האורייני הוא דו־קודי (שפה-כתיבה) בזכות אימון מפרך בבית הספר, והודות לכך הוא עובר בקלות מקוד למשנהו, ולא בשל זהות הקודים.

אחר כך, ובסתירה מהותית עם המודל המסורתי המיושן, המוצג אולי מכוח ההרגל, פורש החוקר את פירות מחקרו הוא על ההבדלים המשמעותיים והחשובים מבחינה תאורטית בין שני קודי התקשורת.²¹ כאמור, בניגוד לטענת "ישות-העל" המצוטטת בתחילת דבריו מבחין לאופר בהבדלים ניכרים בין שני ערוצי התקשורת, ממש כמו בין שתי שפות שונות: "שפה מדוברת ושפה כתובה הן תהליכי תקשורת נפרדים בעלי מצאי 'פונמות' נפרדים". מכאן קצרה הדרך להצבעה על השפעות הדדיות בין שני קודי תקשורת אלה בהיותם במגע תמידי, ממש כמו של שפות במגע, ולאופר נוגע בכך מעט.²²

הסקירה התאורטית של הקשר בין השפה לבין הכתיבה מבססת, לדידו של החוקר, ראיות נגד רפורמה בכתיבת העברית. קושייתו "האם הבסיס לשני הכתב יהיה המבטא העברי המזרחי או הלא-מזרחי" מביאה את קורא הדברים לתהות אם כותבם מצא הבדלים דיאלקטיים במספר התנועות בעברית הילידית בת זמננו. גם הטיעון כי לשם רפורמה יהיה עלינו להחליט "על מבטא של אחת ממסורות העדות, כמו התימנית, הספרדית או האשכנזית" מעורר תמיחה: וכי ההבדלים בין מסורות הקריאה בגולה הספונות להן בבתי הכנסת השכונתיים באים לידי ביטוי בהבדלי תנועות בעברית הצברית של הדור השלישי והרביעי? אחרי הטיעון ה"דיאלקטלי" נגד איחוד הקמץ עם הפתח והסגול עם הצירי בא הטיעון הכלכלי, שלפיו לא מעשי לעדכן ולהדפיס מחדש את "רבבות הספרים שהודפסו עד השניוני". על כך מענה כפול: (א) שיעור החיבורים המנוקדים בארון הספרים היהודי והעברי הוא מזערי; (ב) לפחות על פי הצעתו של מישור אין כל כוונה לגעת בספרים שכבר יצאו לאור, אלא הכוונה היא להמשיך ללמד את זיהוי

21. כאן המקום להזכיר את הזרם האוטונומיסטי, הרואה בכתיבה "שפה" לעצמה, היינו קוד סמיוטי אוטונומי ביחס לשפה, לא טוב יותר ולא גרוע יותר, לא ראשוני וגם לא משני, אלא בפשטות שונה. קוד זה מכיל, כמו השפה שהיא קוד סמיוטי כשלעצמה, סימנים, יחידות מבחנות, חילופים חופשיים או מותנים וכיו"ב. בין האוטונומיסטים המוצהרים נזכיר בראש ובראשונה את יוסף ואצ'יק (Vachek) מאסכולת פראג בפרסומיו הרבים למן סוף שנות השלושים ועד סוף שנות השמונים של המאה העשרים. ואצ'יק, השפה הכתובה, מבין ללבו של דה סוסיר בטענת הכתיבה-מייצגת השפה-ותו-לא ובהחרמת הכתיבה כמושא מחקר לאור הקושי של קודמיו של דה סוסיר להיגמל מההיצמדות המחשבתית אל הצורה הכתובה, אבל טוען בה בעת כי דה סוסיר השליך את המים עם התינוק וכי הגיעה העת לבחינה מאוזנת של מצב הדברים, גם אם המסקנות העולות ממנה מזכירות לפעמים תפיסות "מיושנות". עם האוטונומיסטים נמנים גם בולינגר (צורני הכתב), אניס (גרפמטיקה אוטונומית) ואייזנברג (מושג הגרפמה), כל אחד בדרכו. לדיון מסכם ר' אוגוסט, מודלים כתיביים, ובמיוחד אניס ואחרים, תאוריית הכתיבה, עמ' 44-47.

22. נושא השפעת הכתיבה על השפה נבחן בעבודת הדוקטור שלי, הנכתבת בימים אלה באוניברסיטת הסורבון (כותרתה *L'influence de l'écriture sur la langue*).

הניקוד המסורתי המסובך ולהתחיל ללמד ניקוד מפושט כדי שגם מי שאיננו מומחה ידע לנקד ללא תסביכים אם ירצה בכך. על טענתו של המלומד כי בדרך הטבע ההגייה משתנה עם הזמן והדבר ידרוש רפורמה בכל כמה שנים, יש לדרוש שלא כל שינוי בהגייה הוא גם שינוי מערכתי, ולאופר יודע זאת, וכן כי רענון בכל כמה שנים הוא סימן לחברה חפצת חיים שאינה קופאת על שמריה.

בצדק מפנה החוקר את תשומת לבנו אל העובדה שכתב מסורתי מאפשר תקשורת בין קוראים-כותבים נפרדים בזמן ובמקום, והדוגמה מן הסינית במקומה. היינו מוסיפים לטענותיו את העברית כדוגמה טובה לא פחות: ברוב שנותיה כ"לשון ספרותית חיה",²³ ללא דוברים ילידיים, נכתבה ונקראה בקהילות הטרוגניות מבחינת הזמן, המקום והשפה. עם זאת, בנוגע לגורם הזמן קשה לראות כיצד רפורמה בניקוד תפגע בגישתו של ישראלי משכיל אל כתבי העבר, כמו מגילות קומראן או יצירות סופרי ההשכלה, שהרי המגילות הוסתרו במערות מדבר יהודה כשבע מאות שנה לפני המצאת הניקוד הטברני, והמשכילים לא השתמשו בניקוד אף שעמד לרשותם. באשר לגורם המקום, נכונים דברי לאופר על יכולתם של דוברי סינית שאינם מבינים זה את זה לתקשר ביניהם בכתב,²⁴ ונוסיף כי גם עברית ימי הביניים נקראה כמעט ללא הבנה הדדית בין הקהילות השונות (שקראו וכתבו, אגב אורחא, ללא ניקוד) על פי מסורות הגייתן; אבל הטענה ה"מקבילה" באשר לעברית בת זמננו אינה מתקבלת על הדעת: "באופן דומה, קרוב לוודאי שבמפגש בין דוברי עברית בעלי מבטאים שונים יתגלו קשיים בהבנת הדיבור, אך הכתב העברי המסורתי הוא כתב משותף לכל דוברי העברית". למקרא הדברים נשאלת השאלה עד כמה הם הולמים את

23. אף שביטוי זה, מקולמוסו של צרפתי (ספרותית חיה), כוון לכתחילה להתפתחות במסירתה הכתובה של לשון חכמים, נראה לנו מתאים להחילו, בשינויים המתאימים, גם על רבדיה המאוחרים יותר של העברית הקדם-מדוברת, כפי שעושה יצחקי, ספרות חיה.

24. ולא רק דוברי ניבים שונים של סינית מבינים סינוגרמות ללא צורך בהבנת לשון דיבורו של כותבם, שכן כתיבה באמצעות סינוגרמות הייתה לכתחילה גם נחלתן של תרבויות אחרות בדרום מזרח אסיה, ולפיכך גם בימינו מזהים קוראי יפנית בראותם טקסט הכתוב סינית צורות הדומות למרכיב בכתב היפני הקרוי kanji, והם מסוגלים לפענחן (סמנטית בלבד) במידה מסוימת; וכן קוריאנים משכילים מזהים בסינית כתובה צורות הדומות לגלוסות השכיחות (שכיחות) גוברת ככל שהטקסט טכני יותר) הקרויות בפיהם kancha, ואולי גם כמה וייטנמים קשישים שלמדו קרוא וכתוב לפני הליטון הרשמי, בשנת 1910. עם זאת יש לציין שהפער הסמנטי בין הצורות בעלות הקרבה האטימולוגית הולך וגדל, ועמו פוחתת המובנות ההדדית של סימני הכתב המסורתיים; והשי' תיבת **חכם** בעברית ימי הביניים, אשר בקהילות המזרח הגייתה אחת והוראתה 'רב' ואילו באשכנז הגייתה אחרת והוראתה אירונית: 'יחס בלילה'.

המציאות הישראלית של עשרות השנים האחרונות.²⁵ גם לא ברור איך מתקשר אל העברית כשפת תקשורת בחיי היום-יום הטוען "ייתכן שאשכנזי לא יבין את תפילת הציבור בבית כנסת תימני, אך הוא לא יתקשה כלל לקרוא ולהתפלל בסידור נוסח תימן". אלא מאי? בבית הכנסת מתפללים ואסור לדבר, ובכל מקרה הדברים אינם ממוענים אל בן אנוש; כדי לדבר יוצאים המתפללים החוצה ומדברים, ומדברים... ועוד לא שמענו על בעיות בהבנה בין צברים המשוחחים ביניהם בעברית, תהא מסורת קריאתם בבית הכנסת אשר תהא. אפילו החרדים האשכנזים בירושלים, דוברי היידיש ביום-יום, מתבטאים בהצלחה בעברית ישראלית למרות העברית האשכנזית השונה שבפיהם לכתחילה. ולא זו בלבד אלא שזו דרכם משנים של דוברי היידיש הירושלמים. כך, בטבעיות ממש, צמחה לה במאה התשע-עשרה, לפני העלייה הראשונה, המערכת הפונולוגית מחומשת התנועות של הקוד הדבור המוגבל ששימש את יהודי ארץ ישראל העותמאנית במצבי יום-יום של מגע בין יהודים ללא ניב משותף.²⁶ שהרי אם נתבונן בנתונים מבחינה מבנית, ברור שבמגע בין מערכת התנועות והדו-תנועות העשירה של העברית האשכנזית לבין מערכת התנועות המחומשת של מסורות ספרד גובר המכנה המשותף הנמוך, שזו דרכן של לשונות במגע המתמזגות ביניהן. בעוד שבאוצר המילים ובמורפולוגיית היצירה הלקסיקלית שלה נסקה העברית מאז מעלה מעלה ונהפכה בתוך כך ללשון אופפת כול, הרי מבחינה

25. גם מאמריהם של רוזנהויז, הגיית הצירי, ופלג, פישוט הדו-תנועה, הדנים בשונות בהגיית הצירי (המלא בלבד), אינם מזכירים ולו ברמז אפשרות לקשים בהבנת הדיבור. צא ולמד, רק צירי מלא מקיים לפעמים דיפתונג ei, ולעתים גם סגול מלא יו"ד, כגון **הישג** ואחיותיה, וכן שווא במילים שנהוג לכתבן ביו"ד, גם אם בניגוד לתקן, כגון "מיכל" במקום מִכָּל (תודה לאורי מור על דוגמה זו), ומכאן שלא בצירי עסקינן אלא בהשפעת הכתיב ביו"ד על ההגייה. כנראה שרדה ההגייה האשכנזית (שבה כל צירי הוא דיפתונג ei, ובמקומות שונים גם ai) גם בצורות בודדות הנכתבות בצירי חסר, היינו תֶּשֶׁע, פֶּא, הָא (ומכאן גם kei בהגיית שומרי מצוות של אותיות תיבת השם המפורש); אולם בל נשכח: תיבות אלה אינן נכתבות ברגיל באופן פונוגרפי, אלא כלוגורמות: 9, פ, יח, ולכן אין מרגישים בהיעדר היו"ד ומסורת אשכנזי למילים אלה שורדת. אמור מעתה: במקרה שהכתיבה משפיעה על ההגייה לא הניקוד נותן בה אותיותיו אלא הכתיב, שכן הראשון אינו ידוע ואילו האחרון מופנם הפנס היטב.

26. לאורך כל שנות היעדרה של העברית מן התקשורת המילולית בין אם לילדיה (טנא), מסורות הגייה ודיבור, עמ' 139) השתמשו בה לדיבור מזדמן במגע בין יהודים הטרוגניים מבחינה לשונית, וארץ ישראל העותמאנית אינה יוצאת דופן מבחינה זו. על היבטים היסטוריים, חברתיים ולשוניים של העברית שדוברה ביישוב הישן לפני ראשית המפעל הציוני ר' רבין, מהותו של הדיבור; פרפיט, עברית בא"י; פרפיט, תרומת היישוב; אורנן, עברית בא"י. על קשר אפשרי בין העברית המדוברת ביישוב הישן במאה התשע-עשרה והעברית בת זמננו ר' גם יזרעאל, עברית מדוברת, ועל פונולוגיה במיוחד – עופר, ראשית המבטא.

פונולוגית היסודות שהונחו אז תקפים גם היום. הסופר יהושע בר-יוסף (נולד בצפת ב-1912) מדווח ברומן ההיסטורי "עיר קסומה: הגדה של שלושה דורות" (תל-אביב תשל"ט [תשי"ט-תשי"א]). המוקדש לעיר הולדתו במאה התשע-עשרה, על בני היישוב הישן שבהדמנויות שונות דיברו עם אחיהם "בלשון הקודש, מין שפה בלולה פתחים וחולמים" (עמ' 21).²⁷ הדברים מקבלים אישוש גם מהעיתונות העברית בת התקופה:²⁸

רוב היהודים בפאלעסטינא ידברו בלשון עברית. האיש הלועזי אשר יחפץ לדעת ולדרוש אחרי תהלוכי היהודים שמה ולא יבין לדבר עברית (אין שפאנשער ווייזע) לא יוכל לדעת מאומה מהם: אבל גם בלשון עברי, שפאניש, דייטש ואיטאליעניש ידברו.

ואם בני היישוב הישן הבינו זה את זה בעברית רצוצה שאינה שפת אם, קל וחומר במדינת ישראל של המאה העשרים ואחת. שבה העברית היא שפת אם של כחמישה מיליון נפש. על אף השגתו של לאופר, בעיית הבנה הדדית בין בני עדות בעלות מסורות חגיגה שונות של העברית הקדם-ישראלית אינה עומדת על הפרק. למעשה את כל הטיעונים לעיל, ובכלל זה "בעיית ההבנה ההדדית", מציג לאופר לאו דווקא נגד הצעת מישור אלא נגד רפורמה בכתוב באשר היא, בבחינת "תשובתנו העקרונית והכללית לכלל דורשי רפורמות הכתב בכל השפות". ברמה העקרונית יש להעיר כי לו היו מקשיבים לו באירופה, לא היו מסגלים את כתיב הלטינית לשונות הנארטליניות כמו האיטלקית. הצרפתית והספרדית:²⁹ הרומנים

27. כך מעיד גם ישעיהו פרס, איש ירושלים (1874–1955): "ואילו תלמיד־תחכים מבני העדות השונות כשנפגשו יחדיו דיברו ביניהם עברית בהברה הספרדית" (פרס, ירושלים, עמ' 29).

28. דיווח על דיבור עברי "אין שפאנשער ווייזע" (=בהברה הספרדית) בארץ ישראל כפי שמביאו "המגיד" מיום 17 במרס 1857, עמ' 55. מכאן שה"החלטה" על המבטא הספרדי התקבלה למעשה בדיעבד, אחרי מימוש הברה הטבעית: אימוץ הגאים משותפים ודחיית הגאים הזרים לאחת המערכות. אליעזר בריהודה היה מודע לתהליך זה ואף העיר על כך בשיבת אספת הייסוד של הסתדרות המורים (בזכרון יעקב, 1913): "ופה מקום אתי לצדד בזכות היישוב הישן, שעזר הרבה לטובת הלשון ולפתרון ההברה, על ידי השתדלות האשכנזים לדבר בהברה המזרחית בהפגשם יחד עם ספרדים ולא להיפך" (לקט תעודות, עמ' 161). לשאלת "החלטה" זו ר' מרגל, התפתחות מתוכננת, עמ' 253.

29. ונזכיר את החידוש שבהבחנת האות u מן v, שכן בכתב הלטיני אין v העיצורית מובחנת נרפית מן v כאם קריאה. בדומה לוויי בעברית. ודוק: בספרדית עדיין נקראות העיצוריות /x/ והתנועית /xue/, ללמדך שלכנותה סתם /x/, לא נתפס בעיניהם נאמן די למסורת. והיות שלצרפתית הוכנסה ההבחנה באופן רשמי רק ב-1762, נהנו המעתיקים לפני כן להבחין בעיצוריותה בראש מילה באמצעות הוספת

לא היו ממירים את כתבם (1860) מקירילי ללטיני ולא היו באות לעולם הרפורמות בכתב שקירבוהו אל ההגייה;³⁰ ומחוץ לאירופה הטורקים (1928) היו ממשיכים להתמודד עם האלף-בית הערבי הבלתי-מתאים ועם שיעור אנאלפביתיות של יותר משמונים אחוזים;³¹ הווייטנמים (1910)³² והקוריאנים (1446)³³ עדיין היו בחסות הכתב הסיני עם כל המשמעות החברתית שיש לכך; גם הסינים עצמם היו ממשיכים לכתוב במאונך ולא במאוזן כפי שנהגו עד אמצע המאה העשרים,³⁴ לא היו מפשטים רבות מהסינוגרמות השכיחות ביותר³⁵ ולא היו מפתחים את

- h גרפית. לדוגמה, כדי שיוכן כי תיבת vil פותחת בתנועה ולא בעיצור כתבו hvil, ומכאן הכתיב העודף בימינו huil (יִשְׁמִי; קטש, תולדות הכתיב, עמ' 134 הערה 129); והשי' תפקידה הדומה של האות אל"ף במילים זרות הפותחות בתנועה אחורית, כגון **אוטו** ('מכונית') לעומת (זכות) **וטו**.
30. קולמס, אנציקלופדיה, עמ' 442; שרבן, מודרניזציה, עמ' 229: "après une longue période où s'est maintenue une orthographe modérément étymologisante. le roumain s'est approché d'une écriture phonétique" (=לאחר תקופה ארוכה שבה נשמר כתיב אטימולוגי מתון, הרומנית התקרבה לכתובה פונטית).
31. בזין, הרפורמה בטורקיה; אקין ואקינג'י, הרפורמה הטורקית; ובהרחבה הייד, רפורמה בלשון.
32. האנאס, דילמה, עמ' 73-97; לדבריו הווייטנמים כיבדו את המסורת הסינוגרפית שדבקה בתרבותם והיו כה להוטים לשמרה עד שכתבם הלטיני נראה כמנסה לחקות את רמת הקושי של הכתב הסיני, והוא אכן משכפל כמה עקרונות מבניים גרפיים של הסינוגרמות, כמובן ללא הצדקה לשונית מבנית כלשהי. האלף-בית הווייטנמי מבוסס אפוא על האלף-בית הלטיני, אבל ריבוי הנקודות הדיאקריטיות העליונות והתחתונות שבו משווה לו, איך לומר, מראה של טקסט עברי מסורתי מנוקד ומוטעם (פרשנות פרטית), והצורך ברפורמה נראה דוחק.
33. המלך הנאור סגיונג (Sejong) החליט ליצור לשפה הקוריאנית אלף-בית בניגוד לרצון האינטלקטואלים בני זמנו, שהעדיפו לשמר את יתרונם המעמדי הנובע משליטתם בכתב הסיני ותירצו זאת בנאמנות למסורת. לפיכך הוא הושיב צוות מומחים על המדוכה כדי שיוציאו מתחת ידם אלף-בית מתאים. הכתב הקוריאני החדש נכנס לתוקף בשנת 1446, ומאז הולך ופוחת חלקן של הסינוגרמות בטקסטים הקוריאניים, והוא תלוי במידת הטכניות שלהם. מבחינה מבנית האלף-בית הקוריאני מסובך יותר ממה שהיה יכול להיות. ושוב ניתן לזהות כאן את הפרדיגמה הסינוגרפית (האנאס, דילמה, עמ' 48-72; גיונג-לאן, כתיבה קוריאנית). בשל הנטייה העממית לזהות את השפה עם כתיבתה, קוריאני שאינו בלשן יאמר לך שהמלך סגיונג המציא את השפה הקוריאנית ויתקשה מעט לענות על השאלה איזו שפה דיברו בקוריאנה לפני 1446.
34. לי, הכתב הסיני, עמ' 1410 סעיף 5: Schreibrichtung.
35. ברשימות מילים שפורסמו בין השנים 1956 ו-1977 (קווי, הכתב הסיני, עמ' 64-65) לפי מטרה רשמית שנקבעה בשנת 1949: "Simplification of Chinese characters by reducing the number of strokes in complicated characters" (דה-פרנסיס, רפורמה בסין, עמ' 123 [1967], עמ' 130).

שיטת התעתיק pinyin (1958), המשמשת כיום בסין בתחומים הולכים ורבים.³⁶ גם היידיש, לו שמעו פרנסיה בעצתו של לאופר, עדיין הייתה חסרת כתיב תקני, ללא הרפורמה של יו"א משנת 1937.³⁷ ובעיקר האקדמיה ללשון העברית לא הייתה מאמצת בשנת תשכ"ח את כללי הכתיב חסר הניקוד המתעדכנים מעת לעת,³⁸ שהחוקר המכובד משתמש בהם במאמרו זה. ולו הקשיב לו הבלשן פרופ' יהושע פישמן מן ישיבה-יוניברסיטי, לא היה עולה על דעתו לערוך קובץ מאמרים עב כרס שכותרתו *Advances in the Creation and Revision of Writing Systems* (פישמן, יצירה וחיידוש). עמדתו העקרונית של לאופר נגד כל רפורמה בכתיב באשר היא אינה מבוססת מבחינה היסטורית ואינה מוצדקת מבחינה עניינית.

בהמשך לדברים אלה, אחרי פירוט הנימוקים נגד כל רפורמה בכתיב באשר היא, דן לאופר בהצעת מישור באופן קונקרטי. ראשית כול הוא טוען כי על פי ההיגיון של מישור (כפי שמבינו לאופר), כלומר הרצון להתאים גרפמות לפונמות, היה עלינו גם לדרוש את איחוד הטי"ת והתי"ו לגרפמה אחת, ממש כמו איחוד הקמץ והפתח בהצעה הנדונה. מדבריו של לאופר עולה כי הוא לא הבין את ההיגיון העומד בבסיס הצעת מישור. היגיון זה משלב שיקולים מבניים וחברתיים. עקרונו של מישור הוא איחוד שתי גרפמות לאחת אם מתקיימים שני התנאים האלה: (א) הן מתייחסות אל פונמה אחת בלבד; (ב) הישראלי המשכיל דובר העברית אינו מכיר את ההתניות להופעתן. הטי"ת והתי"ו מקיימות את התנאי הראשון, אבל לא את השני. לפיכך לשאלתו של לאופר "מדוע לדרוש רפורמה רק בכתיב המנוקד" יש תשובה ברורה, והיא מורכבת

36. ודוק: בהיעדר הבחנה בקוליות ובהיות הנישוף מאפיין מבחין בסינית, שיטת תעתיק זו מבחינה בין עיצורים מנושפים ולא מנושפים באמצעות אותיות אשר בכתיבים המקובלים במערב מבחינות בין עיצורים אטומים וקוליים (בהתאמה; הייר, כתב הסינית, עמ' 206). כך נתקבלו במערב הגיות מונחות כתיב (spelling pronunciations) לפי התקן הלטיני הרשמי של סין שדחקו הגיות שנתייחדו על משמע אוזניים, והשי: פקין ← בייג'ינג על סמך הכתיב Beijing, בעוד שעל פי ההגייה היינו מצפים למעין פייצ'ינג (העיצור השני הפך מחוכך בעקבות מעתק הגאים טבעי בסינית, ואין הדבר קשור להשפעת התעתיק, והשי מעתק זה בערבית של ארץ ישראל: צ'ינגט מן קנז'ת, 'כזבים'), וכן מאו צה טונג ← מאו דזה דונג על סמך הכתיב Máo Zédōng וכו"ב. וגם בכיוון ההפוך התקן החדש מטביע חותמו: Thus, lexical borrowing into Mandarin relies heavily on spelling" (מיאו, סיגול שאילות בסינית, עמ' 55).

37. גולד, כתיב יידיש, עמ' 312.

38. כללים אלה בתוקף רשמי מאז פרסומם ברשומות ב' 27 במאי 1969; ר' רבין, רפורמה בכתיב. לכללים המעודכנים ר' חוברת כללי הפיסוק וכללי הכתיב חסר הניקוד (הדפסה רביעית מתוקנת), לשוננו לעם, חוברת מיוחדת, טבת תשס"ב.

מחלק ראשון מבני ומחלק שני חברתי, שהוא במידה מסוימת פועל יוצא של הראשון:

א. הבחנות לא פונולוגיות בכתיב הן במקרים רבים בעלות תפקיד סמנטי, כלומר יש שגרפמות ללא מוטיבציה פונולוגית נושאות נטל תפקודי מבחין (distinctive functional load), מעין "גרפונמות" (והשי' המגדירים בכתיב השומרית והמצרית), ולעומת זאת המטען התפקודי המבחין בין הפתח לקמץ, גם אם אינו בלתי קיים, הוא אפסי ממש.

ב. כפועל יוצא של הגורם המבני ולאור חוק המאמץ המינימלי המנחה את התנהגות האדם, את הכתב המנוקד הציבור הרחב המשכיל איננו מכיר.

למעשה, העודפות הפונולוגיות של טי"ת ותי"ו אינה מונעת מהציבור המשכיל לכתוב ואינה מקשה על הציבור הבלתי־משכיל לקרוא, אבל עודפות הקמץ והפתח מונעת מהציבור המשכיל לנקד ולפיכך מקשה על הציבור הבלתי־משכיל לקרוא! כאן הבעיה. אין דין הטי"ת והתי"ו כדין הפתח והקמץ. טיעון זה של לאופר, המדיר בכפיפה אחת מציאויות שונות בתכלית, מבוסס על מדד חד־ממדי,³⁹ והוא דוגמה טיפוסית לקו מחשבה אופייני לבלשנות המבנית המסורתית, המתעלם מהפונקציונליות היחסית והלא־בינרית של הסימנים בשפה ובמיוחד מההקשר החברתי של הלשון, והרי לשון היא (גם) כלי תקשורת, ותקשורת איננה קיימת ללא חברה.

טענתו של לאופר שבהצעת מישור הקמץ והסגול אינם מתבטלים לחלוטין, שכן הם מצטרפים אל החטפים (חטף־סגול וחטף־קמץ), ראויה לתגובה מצדו של בעל ההצעה. למעשה זו ההערה הבונה היחידה שאפשר למצוא בכל מאמר התגובה של לאופר. בניגוד לאופייה החיובי והבונה של הביקורת על החטפים, לאופר נטפל אל הכינוי "סגוליים" המשמש בפי מישור לציון המשקלים המלעיליים: "לא נראה לי שמשקל שכיח בעברית יכונה בשם של פריט שגזרו עליו כליה". ראשית כול, לא גזרו על הסגול כליה. הוא ימשיך להופיע בספרים שנוקדו עד היום ובארון הספרים (המנוקדים) היהודי. שנית, כשם שהר הבית נקרא כך בימינו ללא הצדקה, שהרי, למגינת לבנו, הרומאים גזרו על בית זה כליה, כשם שיהודים ממשיכים להתכנות יהודים אף על פי שרוב בני העם אינם תושבי חבל יהודה, וכך גם השומרונים תושבי חולון, כשם שממשיכים לחייג בטלפון לחצנים, והרי החוגה כלתה מן השוק, כשם שלאופר עצמו מגדיר בשם

39. ואמנם לאופר מביא במקום אחר (להגדרת הפונמה, עמ' 340–341) זוגות גרפר־סמנטיים מזעריים (ההגדרה שלי), כגון **עַת** לעומת **עַט** מזה ו**נְשָׁמַר** לעומת **נְשָׁמַר** מזה, אך אינו מזכיר במילה אחת את העובדה שהכול מכירים את הנוגדות הגרפר־סמנטית הראשונה ואילו את השנייה מכירים מתי מעט.

"סגולי" את משקלה של המילה רִבֵּעַ, והרי אין בה סגול – כך אין רע בכינוי המשקלים המלעיליים "סגוליים" גם בלא שיוטל בהם סגול.

גם אם מוצדקת הטענה העקרונית כי "אין לקבל את ההנחה שהכתב צריך לשקף את ההגייה הרווחת",⁴⁰ שיקוף כזה הוא עדיין השאיפה הכללית בכתבים פונוגרפיים (להבדיל מלוגוגרפיים), ואין לך שפה חיה באירופה שכתובה לא עבר עדכון במאתיים השנים האחרונות, והדבר נכון גם לגבי הצרפתית שתרבותה ידועה בשמרנותה.⁴¹ אולם הקורא נשאר פעור פה מול החזרה על הדברים האלה:

רק במבטא ה"ספרדי" לענפיו אין הבדל בין הגיית הקמץ להגיית הפתח, אך במבטא התימני ובמבטא האשכנזי לענפיהם מבחינים עד היום הזה בין הקמץ לפתח ובין הצירי לסגול, ולכן בוודאי אין מקום לביטול הקמץ והסגול עבורם. פירוש הדבר שבעיית כפל הסימנים לא "ניעורה" כלל לגבי רבים מדוברי העברית, בארץ ובעולם, שכן היא אינה נוגעת כלל לדוברי המבטא התימני והמבטא האשכנזי לענפיהם.

האומנם "רבים מדוברי העברית"? האומנם "עד היום הזה"? מדברים אלה ניכר שכותבם מערב או את המושג "מסורת קריאה" עם המושג "שפה" או את ההווה עם העבר או את שניהם גם יחד.

אחר כך מביא לאופר טיעון "הלכתי" נגד הרפורמה המוצעת. לדבריו ביטול הקמץ והסגול עלול "לגרום לטשטוש הבחנות שקיימות במבטאיהם" של תימנים ואשכנזים, והרי על פי פוסקי הלכה רבים "אין לעבור ממבטא למבטא".⁴² כמובן,

40. הנחה זו היא עיקרון מנחה ביצירת שיטת כתיבה לשפה שדובריה אינם כותבים, וכך ניסחו פייק (1947, עמ' 208): "A practical orthography should be phonemic. There should be a one-to-one correspondence between each phoneme and the symbolization of that phoneme". כמאתיים שנה לפני כן ניסח זאת וולטר Orthographe (1694–1778), מהוגי הדעות החשובים של המאה השמונה-עשרה, בערך "L'écriture est la peinture de la voix: (עמ' 261): plus elle est ressemblante, meilleure elle est" (=הכתיבה היא ציורו של הקול – ככל שתדמה [לו], כן תיטב). ולאחרונה רוזן (אלפביתים, עמ' 39): "התאמה חד-חד ערכית זו שבין אותיות האלפבית ובין מצאי הפונימות היא למעשה השאיפה העליונה של כל יוצר כתיב אלפביתי בין בדרך ההתפתחות הטבעית בין בדרך הנהגה מלומדת".
41. נציין רפורמות אחדות: צרפתית – 1990 (ר' מסון, רפורמה); ספרדית – 1999 (האקדמיה המלכותית הספרדית); גרמנית – 1998 (אימוץ החלטות שנתקבלו ב-1994 והכרזה על תקופת מעבר עד 2005; ר' אוגסט ואחרים, כללים חדשים, עמ' 69–70).
42. טיעון זה כשלעצמו יש בו משום הגזמה, שהרי איסור הלכתי זה שמזכיר לאופר לא הפריע לציונות הדתית מבית מדרשו של הרב קוק לעבור בפרק זמן קצר ביותר ממסורות אשכנז מרובות התנועות והדרתנועות אל מסורת הגייה מחומשת תנועות, וזה להם אף סמן זהות מבחין לעומת היהדות החרדית האשכנזית.

טיעון זה אינו תקף, שכן הרפורמה אינה מבקשת לגעת בספרי הפולחן. עכשיו ברור שבדברו על מבטא הוא מכוון למסורות הקריאה הפולחניות ולא לשפה. מכאן שאין בטיעונו אלה משום התכוונות לשינוי המוצע וממילא אין בהם משום נימוקים נגדו.

למעשה דיון קונקרטי בהצעת הרפורמה מתחיל במאמר התגובה של לאופר רק בעמוד השלישי מסופו (גוף המאמר מחזיק 16 עמודים). ראוייה במיוחד לתשומת לב בעיית ההומוגרפיה, היינו זהות הכתיב במילים שהגיינן שונה. לאופר טוען כי הצעתו של מישור לסמן במתג (קו אנכי תחתון בין האותיות) את ההברה המוטעמת נובעת מביטול הבחנות המעידות על מקום הטעם בניקוד במתכונתו הנוכחית, וכי ללא הרפורמה היא מיותרת לחלוטין. לדבריו, הצעת מישור לסמן גרפית את ההבדל בין נחל (מפלח) לבין נחל (נהר קטן) מיותרת ללא הרפורמה, שכן בניקוד במתכונתו המלאה הראשון מנוקד נחל והשני נחל. שוב נסתר מלאופר השיקול החברתי. מישור מציע לסמן במתג הומוגרפים השונים במקום הטעם מפני שגם במצב הנוכחי הם שווים כתיב, שהרי איש אינו מנקד. במילים אחרות, בעיני לאופר מילים שהניקוד מבחין ביניהן אינן הומוגרפיות, בעוד שמישור, בבחנו נכוחה את המציאות הלשונית-חברתית, מזהה בעיית הומוגרפיה גם במקרה שהניקוד מבחין (והאותיות לא), כי אין מנקדים. והצדק עמו!

לפיכך, בניגוד להשגתו של לאופר, לא הרפורמה של מישור עלולה להפוך מילים מסוימות להומוגרפיות, אלא חוסר הידע בניקוד ובעקבותיו חוסר הניקוד ביום-יום – הם שכבר מזמן הגדילו את שיעור ההומוגרפיה בעברית.⁴³ הַחֲזָרָה אל הניקוד, שיש לה סיכוי להתרחש אך ורק אם תתקבל הצעה כלשהי לסיגול יחסי של הניקוד למציאות הלשונית, תפחית משמעותית את מספר המילים ההומוגרפיות בעברית; במקום שגם הניקוד המפושט אינו עוזר להבחין ישמש המתג לציון מקום הטעם, למשל בזוגות מילים מעין תֹּאֵר (כמו בִּפְת־תֹּאֵר) לעומת תֹּאֵר (שתִּיאָרו אותו), שגם הניקוד המקובל כיום אינו מבחין ביניהן. לעניין זה, משיקולי שכיחות ויעילות, כדאי להגביל את סימון הטעם למילים הלא-מלרעיות, ממש כשם שמישור מציע לסמן רק שי"ן שמאלית ולא לסמן שי"ן ימנית. ובכלל, במאמר ביקורת מסוג זה היינו מצפים לעוד כמה הערות בונות. הרי הבעיה היא של כולנו, ולמה לא נשתתף כולנו בפתרונה ולאופר עמנו?

מעניינת במיוחד הערתו של לאופר (הערה 26 במאמרו הנדון) כי הולכת ומתפתחת נטייה לממש חלק מתנועות הצירי /ei/, ואילו את רוב תנועות הסגול

43. על פי אלו (בלתי מנוקדת, על גבי הכריכה האחורית), ללא הֶקְשֶׁר "למעלה מששים אחוזים מן המילים הכתובות בטקסט עברי בן ימינו, שהוא בלתי מנוקד, הן הומוגרפיות, כלומר אפשר לקרוא ביותר מדרך אחת".

וחלק גדול מהשוואים הנעים מממשים כ־/e/. ללא ספק הוא צודק כי תנועות /e/ אחדות הופכות אט אט ל־/ei/, אולם טעות בידו לחשוב כי מדובר ב"מימוש צירי", שהרי הדוברים אינם מודעים לקיומו של הצירי הגרפי במילים אלה. בל נשכח, אין הם יודעים לנקד. מה שלאופר שוכח לציין כאן, מלבד שני מחקרים שכבר טיפלו בשאלה,⁴⁴ הוא שהופעת הגייה זו מגלה מתאם לא עם הופעת הצירי בניקוד, אלא עם הופעת האות יו"ד בכתב! לא הבחנת סגול-צירי קמאית לפנינו אלא הגייה מונחית כתיב של תנועת /e/ (צירי או סגול) שכתובה מלווה באות יו"ד, ומכאן ההבחנה בהגייה בין מונה דרך לבין מוני דרך וכדומה. במילים אחרות, המפגש בין e היסטורית המשתקפת בלשונו כ־/ei/ לבין יו"ד בכתב איננו מקרי, כפי שלאופר מאמין, אלא הכתיב הוא הסיבה וההגייה היא התוצאה. מבחינה תאורטית, הצגה זו של הדברים נובעת מהתפיסה של בלשני המאה העשרים כי לכתובה אין נגיעה לשפה, תפיסה דוגמטית שהפכה לדת של ממש.⁴⁵ יותר משגישה זו אמפירית היא אידאולוגית, ומכאן חולשתה המדעית.

מבחינה מעשית, הנטייה לעבור מהגיית תנועות /e/ שכתובן מלווה באות יו"ד אל /ei/ היא אחת ההוכחות להשפעת הכתיב על ההגייה בחברה אוריינית (כמעט) לגמרי, וזה גם טיעון, לפחות בעבור אנשי תרבות החוששים ללשון התקנית – והשי' רַכְבֵּל, מְתַאֲבֵן⁴⁶ תמורת מְתַאֲבֵן, מכבסה-מְכַבְסָה, מְגַהֵץ-מְגַהֵץ⁴⁷ ודומיהם – בעד הוצאתו של הניקוד מהמחסן, בעד נייעורו, רענונו ושדרוגו, למען ייטיב לשמש את החברה ואת השפה; שכן אופיו החלקי של האלף-בית העברי והדור-משמעות הפונולוגית של אותיות אחדות (בכ"פ, ו, י) אחראים בהחלט

44. ר' הערה 25 לעיל המזכירה את מחקריהם של רוזנהויז, הגיית הצירי, ופלג, פישוט הדו־תנועה.

45. ביקורת נוקבת עליה הציע כבר לפני ארבעים שנה הפילוסוף היהודי יליד אלג'יר ז'ק דרידה; ר' דרידה, גרמטולוגיה, במיוחד פרק 2, עמ' 42–108 (פרק זה תורגם לאנגלית בנפרד מהספר כולו: דרידה, בלשנות וגרמטולוגיה).

46. "מבט לחדשות" בערוץ 1 של הטלוויזיה הישראלית, 7 בינואר 2008, וכן שמעתת ממלצרים במסעדות שונות. ללא ספק הגיעה הגייה זו גם לאוזניה של רחל סליג מן המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית, כנלמד מהערתה "תנו דעתכם להגיית המונחים האלה: "מְתַאֲבֵן (appetizer) – בי"ת רפה, צורת הרבים: מְתַאֲבֵי" ("למד לשונך" 72, אקדם 35 [שבט תשס"ח]).

47. ר' אלוך, בלתי מנוקדת, עמ' 3–4, 10; בולוצקי, שונות, עמ' 266: "שמות מקומות, שבעברית הנורמטיבית ממומשים במשקל *miCCaCa*, מתמזגים בעברית המדוברת עם משקל המכשירים *maCCeC(a)*, כנראה בגלל הדמיון האורתוגרפי"; בן-טולילה, הומונימיות, עמ' 353, על מַצָּה לעומת מַצָּה: "מכל מקום, יש לזקוף לא מעט מקרים של הומונימיות עממית להקסתר התנועות המאפייין את העברית הכתובה".

לחילופים רבים בין צורות תקניות לצורות אחרות. וכך תיאר בלנק את ממדי התופעה לפני יותר מיובל שנים (צמיחתה, עמ' 387):

Deviant forms such as *kalbot*, plural of *kalba*, “a bitch,” instead of the more classical *klavot*, tend to become imbedded partly because they are ordinarily written exactly like their classical counterpart, and thus cannot be corrected by ordinary literacy. There are literally hundreds of such instances, some more and some less firmly rooted in daily speech; this situation is one of the prime factors of a feature characteristic of present-day Israeli Hebrew, *viz.*, its fluidity. Many speakers will use now one form, now the other, or otherwise show hesitation in using some words. The plural of the word *chof*, “shore,” is heard now as *chupim* (on the model of *tof*, “drum,” pl. *tupim*) and now as *chofim* (on the model of *kof*, “monkey,” pl. *kofim*); the first is considered improper, the second is the dictionary form, but both are ordinarily spelled the same way.

וויינברג, לפני כמעט יובל שנים (נטיות בעברית הדבורה, עמ' 56), ציין הגיית /a/ כנגד קמץ “קטן” במילים אחדות (את רובן דאג הכתיב המלא להסדיר מאז):

“Still, pronunciations like /xafši/ “free” (instead of /xofši/), /amnám/ “indeed” (instead of /omnám/), /taxnít/ “plan” (instead of /toxnít/), /xadšáyim/ “two months” (instead of /xodšáyim/), /caharáyim/ “noon” (instead of /cohoráyim/), or /max(a)ratáyim/ “day after tomorrow” (instead of /moxoratóyim/), are very common. Several reasons may account for this frequent deviation from the traditional as well as intended pronunciation.

אחת הסיבות להיווצרות בנות גוון אלה, לדעתו של וויינברג, היא חוסר יכולתו של הכתיב חסר הניקוד לסמן בסימנים חד-משמעיים את היקרויותיהם בניקוד של הקמץ הקטן ושל חטף-הקמץ; ובלשונו (עמ' 56–57):

The failure of the current unpointed spelling system to provide a regular and unmistakable sign for kamats katan or hataf kamats gets many speakers into the habit of reading and speaking *a* instead of *o*, since the former is the most frequent vowel at those places when no vowel is provided.

ללא ספק, היעדר סימן התנועה תורם להפיכתה ל-/a/, שהיא הנפוצה ביותר כנגד גרפמת־אפס; והשי' הפירוש הגרפ־פונולוגי **ספרות** ← safrut בלשון תלמידי בית הספר ובוגריו, על שום הופעת תיבה זו במערכת השעות השבועית, וכן הופעת /a/ במילים המוכרות לכתחילה כתיבות כתובות, כגון רְכָּבָל, ובמיוחד בהפיכת ראשי תיבות למילים עצמאיות.⁴⁸ אולם יש להוסיף לסיבה זו גם את הד־משמעות של הקמץ בכתיב המנוקד, והשי' הדוגמה ההפוכה **אזלת יד** וגרירה מצורות יסוד שתנועתן /a/ כגון **מחר**. ובינתיים, אוזנינו השומעות, רוב הצורות שמציין ויינברג נעשו /o/, וכתבן התמלא בוי"ו, בין תקני ובין שאינו תקני; במקרה שהכתיב נשאר חסר וי"ו, כגון **צהריים** או **מחריים** (וכן **למחרת**), עדיין שומעים /a/ גם בימינו,⁴⁹ ואילו הגיית **תכנית** או **אמנם** בתנועת /a/ מוגבלת בעיקר, כך מתקבל הרושם, לדור הצברים ילידי תקופת המנדט הבריטי.

גם צרפתי קושר בקשר של סיבה ותוצאה כתיב רב־משמעי פונולוגית עם ריבוי חילופים, אם כי מעמדה טהרנית מכוונת (הכתיב, עמ' 16): "אחת הצורות שהכתיב חסר הניקוד מביא עלינו היא ריבוי שגיאות בדיבור". צרפתי מזכיר שהרב־משמעות הפונולוגית של הכתיב מונעת חידושי מילים שהאקדמיה ללשון העברית הייתה יכולה להציע, אך היא פוסלתם בנימוק "שהקהל לא ידע לקרוא אותו" (עמ' 17). וכך הוא מסכם (שם):

לו היה הכתיב מציין את חמש התנועות, הוא היה מכוון את ההגייה לאפיק הנכון. ואם תאמרו: כיצד ילמדו את הכתיב הנכון אלה שאינם מבטאים נכונה? נשיב שהוא היה נרכש על ידי הרגל הקריאה. גלגל הוא: הכתיבה החד־משמעית הייתה מביאה לדיבור מתוקן, והדיבור המתוקן לכתביה הנכונה.

עינינו הרואות, בעלי הגישה האסתטית להגיית צורות הלשון, וצרפתי בוודאי אינו היחיד, היו יכולים להעריך את התועלת שתצמח לתקניות הגיית העברית הודות להופעת המילה המנוקדת בתדירות גבוהה יותר.

אולם בעוד שלהגייה לא נורמטיבית המקובלת על הציבור אין בדרך כלל השפעה על התקשורת, לבעיית ההומוגרפיה יש בהחלט השפעות על הבנת הטקסט ועל הקריאה השוטפת. לא אחת אנו נדרשים לקריאה חוזרת של משפטים לשם תיקון קריאה מוטעית. בשלב מתקדם במשפט אנחנו מבינים שקראנו באופן

48. כהחלה הפוכה של היחס הפונ־גרפי השכיח ביותר, תנועת /a/ היא בררת המחדל במילון צורות כתב בהיעדר גרפמת־תנועה מצעית, כגון merkaz pedagogi ← מרכז פדגוגי ← מרפ"ד ← marpad (נוימן, מילון קיצורי הכתב).

49. במשדרו השבועי "גאון ברדיו" אמר יהורם גאון "אני יודע שמדובר באֶשְׁוִיָּתוֹ של השלטון התקין" בהגותו /ašyotav/ בתנועת /a/ (רשת ב' של קול ישראל, 29 באוגוסט 2008).

מוטעה מילה בראשיתו, ועלינו לחזור לראשו כדי לפענחו פונולוגית מחדש, על פי הבנתנו החדשה. ההיסוס בקריאת מילים בהיעדר הקשר עשיר מספיק הוא העומד בבסיס "תסמונת הקריין" שאנו עדים לה מפעם לפעם בהאזיננו לחדשות. תופעה זו היא קצה הקרחון של התקלות בקריאה שאנו חווים גם כקוראי עברית מיומנים. אלו (בלתי מנוקדת, עמ' 1) מביא דוגמאות אחדות:

– מרכז חטיבת "לעם" בליכוד מר יגאל כהן הודיע ש...
הקריינית קראה מְרָקָז, אך כשהגיע לשם "מר יגאל כהן", חזרה בה וקראה את המלה מְרָקָז.

– המועצה לצרכנות מוכרת כעת בכל... כארגון...
הקריין קרא: מוכרת, אך כשהגיע למלה "כארגון" חזר וקרא: מוכרת.

– הסינים יגנו בנשימה אחת את מי שיסעו לויטנאם...
הקריין קרא: יִגְנוּ, ורק כשהגיע למלים "את מי" חזר בו וקרא את הקריאה הנכונה: יִגְנוּ.

– אוהדי קבוצת מכבי שעריים התפרעו אמש ברחובות. ראש עיריית רחובות...
הקריין קרא בתחילה ברחובות, אך מייד חזר בו וקרא ברחובות.

הערה קונקרטית אחרת של לאופר נוגעת לתנועות השונות בתקן הגיית ה"א הידיעה. כידוע, בלשוננו הטבעית אין אלא /a/, וכל בנות הגוון הניבטות בניקוד אין להן אחיזה במציאות של הלשון הספונטנית הטבעית בימינו. לדברי לאופר, מישור מנסה לשקף בשיטתו הבדלים הקשים ללימוד הן בניקוד הקיים (כגון: הֶחָבֵר) והן בניקוד המפושט המוצע. כאן נראה שהצדק עמו. אלא מה? לאופר מסיק מכך שעלינו לזנוח את הצעת הרפורמה בניקוד. ואולם השגתו המוצדקת של לאופר הייתה יכולה להוליך גם לאיחוד ניקודה של ה"א הידיעה בתנועת /a/, כמו שמישור מציע במקרים אחדים (החודשים בניקוד המפושט לעומת הֶחָדָשִׁים בניקוד המסורתי), שהרי זו הגייתה בכל תנאי בעברית המשכילים בני זמננו.⁵⁰ יש

50. הטיעון לטובת השוואת ביצועיה המוקפדים של ה"א הידיעה מתחזק עם ההחלטה על השוואת השמות דוגמת נֶהָג, פָּחַח וּשְׁעָן אל השמות מדגם סֶפֶר וביטול נֶהָג, פָּחַח וּשְׁעָן ("למד לשונך" 68, אקדם 33 [טבת תשס"ז]). השוואת הביצועים המוצעת לא רק תעקור מכשלה מיותרת זו, הזרה להגייתנו הארץ-ישראלית שאינה טברנית, אלא גם תפטרנו מתיקוני יתר כגון "שליש האחוזה". הללו עלולים להופיע אף בתעתיקים: למשל ציוני הביבליוגרפיה במאמרי (נוימן, 2008), שהעמדתו לכתחילה בעברית, תועתקו לכתב לטיני על פי החלטת המערכת (שאנשיה מלומדים ומשכילים בתחומיהם וכותבים ודוברים עברית טובה) ועל ידיה, וציון מאמרה של פרופ' אורה שורצולד "שקיעי ספרדית יהודית בעברית החדשה" (פעמים נו [תשנ"ג]), איתרע מזלו ונעשה hehādasha.

לברך אפוא על השגתו של לאופר ולעודד את ביטול הבדלי ניקוד אלה, שהם בלתי רלוונטיים לפונולוגיה של דוברי העברית, שהרי המעתק לסגול (/ε/) נובע מהידמות בגובה עם הקמץ (/ā/) התוכף, וכבר העיר בלאו על חוסר התוקף של חוק פונולוגי זה במבטא עברי שאיננו טברני ושאין בו הבחנה בין הקמץ /ā/ לפתח /a/.⁵¹ על שאלתו של לאופר "אם ממילא נצטרך ללמוד חוקי דקדוק שאינם מעוגנים בהגייתנו, האם לא עדיף להשאיר את המצב כמות שהוא?" יש לענות בבירור: לא, כדי להתאים את הניקוד לשוננו יש להציע למישור תיקונים ברוח זו. השגות אחרות של לאופר בכיוון זה ראויות גם הן לתגובה רצינית, אך לא כדי לפסול כל שינוי באשר הוא אלא כדי לדאוג שהשינוי יענה באמת על הבעיה. ואולם המציאות הלשונית-חברתית הקשה כלל אינה מפריעה ללאופר:

למקרא הצעתו של מישור יש לתמוה מהי בדיוק הבעיה: מה דוחק בנו לשנות את הניקוד? הרי רובנו איננו נזקקים כלל לנקד עברית, ובתכתובת הרגילה שלנו ממילא אנו משתמשים בשיטת הכתב הבלתי-מנוקד. ואם במיעוט המקרים יש המוכרחים לנקד, במחילה מכבודם יטרחו וילמדו את פרק הניקוד או יבקשו מאדם מוסמך שינקד עבורם.

יש שמרוב היכרותנו עם נושא מסוים איננו מצליחים להבין מדוע אחרים מתקשים בו. לחידוד כיוון מחשבה זה יורשה נא לי להביא תנא דמסייע:⁵²

People who live with or are a part of a system often are the poorest judges of its utility, because, immersed in the system, they have no objective reference from which to evaluate it. Scholars

51. כך הערתו המסכמת של בלאו, אופי רב-שכבות, עמ' 92 סעיף 7: "את הסגול ב־הֶעֱן יש לראות כאסימילציה לקמץ שבע". אסימילציה זו מסתברת, מפני שלפי המבטא הטברני הקמץ תנועה מורמת במקצת, והפתח, בהידמותו לו, נעשה אף הוא לתנועה מורמת במקצת, כלומר לסגול. אולם לפי המבטא הספרדי, שהקמץ בו אינו מורם, אין לבואו של הסגול לפני קמץ כל משמעות פוניטית. כך, כשקיבלו בעלי המבטא הספרדי את הניקוד הטברני, עירבבו במבטאם יסודות, שהיו מובנים רק לפי המבטא הטברני, והורישו עירוב זה לדוברי העברית המודרנית". וכן: "ה' הידיעה הסגולה לפני גרוניות קמוצות במצבים מסוימים [...] אין לה יסוד פונטי כלשהו במבטא התנועות הספרדי" (בלאו, המבנה המורכב, עמ' 111). על התופעה ביתר הרחבה ר' בלאו, החלשת הגרוניות, עמ' 36–39. ולעניין ההידמות, נוסף על הקטגוריות המוזכרות בדיון המורחב של בלאו (החלשת הגרוניות) ובספרו לדקדוק המקרא (דקדוק, עמ' 27–28), כגון עֵלֶךְ/עֲלֶיךָ (הש' עֲלִינו), תִּגְלֶנָה, שכבר הזכיר ב־חיים (הכינויים, עמ' 84), נראה לנו להסביר כך את הסגול גם בקטגוריות המורפו-פונולוגיות האלה: מְרַבֶּה (הש' מְרַבֶּת, מְרַבֶּת), הִגְלָה, הִרְאָה.
52. דברי האנאס (דילמה, עמ' 73–74) על יחסם של מומחים אחדים לבעיית הכתיב הבלתי-סביר במורכבותו של השפה הווייטנמית.

fare no better. Attracted by the challenges of a problem, as their understanding of it deepens, *they often lose sight of the fact that it is a problem*. Contradictions understood on their own terms begin to seem reasonable. Add to this the comfort one realizes from having mastered the problems complexities, and the scholar is soon the system's most outspoken defender.

אם העובדה שהכתיב העברי אינו מצויד די הצורך כדי לשקף את הרצף הפונולוגי אינה בעיה; אם תוצאותיה של עובדה זו בהגייה מהוססת של מילים רבות, בקריאה חוזרת של משפטים לשם תיקון קריאה מוטעית, בחידוש מילים במבנה הגאים שונה מזה שנתכוונו אליו המחדשים, ברמת האוריינות הנמוכה של השכבות החלשות – אינן מוציאות בן תרבות משלוותו וכל שכן אדם מוסמך מאדישותו; אם המצב שבו אנשים בעלי השכלה גבוהה נזקקים לשירותיו של מומחה (אשר "במקרה" תחום מומחיותו קרוב לזה של כל הדוברים בבמה הנדונה) לצורך כתיבת עברית (מנוקדת) נראה ללאופר תקין – אזי אין בסיס לדיון.

אבל בעוד שכל אלה נתונים להערכה אישית, אין להסכים עם אמירות המערבות עבר והווה, שפה וכתיבתה. על דבריו כי השיטה הטברנית קיימת בכל קהילות ישראל כבר למעלה מאלף שנים חשוב להעיר כי לאורך תקופה זו הייתה העברית גרפושפה ללא דוברים ילידיים, ולכן הקונפליקט היה נחלתם של נקדנים "ספרדים" בלבד, לא של המוני הדוברים-כותבים.

שאלתו הרטורית של לאופר "האם בגלל אי-נוחות מסוימת, הנוגעת לחלק קטן מהעם, נעזו אנו לנסות לנתק את השרשרת?" מלמדת כי הוא מודה באי נוחות בעם, ועתה נותר רק לקבוע את המידה: עד כמה היא "מסוימת" ועד כמה "קטן" הוא החלק בעם החש בה. לדעתנו על שאלה זו של לאופר יש לענות כי ה"אי-נוחות" היא תוצר הלואי האוטומטי של הפיכת הגרפושפה העברית לשפה העברית לפני כמאה שנה (על כך לית מאן דפליג), וכי אותו "חלק קטן מהעם" הוא בערך כל דוברי העברית הילידיים. ושרשרת ידיעת הניקוד, שלאופר כה חושש לנתק, מעולם לא הייתה מחוברת. מעולם לא ידעו ההמונים לנקד. תמיד הייתה זו נחלתם של מתי מעט, ומשהפכו ההמונים דוברי עברית, לראשונה מאז המצאת הניקוד, נוצרה בעיה חברתית, לאומית ותרבותית ממדרגה ראשונה.

אהרן ממון: "הצעת מרדכי מישור לרפורמה בניקוד: תגובה"

במאמר אחר באותה חוברת מגיב פרופ' אהרן ממון, גם הוא בהתנגדות, לשינוי המוצע. מעניין שכמעט כל השגותיו דומות לאלה של לאופר. למשל מדבריו "מצב הלשון שבו מסורת ניקוד טבריה משמשת גם למסורות קריאה שאין ניקוד זה הולמן" עולה כי לדידו שפה חיה ומסורת הגיית כתבי הקודש חד הן. אחר כך

ממשיך ממן להעלות טיעונים אשר אולי היו יכולים להצדיק את המצב בגרפר-עברית הטרנס-מודרנית, ולא היא: "אילו ביקשו אבות אבותינו שיטה שבה יהיה יחס חד-ערכי בין הסימן הכתוב לבין ההגה שבעל פה היו בוחרים למשל בשיטה הארץ-ישראלית". ראשית, ידוע לכל בר בי רב כי למעט השווא והדגש, השיטה הטברנית מקיימת יחס חד-ערכי בין הסימן הכתוב לבין ההגה שבעל פה.⁵³ שנית, הרי ידוע לחוקרי הלשון העברית, ולממן בתוכם, כי שיטת טבריה נבחרה לשמש בקהילות ישראל על סמך שיקולים של יוקרה ולא על סמך שיקולים מבניים בלשניים, שהרי בכל מקרה לא הייתה העברית שפה אלא גרפ-שפה. בלתי מתקבל על הדעת להעריך את המצב בימינו על פי הנתונים שהיו נכונים לזמן תרדמתו של הדיבור העברי.

אם עד כאן מציג ממך טיעונים דומים לאלה של קודמו, במיוחד בכל הנוגע לבלבול היוצרות בין מסורת קריאה לשפה ובין עבר להווה, עתה עומדים אנו בפני חידוש מפתיע: "ואכן אם מסורת טבריה טובה לנו בכל תחומי הלשון: בסגנון, באוצר המילים, בצורות, למה יגרע חלקה בניקוד?".⁵⁴ שוב נותר הקורא נבוך. מה לה למסורת טבריה ולסגנון?! ומה למסורת טבריה ולאוצר המילים?! אם כוונת הדובר להעלות הקרי המשנות מילים אחדות במקרא, הרי אין להן נגיעה להצעה לשנות את ניקוד העברית של ימינו. ומהי מסורת טבריה אם לא (תחביר) פונולוגיה ומורפולוגיה? מהי מלבד (טעמים)⁵⁴ ניקוד וצורות? הניקוד הוא עיקרה של מסורת טבריה, ואחדים מחכמינו בגלות חיו אותו כדוברי שפות זרות עד לפני כמה שנים, אבל במאה השנים האחרונות חזרנו לדבר עברית והיום אנחנו די "תקועים" אתו. ובכלל, מה הקשר בין מסורת טבריה לאוצר המילים ולסגנון המקראיים? הרי את אלה קבעו סופרי המקרא, שקדמו לניקוד טבריה ביותר מאלף שנה. סופו של דבר, הניקוד הטברני אינו נוח לנו ולא בכדי, שכן הוא לא נוצר בעבורנו אלא בעבור דוברי שפות זרות, כדברי רבין (התנועות הקטנות, עמ' 208 [במקור: עמ' 206]):

הדיון שלנו מחזק ומדגיש את הדעה שכבר הובעה פעמים מספר, שלפיה הניקוד הטברני אינו פונמטי באופיו, אלא מדובר בתעתיק פונטי טהור. אין

53. מורג (שיטות ניקוד, עמ' 22 סעיף 2.3.2) מחלק את סימני הניקוד לחד-ערכיים (univalent) ודו-ערכיים (bivalent). אחרי מניין כל הסימנים החד-ערכיים נבחנו הסימן הדו-ערכי שווא (עמ' 26 סעיף 2.3.5), המורה הן על אפס תנועה והן על תנועה חטופה, והסימן הדו-ערכי דגש (עמ' 26-27 סעיף 2.3.5.1), המורה הן על סותמות בגדכפ"ת והן על הכפלת עיצורים. נשים לב כי הקמץ אינו דו-ערכי, ועל כך יוער בהמשך.

54. ארנון (היסוד התחבירי, עמ' 34): "the Masoretic accents comprise the most detailed, complete, syntactically based system of punctuation ever used".

הוא שייך לסוג הכתבים האורתוגרפיים, העשויים בשביל דוברי הלשון, כי אם לסוג התעתיקים העשויים בשביל זרים השואפים להגיע לידי מבטא נכון על בסיס הרגלים פונמטיים משפות אחרות.

ואחרי עדכון המושג "מסורת טבריה", הכולל לכאורה סגנון ואוצר מילים, פונה ממך ומנסה לעדכן את המושג "כפייה". תחילה הוא מצטט את מישור, האומר כי הניקוד הטברני "כפוי עלינו מכורח שיטת כתיבה שמקורה בניב עברי שאינו מתאים לתקן הלשוני שלנו". בתשובתו לטענה זו של מישור אין הוא מבדיל כהוא זה בין מה שנרכש מינקות ומתפתח באופן טבעי לבין מה שהומצא בידי אדם ונלמד בשלב מאוחר יותר, אם בכלל: "לאמתו של דבר כל מסורת, בכלל זה מסורת לשון, היא כפויה. כל לשון אם כפויה על דובריה, וכך גם מסורת התרבות שלהם ועצם לאומיותם". האומנם לשון האם ושיטת הכתיבה נכפות במידה שווה? הרי זה כאילו אמרנו שצבע העור והמהירות המותרת בכביש שש נכפים במידה שווה. כיצד נידונין בכפיפה אחת טבע מחד גיסא עם תרבות וחוקים הנקבעים בידי אדם מאידך גיסא? הקורא נותר נבוך מול טשטוש ההבדל המהותי בין לימוד הקריאה ומסורת הגיית טקסטים, שהוא תהליך מלאכותי תלוי תרבות, ובוודאי אין הוא הכרחי מתוקף היותנו בני אנוש, לבין רכישת לשון האם, שהיא טבעית ומתרחשת מעצמה מינקות. ידוע לכול כי לשון אם לומדים לבד באופן בלתי מודע, ובוודאי אין בכך כל קושי למעט מקרים של פגמים מוחיים או מוטוריים, לשון אם היא יכולת מובנית הטבועה בקוגניציה האנושית, אבל כתב או מסורת הגייה המסתמכת עליו לומדים במאמץ, באופן מודע, ולא תמיד בהצלחה; עיין ערך "ניקוד".

כידוע לכולנו, בעוד לשון אם היא גזרת הגורל, שיטת הכתיבה היא גזרת בני אנוש, למשל חברי האקדמיה ללשון העברית. בעוד שנולדנו, הצברים שבינינו, לתוך חברה דוברת עברית מכורח הגורל, אנחנו כותבים בכתב מלא מכוח החלטה בת ארבעים שנה של האקדמיה ללשון העברית. וכיצד זה בעיני ממך קבע הגורל את שתי הגזרות במידה שווה? מצד אחד הטבע קבע כי איננו מסוגלים לעוף ואין ביכולתנו להזיז הרים, אך ביכולתנו לדבר. מצד אחר האלף-בית העיצורי הוא המצאתם של בני חווה, ואם כן אין זו גזרת גורל טבעית אלא שיטה יצירת בני אנוש בלתי מושלמים, שבעטייה אנו יכולים לכתוב את כל העיצורים ורק חלק מהתנועות, וגם בין כל העיצורים לא נוכל להבחין לגמרי, ואחדים מהם ניאלץ לנחש בהצלחה חלקית בלבד כדי לקרוא מילים בלתי מוכרות. בל נגשה בבלבול המוחלטות של מעשה בראשית עם היחסיות שבמעשי אנוש, שהראשון קיים ועומד והאחרונים נוצרו בידי קודמינו והם בידינו כחומר ביד היוצר. על טענתו של ממך כי "כפייה" (המירכאות שלו) זו נמשכת כבר למעלה מאלף שנים נחזור ונעיר כי באלף השנים הראשונות היה מספר יודעי הניקוד זעום אך

המצב היה נסבל, באין דוברי עברית, אולם במאה השנים האחרונות הופך המצב נסבל פחות ופחות, שכן המצב שבו ידיעת כתיבה דקדוקית היא עניין למקצוענים יוצר ניכור בין הלשון לבין דובריה, בין התרבות לבין משכיליה. עמימות הכתיב חסר הניקוד מרחיקה מלשונו שכבות שלמות בציבור ותורמת למצב של קִסְטוֹת בחברה השואפת להיחשב נאורה. שימור המצב הקיים הוא אנטי-חברתי בטווח הקצר ואנטי-קיומי בטווח הארוך. הניקוד היה אמור להיות כלי עבודה יום-יומי, אבל למעשה הוא אומנות השמורה לבעליה. ממך כבר התרגל, כך הוא אומר, "לשיטת קרי וכתב בטקסט אחד", וכך גם כותב דברים אלה ועוד אחדים המשוגעים לדבר. אבל ההמונים דוברי העברית, פרופסור מכובד, הם לא התרגלו ולא יתרגלו, כי המחיר גבוה מדי, היחס בין השקעה לתוצר איננו מוצדק. הם רואים היום בניקוד המיושן חטוּטֶרֶת, אות קלון. הם זזים באי נוחות כשמדברים אתם על קמץ ועל פתח. למה לא תשחרר אותם מהמועקה? אתה, אנוכי וחבריני אנשי הלשון נהיה מסובין ונספר בתולדות הקמץ עד שיגיע זמן קריאת שמע של שחרית, אבל אנא, הנח לו לעם מסגולא ומקמצא, תן לו לסמן צירי ופתח ושים שלום על ישראל. ועוד ממשיך ממך ומרחיק לכת בעירוב היוצרות בכל הנוגע להבחנה בין שפה לכתיבתה, בין טבע לתרבות. וכך הוא אומר:

שיטת מישור באה במוצהר לפשט מערכת קיימת. אמת, התופעה של פישוט מערכות ידועה מתקופות קדומות בלשונו ומלשונות אחרות. אבל הפישוטים הללו התרחשו במשך שנים רבות, בהדרגתיות ובטבעיות, ובתהליכים שהדוברים לא היו מודעים להם כלל. שום פישוט לא נקבע באבחת חרב ובכפייה מוסדית.

ללא ספק, תהליך נשילת תנועות היחסה במעבר מן הכנענית אל העברית התרחש במשך מאות אחדות של שנים. גם התהליך שבו ההגה /y/ נשל בהתפתחות מן העין **הצופיה** וה**בוכיה** אל זו **הצופה** וה**בוכה** לא התרחש בחטף. זו דרכו של שינוי בלשון. אך האם זה גם המצב בשינוי בכתב, הנתון כל כולו בידי אדם? אם כך כמה שנים בדיוק ארך ליטון כתיבת הטורקית? שהרי זו מהות המעבר בשנת 1928 מכתב ערבי חלקי ובלתי מתאים אל כתב לטיני מלא שעליו החליט השלטון. ושם באמת נעשו הדברים באבחת חרב. כך גם הפכו בטורקיה את היוצרות מאנאלביתיות כללית לרמת אוריינות בסטנדרט כמעט אירופי. האם רק טורקיה היא דוגמה לרפורמה מוסדית שאינה תהליך ארוך וטבעי? לא ולא. הרשימה ארוכה, ועל כך יעידו ששת הכרכים עבי הכרס על רפורמות כתב ולשון בעולם שערכו הבלשנים אישטוואן פודור וקלוד אזיז' בין 1983 ל-1994. דוגמאות להשפעות רצוניות ומודעות של האדם על הטבע בכלל ועל השפה בפרט ידועות לנו לכל אורך ההיסטוריה, ובמיוחד מאז הרנסנס. ובכלל, כל מהותה של האקדמיה ללשון העברית הוא לכוון את הלשון העברית בהתפתחותה, וכיצד זה בא פתאום

ממך בטענה מוזרה שאין לגעת בכתב וצריך לתת לו להתפתח בעצמו עם הזמן? הרי זה אבסורד, כי כתב הוא חוק המדינה.⁵⁵ הרי בשלילת היכולת להתערב בענייני כתב ושפה שומט ממך את הקרקע מתחת לאחד מיסודותיו של המוסד הממלכתי שהוא עצמו חבר בו.

בהמשך מתנגד ממך לדברים שהוא שם בפי מישור בלא שהלה אמרם. כך הוא יוצא נגד הצורך ללמוד לנקד בשתי שיטות שונות, והרי ההצעה כוללת לימוד סביל בלבד של הניקוד המסורתי ולימוד פעיל של זה המפושט. הטיעון הזה נשמע מעט דמגוגי: "הכפילות תיצור מהומה בקרב הלומדים, ומי יודע אם לא יקום מי שינקד את המקרא על פי שיטת מישור כדי לפשט עוד משהו לדור שלא ידע את הקמץ והסגול וחלק מהחטפים". האומנם, פרופ' ממך הנכבד, "ומי יודע אם...?" למה לאיים? והרי המהומה קיימת כבר היום, כי פוחדים לנקד מחשש לטעויות.⁵⁶ והרי גם היום יכול כל אדם להוציא גרסה משלו לתנ"ך אם ירצה בכך, אז מדוע דווקא אחרי הרפורמה יקומו ויעשו כן? וכי השולט בניקוד על פי שיטת מישור יתקשה להבין שסגול נקרא כמו צירי וקמץ כמו פתח? בעצם כבר היום יודעים זאת כל קוראי העברית, ושיטה זו תישאר בתכנית הלימודים.

ובעוד חלום הבלהות של תורה ללא קמץ וני"ך ללא סגול טורף את שנתנו, אנחנו מאוימים בשנית: "לכאורה אנו נתבעים כעת אך לויתור קטן, ביטול הקמץ והסגול. לאמתו של דבר זהו שינוי מהפכני כל כך, שלאחריו התביעה לוותר לא רק על הניקוד אלא גם על האותיות תישמע מרוככת יותר ואף הגיונית. ואכן, מדוע לא תעתיק לטיני?". ובכן, נחזור על התשובה שניתנה ללאופר: הכול חברה. הגורם החברתי הוא הקובע. המילה הכתובה מקיפה אותנו בכל אשר נלך, ובזכותה האותיות ידועות למשכילים בינינו ולרבים אחרים, גם לבעלי ידע אפסי בניקוד. במבחן המציאות החברתית האות הכתובה ניצחה והניקוד הפסיד. לכן האות הכתובה שולטת והניקוד נזנח. לפיכך אם נצליח אנו וחברינו, בעלי שררת הלשון, להסתגל למצב ולהפיק ממנו את המיטב, אזי את האות הכתובה נאמץ ואילו את הניקוד נתאים. נכון שבחינה מבנית גרדא של העברית ושל הכתיב

55. ובלשונה של קטש (הכתיב, עמ' 33): "contrairement aux lois phonétiques, les lois graphiques relèvent bien de décisions humaines" (= בניגוד לחוקים הפונטיים, החוקים הגרפיים הורתם בהחלטות אנוש). וכן רבין (תיקון הכתיב, עמ' 5): "התפתחות הלשון [...] זורמת ללא הפסק. כנגד זאת, הכתיב [...] נוטה יותר לשמור על דפוסיו, ולהתפתח בדילוגים ולא בזרימה. כן הוא ניתן הרבה יותר להשפעה מכוונת, ורבים משינויו מתכוונים כרפורמות".

56. ונוזכר שוב את דברי בלאו (הבדלים כמותיים, עמ' 139), על המהומה עתיקת היומין שיצר עירוב המערכות: "[...] מפני שהיא מחילה על הניקוד הטברני את המבטא הספרדי ומכניסה בזה מהומה לביתה".

המנוקד מייתרת את הקמץ ואת הטיי"ת באותה מידה, אבל ציבור הלקוחות קבע שהטיי"ת מתאימה לו והקמץ לא. זה ההבדל.

עכשיו עובר ממך לשלב הרטורי הבא ופורט על עצב השמרנות, המצוי באופן טבעי אצל כולנו במידה זו או אחרת. וכך הוא אומר: "אבל יש כאן שאלה של כבוד המסורת. חוקר המצוי בתרבות צרפת אמר לי שבעיני הצרפתים יקשה לוותר על accent aigu אחד במילה אחת מאשר על קורסיקה לקורסיקאים". ידידו של ממך ישמח בוודאי להתעדכן וללמוד כי בשנת 1990 קיבלה האקדמיה הצרפתית (l'Académie française), השוכנת לה במבנה מפואר בקצהו הדרומי של גשר האמנויות (Pont des arts) בפריז, את ההחלטה לשנות את כתיבן של כמה מאות מילים שנכתבו עד אז בצורה חריגה מבחינה גרפית-פונולוגית ללא כל סיבה סמנטית מוצדקת. למעשה ההחלטה היא לא לכפות על הציבור דבר שאין הוא רגיל בו, אלא רק להנחות את מערכת החינוך להתחיל ללמד את הכתיב החדש, וכך להנחיל אותו אט אט לדורות הבאים. למשל המילה שנכתבה עד 1990 événement, וללא הצדקה פונטוגרפית, נכתבת היום יותר ויותר événement, באופן סדיר יותר מבחינה פונטוגרפית,⁵⁷ וה-accent aigu, החביב כל כך על חברו הידען של ממך, הפך זה כבר ל-accent grave, ואילו קורסיקה, ראו זה פלא, עדיין צרפתית. ופטור בלא כלום אי אפשר. בצרפת שאלת הכתיב, la question de l'orthographe, מעסיקה את דעת הקהל זה שנים בספרים,⁵⁸ מאמרי מערכת, גיליונות מיוחדים של כתבי עת להדיט המתעניין, עמותה למען רפורמה המוציאה בעצמה כתב עת, ראיונות עם אנשי רוח, אנשי חינוך, פסיכולוגים וכיו"ב. השמרנים מקדשים את תוצאות הרפורמות הקודמות לזמנם ומגנים על גרסא דינקותא בחירוף נפש, ואילו בעלי האופקים הרחבים יותר, אלה שכבר השתחררו מתסמונת סטוקהולם (נטיית אדם שבוי להצדיק את שוביו), מנסים להציע רפורמות שונות. שאלת הכתיב חוצה את החברה הצרפתית לשני מחנות ואין מגשר. חלקים נרחבים באוכלוסייה מנחשים בסוגים השונים של האקצנטים מעל האותיות, ולא אחת אתה מוצא טקסטים בכתב יד המכילים רק קווים עליונים אופקיים כגון è כדי לחפות על ההיסוס בין é, ê ו-ê. קבוצת הטניס של אגודת הסטודנטים של פריז ניצחה בתחרות הסטודנטים הארצית, והאגודה הוציאה לרגל המאורע חולצת קמץ (T-shirt) שנראתה בקמפוסים עם הכיתוב המכריז על הניצחון בשגיאת כתיב: "Çà – c'est fait!" (בתרגום חופשי: 'עשינו את זה!') – לפי כללי הכתיב

57. על כך בפינת "הגיע זמן לשון" המקומית: <http://www.tv5.org/TV5Site> מפי פרופ' Bernard Cerquiglini, מומחה לתולדות השפה הצרפתית.

58. זייראר פרסם בשנת 1716 ספר בשם *L'ortographe française sans équivoques* (=הכתיב הצרפתי ללא דרמשמעות), ובו תכנית להתאמת הכתיב הצרפתי לשפה; חלק מהצעותיו אומצו. תצלום עמוד הכותרת בנספח בסוף המאמר.

הצרפתי אין אקצנט באות a שבמילה הראשונה, כלומר צריך להיות ⁵⁹.Ça והשיא: אנשים שתשומת לבם הופנתה לכך הגיבו בהפתעה, ולא אחת התברר שהם מבועי רפלקס ההתנגדות לכל רפורמה בכתב. זאת ועוד, עד לפני כמה שנים היו נוהגים להפחית את הציון בבחינה בספרות או בהיסטוריה וכיו"ב אם היו בה שגיאות כתיב, והיום המדיניות היא לקבל עד חמישים שגיאות כתיב לעמוד! שערך בנפשכם, לו נאלצו בנינו ובנותינו לנקד חיבור, ההיה מספר שגיאות הניקוד נמוך מחמישים לעמוד? נסו בבית, ובמיוחד חפשו בנרות מי שיבדוק. בעצמי הייתי עד למצב שבו פרופסור באוניברסיטה, בשעה שכתב מכתב בכתב ידו, נאלץ לשנות את מבנה המשפט שהיה בכוונתו לכתוב בשל היסוס בכתב מילה מסוימת במבנה שנבחר לכתחילה. הרומן בין צרפת לאורתוגרף שדבק בה אינו סיפור שמח. סקרים של בלשנים חוקרי הצרפתית הדבורה בת זמננו מלמדים שרוב הצרפתים הוותיקים מעידים על עצמם שהם דוברי צרפתית גרועה, לצעירים כבר לא אכפת ורק הילדים בני הטובים מודים שהם "מדברים בשגיאות כתיב", ומוריהם לצרפתית מאשרים.⁶⁰ ההשקעה בהוראת הכתיב, שהיא עניין לצורה ולא לתוכן, גוזלת משאבים מהוראת עניינים שבמהות הלשון, כגון מורפולוגיה של חידושי מילים, תחביר, קשרים לוגיים וכיו"ב.⁶¹ כל נלמד מהצרפתים איך מטפלים בבעיות à la française, בבחינת "ובחרת בחיים".

⁵⁹. ז'אפרה, שנו הכתיב, מעיר כי אמנם האקצנטים הם האזורים הרגישים יותר של הכתיב הצרפתי, וההשוואה עם הניקוד העברי בלתי נמנעת. במקרה של היסוס בין היעדרם של סימנים דיאקריטיים אלה, כגון e או c, לבין הופעתם, כגון é או ç, מעדיפים המהססים להטילם, "שיהיה", וזה לפעמים מצב הדברים גם בעיתונים היומיים, וביתר שאת בשלטים, במודעות ובאתרים רבים במרשתת (אינטרנט).

⁶⁰. בלש-בנווניסט, השפה המדוברת, עמ' 10–11 (ההדגשה במקור): "ils disaient qu'ils ne parlaient pas bien parce qu'ils parlaient avec des fautes d'orthographe. Une telle réponse – qui ne semblait pas étonner l'institutrice – en dit long sur la culture lettrée qui est la nôtre" (=הם אמרו שאינם מדברים היטב מפני שהם מדברים בשגיאות כתיב. תשובה כזאת – שלא הפתיעה את המורה – אומרת רבות על תרבותנו ממוקדת האות הכתובה).

⁶¹. מניסיון בהוראה במוסדות להשכלה גבוהה בצרפת, לסטודנטים בעלי תעודת בגרות צרפתית, אפילו הם בעלי ציון טוב ב"צרפתית", אין מושג קלוש בהבדלים שבין חלקי המשפט וחלקי הדיבר ואין הם יודעים כלל מהו משפט פשוט, מאוחה או מורכב ומהם משלים מוצרך ותיאור. והיות שבהוראת ה"צרפתית" הכתיב הוא חזות הכול, כל סטודנט ללא יוצא מן הכלל יאמר שבמילה כמו château, ההגויה בפי כול /ʃato/, יש שלושה עצורים וארבע תנועות... הכתיב "קֶטֶש" אותם, פשוטו כמשמעו. ואילו אצלנו, אחרי שהוחלט על ביטול הוראתו היוצרנית (פעילה) של הניקוד העיר ניר (האם ללמד הניקוד, עמ' 117) על סדרי העדיפויות הרצויים: "מן הראוי, שהזמן המועט המוקדש ללימוד הלשון העברית בחטיבת הביניים ובחטיבה העליונה יוקדש לנושאים החשובים באמת: שיפור ההבעה וביסוס ידיעת הלשון על עקרונות והבחנות של הבלשנות המודרנית".

כדי להבין במה דברים אמורים ולא להיכנס למצב של מלכוד שבו מבכים מצד אחד את מצבה העגום של האוריינות וממשיכים מצד שני במדיניות הנוקשה של "אף שעל", כדאי לנו ללמוד מניסיונם של אחרים, אשר בגבהות לבבם לא ניאותו לסגל את הכתיב אל המציאות הלשונית והיום הם אובדי עצות. כדי שיובנו הדברים לאשורם אין לנו אלא להביא את דבריו של חוקר האוריינות ז'אן-פייר ז'אפרה, חבר CNRS, האקדמיה הצרפתית למדעים (ז'אפרה, האוריינות בצרפת, עמ' 14):

French literacy is in a state of crisis these days. The French language has shown over the centuries what it is capable of achieving and has had its hour of glory. But we are now confronted with new problems, and solving these problems requires a flexibility that France never seems to have had.

החברה הצרפתית שבויה בכבלי מסורת כתיבית אליטיסטית, ומצב האוריינות בצרפת מצוי במבוי סתום. תוצאות ההשפעה של מבוך הכתיב הצרפתי על הקניית האוריינות ורכישתה הן מיידיות, ובשל קיבעון מחשבתי ובהיעדר גישה מעשית מטעם מקבלי ההחלטות מערכת החינוך נשארת ללא מענה הולם לבעיה:

It therefore seems to be no exaggeration to say that in France at present, the situation of literacy is at a deadlock. On the one hand, we have an orthography which is very difficult to learn and master, even for adults, and this *tricky orthography is partly responsible for the present state of illiteracy* in the country. [...] illiteracy is not actually any more widespread now than it was in the past: it is simply more perceptible because the conditions of present-day social life are more demanding. This crisis from which literacy is suffering and the deadlock we have reached are mainly due to the French taste for tradition and fine language ("belle langue") [...] In France, users have always had to adapt to the system, even if this requires making unnaturally hard efforts. But the system itself is having great difficulty in adapting to the great complexity of the presentday context.

בל ניפול לפח שכבר נפלו בו אלה המנסים לאחוז בחבל בשני קצותיו. הצרפתים מתעקשים על כתיב עיקש ופתלתול ובו בזמן מתלוננים על כך שהצעירים כותבים בשגיאות כתיב או שאינם יודעים קרוא וכתוב כלל:

The real paradox is due to the fact that those who refuse to make any changes (namely, the institutions and members of the

elite intellectual spheres) are also those who are deploring the consequences of French people's poor mastery of orthography, whether they are talking about those who make too many mistakes or those who are in a state of complete illiteracy.

אחרי פסק זמן קצר עם שנסונים עגומים ואקורדאון מעט חורק כותרתה של ההשגה הבאה של ממך, "תיאור העברית במחקר ובהוראה", מחזירה אותנו באחת אל מציאות הסקריפטיות של אורנן, ראשון המגיבים להצעתו של מישור (ר') ביקורתנו עליו (לעיל). הרי דברי ממך כלשונם: "אחת התוצאות המידיות לשיטת מישור תהיה הצורך בתיאור חדש של תורת ההגה והצורות של העברית החדשה". מה בעצם אומר לנו החוקר המלומד? הוא מודה בפה מלא שתיאור העברית בת זמננו, המתיימר להיות תיאור בלשני, הוא בעצם תיאור הגייה מלומדת של כתיבתה המנוקדת! אז מה בדיוק בלשני פה? אם שינוי קוסמטי של הכתב יאלצנו לתאר את העברית מחדש, והרי הלשון שבפינו לא תשתנה כהוא זה, מהו בדיוק מושא התיאור המתקרא בלשני? רב החשש כי כאן מתגלה מחקר העברית במערומיו. מחד גיסא מדברים שפה א, מנקדים שפה ב (בעקבות דבריו הנכוחים של לאופר, המגיב השני) וכותבים שפה ג (אותיות ללא ניקוד), המגשרת על פני ההבדלים בין א ו-ב בהיעדר סימנים גרפיים ליחידות שבהן נבדלות השתיים זו מזו. מאידך גיסא מתארים את ב אך טוענים שהיא א. במילים אחרות, במקום לתאר את השפה, שהיא מערכת מגוונת, רבת פנים, משתנה וחמקמקה, מסתפקים בתיאור מבני שיטתי של נורמה לשונית המבוססת על כתיבתה, שהיא מוצג היסטורי קפוא, לא משתנה ונגיש בכל עת. באופן זה זוכים לא רק בתיאור דה־לוקס בלי כל מיני עובדות המפריעות לתאוריה האלגנטית, אלא גם בבנוס אידאולוגי: אחדות מבנית היסטורית.

בעצם, חוקרי לשוננו ובכללם חוקרי האקדמיה ללשון העברית יודעים ידוע היטב שההבדלים בין תורת ההגה והצורות של לשון המקרא לבין זו של העברית בת זמננו אינם זניחים כלל וכלל, למשל התנהגות גזרת פ"נ בבניין הפעיל כגזרת עיי"ו, הניגוד בין "הוא יכול" בהווה לבין "הוא היה יכול" בעבר, ותקצר היריעה. ובכל זאת משיקולים מסוימים הם נמנעים מלסמוך את ידיהם על תיאורים מציאותיים של לשון זו. בעוד שהשפה מגלה עצמאות מבנית, התקן הלשוני הרשמי הנוגע לפונולוגיה לא התעדכן במאה השנים האחרונות, והרי בינתיים הפכה העברית ללשון אם של מיליוני דוברים, וכך ממשיכים רבים "לתאר" את השפה שהיינו מדברים לו אימץ הציבור סוג מסוים של התקן המנוקד.

קשה להגזים בחשיבות המשתמע מדבריו אלה של ממך, שנאמרו אולי אגב אורחא: בעוד שרבים וטובים כמו זאב בן־חיים ועוזי אורנן מזהים את מבנה

השפה עם זה של כתיבתה המנוקדת, ובעוד שעד היום הקריאות לתיאור רשמי של לשוננו בנפרד מהנומרה, באשר הן נקראות, שייכות לשוליים הסהרוריים של מתארי העברית בת זמננו, בא הפרופסור המכובד, ומתוך מבצר הדקדוק המסורתי הוא קובע נכוחה שהתיאור הבלשני לכאורה של העברית אינו אלא תיאור הלשון הפוסקנית מונחית הניקוד, וכי אם זה ישונה ניאלץ לשנות את תיאור העברית. דברים אלה הם בגדר מהפכה של ממש! מכאן שעלינו בראש ובראשונה לתאר את העברית תיאור מבני שיטתי נאמן לה, ורק לאחר מכן להתאים לה שיטת ניקוד ראויה. צא ולמד: אף כי לא בא ממך להלל – נמצא מברך.

כאן אולי המקום למתן ולומר שכוונתו של ממך הייתה כנראה לדקדוק הנלמד בבתי הספר, אשר עליו כבר נאמר "לימוד תורת הניקוד כרוך בהטעיות" (ניר, האם ללמד הניקוד, עמ' 114), ולא למחקר הבלשני הפורח בארץ ובחו"ל, שהוא משוחרר בדרך כלל מעכבות הדקדוק הבית-ספרי, ולימודו והוראתו מסבים תענוג מזכך לכל העוסקים בו. ואף על פי כן, אם המדע יודע משהו השונה ממה שמלמדים מורי בית הספר, אדרבא, יתכבד נא ויכין תכנית לימודים מעודכנת, שאם לא כן תיראה תכנית הלימודים הנוכחית מגוחכת ככל שיעבור הזמן. ונזכיר את דבריו של קדרי (מצב המחקר, עמ' 265) על הצורך בתיאור דקדוקי כזה:

איך אפשר שלא להכיר בעצם קיומה של העברית הישראלית! בזמן הופעת התיאורים המודרניים הראשונים עליה בראשית שנות החמישים של המאה העשרים עדיין הטילו ספק בראייתה של לשון זו כחטיבה בפני עצמה וטענו שאין היא אלא העברית העתיקה במציאות חדשה, לשון שמתרועע בה יסודות מתחרים משכבותיה של העברית הקדומה. גם מי שהיה מוכן להכיר בזכות קיומה ובעצמאותה של "לשון הצברים" פקפק בשנות החמישים במידת גיבושה, אם כבר היה בה כדי להצדיק את מלאכת תיאורה; נראה היה אז גם לבלשנים הליברלים שיש להמתין ולראות מה יהיו פני המציאות הלשונית כעברו שנות דור, ורק לאחר שיהיה ייחודה כחטיבה בפני עצמה מוכח מעל לכל ספק, יגיע הזמן לתארה תיאור בלשני. אין צריך לומר שהסתייגות זו נמוגה עם הזמן: גם פוריסטים חברי האקדמיה ללשון העברית, כתבו עליה כעל לשון עצמאית לכל דבר כעבור עשר-חמש-עשרה שנים; ולא עוד אלא שבסוף שנות השישים כבר ראו מתארי לשון זו צורך להדגיש שאין לטעות ולחדור אל נבכי לשונות העבר מתוך העברית הישראלית, משום שזו מערכת לשונית חדשה, גם אם מצויים בה יסודות מלשונות העבר לרוב.

ובדברי סיכומו מצר קדרי (שם, עמ' 273) על כי "החיסרון הקשה ביותר המורגש בייחוד כשמבקשים לקבוע תקן חדש על פי כללי העברית המודרנית הוא שהעברית הבינונית לא זכתה עד היום לתיאור בלשני". ובאמת, מדוע להיצמד

לדקדוק המסורתי המאובן הננטש בשל קיבעונו תחת לרענונו בעזרת הישגי הבלשנות העברית העשירה והתוססת? אם האקדמיה ללשון העברית תסמוך את ידה על תיאור מבני הגיוני של ההגה והצורות של העברית בת זמננו, ותכניית זו תשולב במערכת הלימודים בבית הספר, לא רק תרום קרנו של הדקדוק העברי בקרב המשכילים שבחבורה והמטען הדקדוקי שלהם יהיה רלוונטי, אלא גם תיאור דקדוקי זה לא יעמוד עוד בדרכה של רפורמה אפשרית בניקוד, ובא גואל לכותבי ציון ולקוראיה. שאם לא כן, המצב שתיאר ניר (האם ללמד הניקוד, עמ' 117) יישאר על כנו:

מצב הדברים בהוראת הלשון בבתי הספר טעון רעיון. מצד אחד מקדישים עדיין מורים רבים זמן יקר להוראת שיטת ניקוד אנכרוניסטית בעיקרה, ומן הצד השני מתלוננים הכול על כך, כי בוגרי בתי הספר התיכוניים בישראל אינם מסוגלים להתבטא – בעל־פה ובכתב – בצורה המניחה את הדעת. גם הידע של התלמידים על הלשון העברית אינו משביע רצון; במחקר [...] התברר, כי לרבים מתלמידי בתי הספר התיכוניים מושגים מסולפים על תופעות שונות שבלשון. הם מתקשים לתפוס את הרלבנטיות של המידע מדקדוק לשימוש החי בלשון. הם רואים את לימוד הלשון כתורה סכולסטית, כ"חומר לבחינה" ולא עוד. נראה לנו, כי לימוד של "תורת הניקוד" במסווה של "תורת ההגה" לא רק שאינו תורם לסילוקם של העיוותים, אלא אף מעמיק אותם.

והרי ההגנה על הניקוד הקיים בטענה שבלעדיו צריך לעדכן את התיאור הדקדוקי הנלמד בבתי הספר נובעת מטיעון מעגלי, והיא מעידה שגם על הניקוד וגם על התיאור הדקדוקי אבד הכלח ואת שניהם כדאי לשנות, ואיזה גוף מוסמך לכך יותר מהאקדמיה ללשון העברית?

למעשה הדיסוננס בין מסורת טבריה הכתובה לבין מסורת ארץ ישראל הנמסרת מדור לדור בעל פה הוא מציאות עתיקת יומין. ראשיתו בכתבי יד של בעלי נוסח ארץ ישראל למקרא, שנוקדו בסימנים טברניים אשר "נוהג בהם שימוש מבלבל של סימני הקמץ והפתח ושל סימני הצירי והסגול", ניסיונות שהם "גילויים של יסְפָרֶן גרפי, ואין בהם משמעות להגייה הממשית".⁶² המשכו בקבלתו של הניקוד הטברני כתקן מחייב ברובן המכריע של תפוצות ישראל. גם היום אין המנקד מעיד על הגייתו; אין חדש תחת השמש. לעומת זאת, ועל כך מסכימים חוקרים רבים וקדרי אינו היחיד, חידוש הדיבור הביא בסופו של דבר ליצירת שפה בעלת מבנה חדש, הגם שמתרוצצים בה יסודות קדומים לרוב. על כורחך אתה אומר: "לשון חדשה במציאות עתיקה".

62. אלדר, מסורות ההגייה, עמ' 13. ר' גם אלדר, ארץ-ישראל-טברני.

ואולי הגיע הזמן לתקן מציאות זו, שאין בה אלא שעטנז? הרי בעבור למדנים האמונים על המדע, לא הקושי ללמוד את הניקוד הוא טיעון בעד רפורמה בניקוד, אלא העובדה שהדקדוק המבוסס על הניקוד הטברני כשהוא מתפרש בהגייה הארץ-ישראלית הוא למעשה חסר כל ערך מדעי. איש מדע חש בוודאי מידה רבה של אי נוחות כשהוא נאלץ ללמד שהצורות חֶקְמָה (פועל בעבר: 'היא הייתה חכמה') וחֶקְמָה (שם עצם) מכילות תנועות שונות, כביכול /a/ לעומת /o/, שהרי כל ההבחנה בין שתי הצורות במסורת טבריה מבוססת על שווא נע בפועל ושווא נח בשם העצם, ובשני המקרים התנועה היא /ā/. ולא בכדי מדבר בלאו (דקדוק, עמ' 13), המודע לבעיה, על ערכו המבחין של השווא הנע לעומת השווא הנח במקרים שלפני הראשון מופיע קמץ "רגיל" ולפני האחרון מופיע קמץ "חטוף", שאנו מכנים "קטן". בהציגו את שתי צורות חֶקְמָה כזוג מזערי אשר בו נחות השווא או נעותו היא בעלת כוח ההבחנה, הוא מוסיף בסוגריים את ההערה: המוזרה הזאת:

as חֶקְמָה "she was wise" = *ḥākāmā*, properly *ḥākāmā*. as against חֶקְמָה "wisdom" – *ḥokmā*, properly *ḥākāmā*

כל החפץ בידע האמת שואל את עצמו מדוע ראה לנכון בעל הדברים להוסיף properly אחרי תעתיקים הגורסים /ā/ ו-/o/ ולפני תעתיקים בעלי /ā/, שכן משתמע מהדברים כי הנאמר לפני properly אינו נכון וכי הנאמר אחריה נכון. האם מה שנאמר לפני תיבת propely אינו מדויק? ובצורות הנדונות, האם ערכו הפונמי של הפועל חֶקְמָה הוא *ḥākāmā* או *ḥākāmā*? האם ערכו הפונמי של שם העצם חֶקְמָה הוא *ḥokmā* או *ḥākāmā*? ממה נובעת שניות זו בהצגת הדברים? התשובה ידועה לכול, ובראש ובראשונה לפרופ' בלאו. ברור כי קמץ טברני אינו /ā/ ואינו /o/, אלא /ā/, וכך מסתבר מהצורות שלפניהן הבהרת properly. ואין כל ספק כי בלאו יודע זאת, שכן הודות להפנייתו בעמוד הבא בספרו (עמ' 14) הגעתי אל מאמרו של ויינברג על הקמץ הקטן, האומר כך (עמ' 151, סעיף 1.1):

If one asks the question why the Tiberian Masoretes employed a single sign for *qq* and *qg*, the answer can only be that this differentiation was unknown to them; their *qāmeṣ* sign presented a single vowel. Their pronunciation reflected a language development in which original *a* and *u* sounds had undergone changes, had approached each other, and had finally merged in a [ɔ]-like sound.

אם כן מה מקורן של התנועות /ā/ ו-/o/, שאינן מייצגות נאמנה את הקמץ, ובכל זאת נאלצים חכמי הלשון בזמננו לציין בספרי הדקדוק למקרא? מורשת היא לנו, אך לא ממסורת טבריה אלא משיטה דקדוקית שניסתה לפשר בינה לבין

מסורת ארץ ישראל. שיטת כלאיים זו בדקדוק העברי הורתה באי נוחות של המדקדקים הקדמונים; וכך דברי מורג (ניקוד, טורים 855–856):

העובדה שהניקוד הטברני נעשה הניקוד המוסמך היחיד של המקרא, ואילו מבטאם של מדקדקי ימי-הביניים לא טברני היה אלא "ספרדי" (המתאים לשיטת הניקוד הארץ-ישראלי), הביאה לידי קשיים רבים בהתפתחותו של הדקדוק העברי; מדקדקי ימי-הביניים נאלצו לפרש את הפונולוגיה המשתקפת בניקוד הטברני לפי מסורת-הגיה, שלא התאימה לניקוד זה.

מדקדקי ימי הביניים ללא ספק נאלצו לעשות כך. לא היה להם הידע הנחוץ לתיאור מדויק של הדברים. ואילו אנחנו? אנחנו הרי יודעים שמסורת טבריה לעצמה ומסורת ארץ ישראל לעצמה. האם תרמנו במשהו לתיקון הדברים? האם המעטים מבין משכילינו הלומדים לנקד יודעים משהו על הישגי מדע הלשון העברית בדורות האחרונים? האם השכלנו אנו להנחיל משהו מחכמתנו האחרונה אל הפדגוגיה של הדקדוק העברי? אין אלא להצר על כי הקשיים הרבים בהתפתחותו של הדקדוק העברי הם עדיין מנת חלקנו, על כי לא השכלנו להפריד בין היוצרות, הגם שכבר הבינונו זה זמן שדקדוק זה אין לו כל ערך מדעי היסטורי וכל ערך פרגמטי עכשווי. כפועל יוצא מדברי חיים רבין (לה"מ ול"ח, עמ' 276): "הדקדוק המקראי לצורך העברית החדשה הוא הגיבוש הסופי של עבודת מדקדקי ספרד ופרובנס, ולא תמונת הדקדוק המקראי המצטייר במחקריהם של חוקרי זמננו", אולי הגיע הזמן שנפסיק לספר מעשיות בדקדוק ונלמד דקדוק כהווייתו?

שיטת ר' יוסף קמחי, המחלקת את תנועות מסורת טבריה לארוכות וקצרות, אין לה כל אחיזה במציאות הטברנית. ובכל זאת אנחנו מלעיטים בה את הצמאים לידע הדקדוק, החרדים לדבר השם, הפועל, המיליות ותנועותיהם המנוקדות. ומדוע? מהי ההצדקה לכך? הטוענים כי בעשותם כך הם מכבדים את מסורת טבריה וכי "מסורת טבריה טובה לנו בכול", האומנם הם מאמינים שבעלי המסורה היו רוויים נחת מהוראת תורתם בתנועות "קצרות" או "ארוכות" ההגיות כאחת ובקמץ "גדול" או "קטן" ההגוי כשתי תנועות שונות? זו מסורת טבריה? הלזאת ייקרא כבוד למסורת? הרי אילו הזדמן אהרן בן-אשר לשיעורי הניקוד בימינו, הוא היה מתפלץ!

הבה נעשה צדק עם מסורת טבריה. הבה נלמד את ניקודה, לכל הסקרנים והמתעניינים, ואלה אינם חסרים, באופן מדעי ולא על פי המסורת הדקדוקית של ר' יוסף קמחי, שמקומה מובטח לה בתולדות המחשבה הדקדוקית אך לא בדקדוק המדעי המודרני. מסורת זו אולי יש בה נוחות פדגוגית מסוימת בעבור בעלי מסורת לשונית ארץ-ישראלית כמונו (אם כי מוגבלת ביותר לאור מבחן התוצאה היום), אבל מבחינה היסטורית אין היא עושה צדק עם מסורת טבריה

כלל, והמורה חכמת נקדני טבריה על פי מסורת ארץ ישראל אינו אלא עושה מלאכתו פלסטר. ברור שנטיית הכתיב המקראי, שאין בו סדירות, להטיל אמות קריאה בהברות שתנועותיהן ארוכות מבחינה היסטורית משקפת הבדלי אורך שהיו קיימים בוודאי אצל סופרי המקרא ולא אצל נקדני טבריה, ולפיכך ההסבר כי חיריק מלא מייצג תנועה ארוכה וחיריק חסר מייצג תנועה קצרה הוא אנאכרוניסטי לגבי מסירה נאמנה של מסורת טבריה ובלתי סביר בעליל בהוראת עברית בת זמננו.

מתוך כבוד למסורת טבריה בפרט ולמדע בכלל יש לחדול מהוראת הניקוד הטברני כאילו נוצר ללשונו העברית הארץ-ישראלית. אם ניסמך על הישגי המדע, נלמד כראוי שקיבוץ ושורוק הם אלוגרפים תלויי סביבה כתיבית: כדי לסמן תנועת /u/ הטילו חכמי טבריה שורוק בוי"ו או קיבוץ בהיעדרה, ונכון שהכתיב המקראי מלא יותר במקרה שהתנועה הקדם-טברנית הייתה ארוכה, אבל את הנקדנים זה לא עניין, שאם לא כן היו ממציאים "קיבוץ גדול" ואולי גם "שורוק קטן", למקרים שבהם מלאות הכתיב או חיסורו אינם מתיישבים עם אורך התנועה. החפצים בלימוד לשון המקרא על פי הניקוד הטברני המקובל ולא בהכפפת מסורת טבריה למסורת ארץ ישראל שבפינו, בשיטת השעטנו הנהוגה כיום, ישמחו ללמוד דבר או שניים על מסורת טבריה כפי שהיא באמת. נלמד שקמץ הוא קמץ הוא קמץ, ותנועה אחת עומדת כנגדו, תנועת /ā/, בין שהקמץ "קטן" ובין שלא, ואולי בשל מבנה ההברות אחד מהם ארוך יותר פונטית מרעהו, אך לא פונמטית, ורק מסורת ארץ ישראל מעמידה כנגדו על פי רוב פתח ולפעמים חולם. על פי הוראתה המדעית של מסורת טבריה נבחר לכול כי להבדיל ממסורת ארץ ישראל, סגול (/e/) איננו הגוי כצירי (/e/), ההבחנה בין התנועות איכותית ולא כמותית, ולפעמים, מבחינה פונטית ולא פונמטית, הן הצירי והן הסגול יכולים להיות קצרים או ארוכים. מי מן המשכילים מסיימי התיכון לפני שלושים שנה ויותר, שעדיין למדו את פרק הניקוד ומאמינים שהם שולטים ברזיו, באמת יודע זאת? הרי כולם חוזרים על המנטרה השחוקה של תנועות קצרות וארוכות ובטוחים שזהו הדקדוק העברי. אלה משכילינו? זו תפארתה של מסורת טבריה בעיני ה"מגנים" עליה מפני רפורמה?

ואם נאמץ לנו ניקוד ארץ-ישראלי ההולם את הגייתנו הארץ-ישראלית, יורשתה בדין של הגיית בעלי הניקוד הארץ-ישראלי העליון ובמיוחד של כל הדורות והפזורות שהוציאו מקרבם נקדנים "ספרדים", תהיה זו גם הזדמנות פז להחזיר את עטרת הניקוד הטברני ליושנה. היושר האינטלקטואלי מחייב את איש המדע למסור את הידוע לו ללא מירכאות: נקדן שהוא "ספרדי", תנועה שהיא "גדולה" או "קטנה", קמץ שהוא "קטן". ומה עוד נמצא לכסות על המצב הממזרי לכתחילה? מירכאות אלה מעידות כאלף עדים שמונחים אלה אינם נאמנים למציאות שהם אמורים לתאר. אם נעניק למסורת ארץ ישראל החיה

בדורנו את מקומה הראוי לה כניב לעצמו, גם ידיעת מסורת טבריה תכה שורשים אמתיים, ותרם קרנה ותשגא קומתה.

כידוע, לא קיבל רבי יוחנן את התיקון הטהרני "רחלים" של איסי בר היני, למרות הטיעון "כדכתיב רחלים" המסתמך על המקרא, אלא דבק בשיטתו והורה לבנו "רחלות" בנימוק המוכר לכול "לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמן" (בבלי חולין קלז ע"ב). כשם שלא נחשוד באמורא זה שלא נהג כבוד בתורה, כן אין לקבל את העמדה האומרת כי עדכון הניקוד יפגע במסורת טבריה. ההפך הוא הנכון. הבחנה צלולה בין שתי המסורות תחזק את שתיהן גם יחד, בבחינת "לשון טבריה לעצמה ולשון ישראלים לעצמן".

פרופ' ממן חרד למסורת טבריה וטוען שאם ננטוש את ניקודה, ניאלץ לכתוב מחדש את דקדוקה של העברית. גם עבדכם הנאמן חרד למסורת טבריה, לדקדוקה המיוחד לה ולמסירתו המדעית של דקדוק זה, במיוחד לאור העובדה שעל מסירה זו מאפילה היום הגייה שאינה טברנית. אבל כותב דברים אלה גם סבור שצריך לתאר סוף סוף את תורת ההגה והצורות של יורשתה של מסורת ארץ ישראל, העברית החיה בימינו, ולא תחת מטריית של מסורת אחרת. תיאור זה לא יחפש פשרות בין מסורת טבריה למסורת ארץ ישראל במקומות שפשרות כאלה אינן קיימות. כאנשי מדע עלינו להשכין שלום בין השתיים, ולפעמים כדי להשכין שלום בין ישויות שונות יש להעמיד גבולות ברורים.

השגתו של ממן כי אם ננקד על פי המבטא שבפינו ייעלם הקשר הצורני בין צורות כגון **גְּלִימָה** ו**לְגִימָה** ויגדל מספר המשקלים מניחה שתי הנחות בלתי מבוססות. האחת היא שמישור הציע לנקד בדיוק לפי ההגייה, ולא היו דברים מעולם. לשיטתו הן את **לְגִימָה** והן את **גְּלִימָה** מנקדים בשווא. ההנחה השנייה שאין לקבלה היא שתיאור הלשון עובר דרך כתיבתה ולא דרך שמיעתה. והרי גם אם ננקד את **לְגִימָה** בצירי, מה מפריע לחוקרי הלשון להסביר כי לפנינו תנועה מבקעת וכי מבחינה מבנית לפנינו משקל אחד ויחיד? והרי זה בדיוק ההסבר המקובל על חוקרי העברית באשר למילים החד-הברתיות בנות שלושה עיצורים שהפכו למעיליות בעברית בשל ביקוע צרור עיצורים, כגון **יָלַד** לעומת **יָלְדוּ**. על פי השגה זו היינו צריכים לנקד **יָלַד** כדי לא לפגוע בתיאור הדקדוקי הקושר בין צורה זו לבין **יָלְדוּ** וכדי לא ליצור משקל נוסף בתיאור המורפולוגיה של העברית, והרי מבחינה פונולוגית אין שונה סגול זה מהתנועה הראשונה [e] של **לְגִימָה**. על דברי ממן בעניין הגלימה והלגימה: "ה'חיסכון' שיצמח לנו בניקוד יצא בהפסד הריבוי המופלג והמלאכותי בתחום הצורות", יש להעיר נחרצות כי החיסכון הוא חברתי, ובזה חשיבותו, בעוד שההפסד אינו אלא אקדמי, וניתן לתקנו חיש קל אם רק נכיר בתקדים של **יָלַד** ו**יָלְדוּ**, שתורת הצורות מתארת תחת קורת גג אחת. הקיבעון בתיאור הדקדוקי הנובע משיקולי הרגל ונוחות, בבואו על חשבון ציבור קוראי העברית וכותביה – הוא הוא העוול הזועק לתיקון. וכי כיצד ניתן להשוות

בין נוחות או אלגנטיות בתיאור מערכת הצורות (הימנעות מריבוי משקלים) לבין שחרור הציבור ממועקת הניקוד? הרי לנו מגדל השן במלוא בוקקו. בהמשך דבריו מבקש ממך "לעקוץ" את מישור בכמה וכמה עניינים, וטוב היה עושה לו הציג את הדברים לעיון מתוך מגמה חיובית של שיפור הרפורמה המוצעת, שהרי גם מישור אינו מציג דברים מוגמרים בבחינת "כזה ראה וקדש". למשל ההערה בדבר ניקוד שם בעל החיים **חמור**, היינו שמירת החטף או לא, ראויה לעיון, שכן אולי יש מקום לדבר על פונמיזציה של תנועות אחדות שמקבילתן הגרפית במסורת טבריה היא חטף. גם כאן המחיר הוא בתיאור הבלשני בלבד, וגם כאן מומחי הלשון יוכלו להתבסס על מסורות ניקוד היסטוריות, כלומר הבלבית, הטברנית והארץ-ישראלית, וכן על מסורות העדות שנשתמרו. והדברים נכונים גם לגבי מילים חד-הברתיות כגון חג מן חג"ג לעומת חג מן חו"ג וכיו"ב. סופו של דבר, ההומוגרפיה כבר מזמן כאן, שהרי הניקוד איננו נוכח בתקשורת היום-יומית.

גם אין לקבל את ההערה של ממך בדבר הביטול בשיטת מישור של הניגוד בין ניקוד שם העצם מַחְלָה (=נָגַע) לבין ניקוד הפועל מַחְלָה (=סָלַח) – ראשית מפני שכלל אין מנקדים, כמו במקרים שצוינו לפני כן, ולפנינו אפוא הומוגרפיה רבת שנים, ושנית מפני שהומוגרפיה בין מילים מחלקי דיבר שונים כמו פועל ושם עצם אינה משפיעה על התקשורת;⁶³ והשי' בצרפתית הומוגרפים הטורפוניים (ההגויים אחרת) כגון המשפט Les poules du couvent couvent (=תרנגולות המנזר דוגרות), שבו הכתיב couvent מתייחס תחילה אל שם העצם /kuvā/ ואחר כך אל הפועל /kuv/, והמשפט Nous portions les portions (=נשאנו את המנות), שבו הכתיב portions מתייחס תחילה אל הפועל /portjō/ ואחר כך אל שם העצם /porsjō/, וכארבעים דוגמאות נוספות, וכן מאות אחדות של הומוגרפים הומופוניים בחלקי דיבר שונים ולפיכך ללא השפעה על התקשורת, אצל קורטואה, דרמשמעות.

דווקא ההערות הנקודתיות שמעלה ממך בהמשך ראוי להן שיידונו בכובד ראש, אולם אין בהן כדי להמעיט את הצורך ברפורמה מבנית. במיוחד חשוב להימנע מן הרטוריקה של המדרון החלקלק, כי זה סממן של סטגנציה אליטיסטית המדירה אוכלוסיות שלמות ממרכז ההכרעה התרבותית. נסותו להגן על הקמץ חסר המקבילה הפונולוגית מקשה אחרן ממך: "ומה יהיה אם בעתיד תעוצב ההגייה בתהליך טבעי כך שהקמץ ישוב ויובחן בהגייה כדרך שהיה מובחן בהגיית הטברנים

63. אך קיימים גם הומונימים השייכים לחלק דיבר אחד, כגון מוֹרָה (יר"י/מרי") ותַכְנָה (תכ"נ/כו"נ). ר' דוגמאות נוספות וחלוקה שיטתית אצל צרפתי, הומונימים מורפולוגיים. שורצולד (עמימות, עמ' 155) מזכירה גם את ההומונימיות של פעלים כגון נָפַלְתִּי, בנפעל ובפיעל.

והבבלים וכדרך שהוא מובחן בהגייה המסורתית של יהודי תימן עד עצם היום הזה? כלום נבקש אז להחזיר את הקמץ?". תשובתנו לממן: כן, כשזה יקרה, אבל לא היום, שהרי לא נעצב את הכתיב הנוכחי על סמך התפתחויות פונולוגיות היפותטיות, בהיותן רבות מספור. הטענה שמעלה ממך בדבר התפתחות ההבחנה במסורת אשכנז, בערך במאה השלוש-עשרה, בין הפתח לקמץ ובין הצירי לסגול, אינה התפתחות פנים-עברית (ר' הדיון בראשית המאמר). עם זאת דייה לצרה בשעתה. כיום אין ההבחנה בין הקמץ והפתח הגרפיים מוצדקת מבחינה פונולוגית, וכרגע הבעיה היא איך לארגן מחדש את הניקוד כך שעמימותו תוסר והוראתו והנחלתו לכלל העם לא תהיינה בגדר גזרה שאין הציבור יכול לעמוד בה.

לסיכום הדברים אומר ממך כי להצעת מישור אין באמת קהל, שהרי המקצוענים לומדים לנקד כהכשרה מקצועית וכל היתר נגמלים מהניקוד, טברני או אחר, מיד אחרי רכישת יסודות הקריאה. ובכלל, אפילו על תלמידי התיכון הניקוד חדל מלהעיק, שהרי כבר שנים אין מלמדים את חוקי ההברות בבתי הספר, אז מה הבעיה? זאת בדיוק הבעיה! להצעת מישור אולי "אין קהל" כי לניקוד כבר לא נשאר קהל, והטענה דומה לזו של נאשם ברצח הוריו המבקש רחמים מבית המשפט בנימוק שהוא יתום. העובדה שהניקוד הפך נחלת מעטים ושלחוליות החלשות בחברה דוברת העברית אין גישה נוחה לטקסט העברי – זאת בדיוק הבעיה החברתית הרובצת לפתחנו. וכי איזו חברה מתקדמת מאפשרת קיום מצב שבו אף המשכילים אינם יודעים את רזי כתיבת לשונה? הפקדת הכתיבה בידי קומץ אנשים יודעי ח"ן מאפיינת חברות בלתי מתקדמות שבהן שיעור נמוך של יודעי קרוא וכתוב. ככלל שימור המצב הקיים משמר עליונות בלתי מוצדקת של עלילית, ורק דמוקרטיזציה של התקשורת הכתובה תאפשר גישה חופשית יותר של שכבות רחבות יותר אל אוצרות התרבות הכתובים עברית. דרישתו של ממך כי כל דיון ציבורי בנושא ייעשה מתוך הכבוד הראוי למסורת במקומה, אולם ההכרה בחידוש החיים בעברית הדבורה והכתובה, כצעד ההופך את העברית מלשון כתובה בלבד ואמצעי פולחן לאמצעי תקשורת דבור וכתוב אופף כול בין בני אדם, מחייבת את האמונים על נכס תרבותי זה להתאימו לצורכי השעה, ממש כשם שעשו האבות המייסדים מחיי השפה בשעתם.

יוסף עופר, "האם ראוי לשנות את שיטת הניקוד?"

אחרון המגיבים הוא חוקר המקרא והמסורה ד"ר יוסף עופר, ואף כי גם הוא במתנגדים, הוא מסכים חלקית להערכת המצב של מישור, הקובע כי הניקוד העברי במשבר. עופר אף מודה שצמצום מספרם של סימני הניקוד יקל על הוראת הקריאה של טקסט מנוקד, אך לדעתו המחיר הקוגניטיבי והתרבותי של הבחנה בין ניקוד רגיל לבין ניקוד הנוהג בספרי הקודש גבוה מדי. לדעתו מצב זה, שבו

דרות זו לצד זו שתי נורמות של ניקוד ולצד שתיהן נורמה של כתיב חסר ניקוד – נזקו רב מתועלתו.

אלא מה? בטענה זו הוא מניח קושי בהתמודדות עם שתי נורמות מנוקדות, ואין הוא רואה את ההקלה שבהגשת נורמת ניקוד עממית לאנשים שבעבורם הניקוד המסורתי הוא ספר חתום. בדברו על הקושי הקוגניטיבי רואה עופר לנגד עיניו מצב שבו אנשים נדרשים לשתי שיטות ניקוד, אבל לפי שהוא מסכים לקביעה שהניקוד במשבר צריך להיות נהיר לו שיצירת נורמת ניקוד "הבאה בחשבון" תוציא את הניקוד מהמשבר, שכן היא תהפוך אותו לנגיש ותאפשר את השימוש בו. קודם כול יילמד הניקוד הרגיל (כלומר הפשוט), ובשלב מאוחר יותר, כשיפתחו התלמידים טקסט מנוקד בניקוד טברני, יוסבר להם שהפתח ממשיך לסמן /a/ גם כשנוספת לו "רגל" (וקוראים לזה קמץ) ואילו הצירי גם הוא נשאר /e/ כשמוסיפים לו נקודה (וקוראים לזה סגול). הרי זה בדיוק התהליך שעוברים הדרדקים כיום בראותם לראשונה חטף. נאמר להם: קראו את המילה כאילו שתי הנקודות אינן (חוץ מחטף-קמץ), ולא קרה כלום. בקריאה אין לזה מחיר קוגניטיבי גבוה. כולם יודעים שמהשווא הטפילי מבחינה פונולוגית פשוט מתעלמים. למשל השבתם נשאר הגוי כמו שהוא למרות שתי הנקודות, ממש כמו כתבתם ההגוי /katavtem/. ואם ההדיוטות לא יתקשו לעכל את הניקוד הטברני באופן סביל משהכירו את הניקוד הרגיל באופן פעיל, הרי הציבור שהתמודד עד עתה עם הניקוד המסורתי, מי בשימוש סביל ומי בשימוש פעיל, ממילא לא יתקשה "להתמודד" עם שיטה קלה יותר. את המחיר הקוגניטיבי לכאורה ישלמו אפוא המעטים שממילא לא התקשו בניקוד המסורתי, ולא ברור איזו בעיה תתעורר במגעם עם הניקוד המפושט.

אשר לקושי התרבותי שעופר מדבר עליו, כאן המקום לומר דברים ברורים: ישן מפני חדש תוציא! הניקוד המסורתי ישלוט בכיפה, ואילו הניקוד היום-יומי ישלוט בחול, שאם לא כן רמת האוריינות הנמוכה תמשיך לאפיין את החלשים חברתית. ולכך אין מחיר? האם עם הספר יכול להרשות לעצמו מצב כזה? ועל שום מה? המחיר החברתי-תרבותי יהיה כבד, וכבר היום הוא מובילנו אל עברי פי פחת. עופר מציין כי בשנים האחרונות מופיעים יותר ויותר ספרי קודש מנוקדים ומזהיר מפני העמדת מחיצות בין קודש לחול. אבל המחיצה כבר קיימת, שכן רק את הטקסטים האלה מנקדים ולא דברי חול. יתר על כן, בהיעדר כוח אדם מיומן אין זה מציאותי לנקד בניקוד המסורתי את הכמות העצומה של טקסטים כלליים הנדפסים מדי יום ביומו, ואם לא נקבל רפורמה שתאפשר הוספת פתח, חיריק, חולם, שורוק וצירי לפי הצורך וללא צקצוק מתנשא של יודעי נקד, רק חלק קטן של האוכלוסייה ייהנה מאלף-בית מלא במספר טקסטים מוגבל, ואילו רוב הציבור ימשיך להתמודד בהצלחה חלקית בלבד עם כל הטקסטים הנוותרים. אין בזה צדק.

ההשוואה בין ניקודם של כתבי יד עתיקים רבים שאינם מבחינים קמץ מפתח וצירי מסגול לבין ניקוד חלקי ומזדמן הנעשה באופן זה בידי מורים מביאה את עופר למסקנה שאפשר להמשיך לסבול מצב כזה בבית הספר, "בבחינת היתר של שעת הדחק", אך בוודאי ללא מתן גושפנקה רשמית לכך, שכן לדבריו אין זה "תפקידה של האקדמיה להורות דרכים של דיעבד למי שאינם בקיאים בלשון". האם באמת ידיעת הניקוד הטברני היא בקיאות בלשון? הרי לו היה הניקוד מתאים ללשון, לא היה צריך "ללמד" אותו (ניר, מנוקד או לא-מנוקד, עמ' 75), והוראתו בבית הספר לא הייתה מתגלה כברכה לבטלה. ומדוע "דרכים של דיעבד"? ומדוע להגדיר בקיאות בלשון כהכרת רזי הקמץ והסגול? וכי מה נגרע מתרומתם העצומה לעברית של התיבוניס, של רש"י ושל מנדלי בשעתם ללא ניקוד? האם אי אפשר לדבר ולכתוב עברית יפה ללא ידיעת הלכות קמץ וסגול? ודאי שאפשר! הלזה מצטמצמת תפארת לשוננו? רפאל ניר לא חסך שבטו משיטת הוראת הניקוד הטברני כאילו הוא הוא הדקדוק (האם ללמד הניקוד, עמ' 115):

האם יש צורך ללמד את התלמיד הבחנות, שרובן חסרות משמעות לגבי לשוננו כיום, כדי שישלוט בשיטת ניקוד, שכמעט אין עוד משתמשים בה בימינו? האם לשם כך יש ללמד אותו מושגים מסולפים (מבחינת ההיגוי כיום) על החלוקה לתנועות, להברות, שוואים ולדגשים?

מערכת ההגה והצורות של לשוננו אינה מכילה לא יחידות ממשיות ולא יחידות תאורטיות המתייחסות לקמץ ולסגול, וידיעת ההתניות להופעת סימני ניקוד אלה אין פירושה שליטה בה. יש לשחרר את המנקדים לפי תומם ממועקת הבורות, שהרי אין בקיאות ברזי הקמץ והסגול סגולה לידיעת הלשון, ואל לנו לצמצם את הגדרת מבנה הלשון לזה המשתקף בניקוד הטברני.

שאלת עיצוריות השפה והכתב

מקובל לחשוב שעיקר הוראת המילים בלשונות השמיות מושתתת על העיצורים, וכי זו גם הסיבה הבלשנית לעיצוריות האלף-בית הכנעני והאלף-ביתים שהתפתחו ממנו. לפי היגיון זה קוראי שפות שמיות אינם זקוקים לציון תנועות בכתב, כי העיצורים הם העיקר. דורית רביד, החוקרת רכישת שפה והקניית אוריינות בעברית, כותבת על תפקיד האוריינות בעיצוב תפיסת מבנה השפה בקרב דוברי עברית (רביד, לשון ילדים ובוגרים, עמ' 13):

Literacy has an even greater significance for speakers of Hebrew. Reading non-vocalized texts enhances the reader's awareness of a major typological property of Hebrew – the primacy of consonants.

אם, כפי שעולה מדברים אלה, מעמד המרכזי של העיצורים בעברית תלוי בהיות הדובר אורייני, אפשר שמעמד זה יותר משהוא תכונת הלשון תכונת הכתב הוא. שאם לא כן הצורך בהתמלאות הכתיב לא היה מורגש והאקדמיה ללשון העברית לא הייתה מחליטה על הכתיב המלא ככתיב תקני בעברית. האם לפנינו מקרה של החלת תיאור הכתיבה על תיאור השפה? לפי דעות אחדות עיצוריות הכתב היא גם העומדת ביסוד מושג השורש העיצורי בלשונות השמיות. טוראטיה, שורש וצורנים, עמ' 95 (בתרגום מקורב):

באופן מסורתי נהוג לחשוב שהשימוש בכתיבים המסמנים עיצורים בלבד בשפות השמיות נובע מהעובדה שבלשונות אלה עיצורי השורש מתייחסים אל ההוראה היסודית. ההפך הוא הנכון: תאוריית השורש העיצורי של השפות השמיות נובעת מהעובדה שלשונות אלה, להוציא האכדית והאתיופית, מסומנות בשיטות כתיבה עיצוריות. השורשים השמיים אינם שייכים אפוא לשפה, אלא לשיקוף מוטעה של הכתוב על הדבור.

האם לפנינו עיצורי שורש או אותיות שורש? ניתן דעתנו לניסוחו של אורנן (מבנה המילה, עמ' 151) על ההשתמעות של תעתוק /š/ עברית כדיגרף sh (וכן הגאים עבריים אחרים שבלשונות אחדות שדובריהן משתמשים בכתב לטיני נהוג לציין בדיגרפים) באשר לתפיסת השורש:

אין בתעתיק המדויק שום סימון של אות עברית בצירוף של שתי אותיות. אין ספק שמנסחי התעתיק היו ערים לאי־הבהירות העלולה להיווצר במילה מתועתקת אם תתועתק אות עברית אחת על ידי צירוף של שתי אותיות, במיוחד מאחר שרוב המילים העבריות בנויות כהצטרפות שורש ומשקל, והכנסת אות נוספת אל התעתיק עלולה לפגוע גם בתפיסת השורש ולא רק במבנה המילה.

השאלה אם השורש העיצורי הוא מציאות לשונית או תאוריה מונחית כתיב מעסיקה רבות את המחקר בשנים האחרונות,⁶⁴ ועיצוריות הכתיב אולי מקורה ביד המקרה ואין היא קשורה קשר ישיר לאופי ה"עיצוריות" של הלשון – שהרי על פי העיקרון האקרופוני העומד בבסיס המצאת האלף־בית, לכל הגה מבחין שעמד בראש מילה הותאם סימן (פיקטור) גרפי, אלא שכל המילים פתחו בעיצורים ולכן הומצאו סימנים לעיצורים בלבד, וגם סימני התנועות המאוחרים יותר משניים

64. ר' קובץ המאמרים שימרון, מורפולוגיית שורש. בולוצקי (מדידת יצירה, עמ' 59) טבע את המונח šoršan, ואם כי התכוון לצרורות עיצורים המתפקדים כאילו היו עיצור בודד, למשל /šp/ בהשפריץ, מונח זה גם עוקף יפה את השאלה אם לפנינו עיצור שורש או אות שורש.

הם בתפקיד זה והורתם בהיאלמויות ובכיווצי דורתנועה. ומעבר לשאלה אם עיצוריות זו לשונית היא או לא, ברור כי לכתחילה נוצר הכתב העיצורי בעבור אנשי מקצוע בלבד, כמאמר זאב חומסקי (בדרכי התפתחותה, עמ' 118):

לא הרגישו הסופרים השמיים, ממצאי האלפבית, כל צורך לקבוע סימנים מיוחדים לתנועות. סומכים הם על הקוראים, שנמנו אז בין יחידי הסגולה, יודעי כתב וספר, שמתוך קשר העניין, יידעו לעמוד על חילופי הגוון הדקים הכרוכים בעקבות שינויי התנועות, ו"יניעו" אותן כהלכה.

כשיטה שנוצרה בעבור יחידי סגולה ואין היא עממית באופייה חלק לה בקושי הקניית האוריינות לכל שכבות העם. לפיכך הבוחן אפשרות לציון סדיר של התנועות בכתב צריך להתחשב במעבר מן השימוש המקצועי והמצומצם בכתב אל שימוש עממי ונרחב בו ובהתרחבות אוצר המילים והשמות הפרטיים בשפה הרבה מעבר לטווח אפשרויות הקריאה בימי קדם.

ההומוגרפיה בעברית

כאמור לעיל, בהיעדר הקשר למעלה משישים אחוזים מהתיבות בעברית בלתי מנוקדת (בכתיב מלא תקני) סובלות יותר מפירוש פונולוגי יחיד.⁶⁵ ההקשר מאפשר לקורא המיומן להתבסס על מעין "קריאה הסתברותית",⁶⁶ כלומר הוא הולך ומצמצם את מרחב אפשרויות הפירוש של רצף גרפמי רב-משמעי נתון בעזרת נתונים מורפולוגיים, תחביריים, סמנטיים ופרגמטיים הנצברים עם התקדמותו בטקסט. ככל שמיומנות הקריאה עולה, קטנה ההתבססות על הנתונים הגרפ-פונולוגיים וגדלה ההסתמכות על ההקשר, אך אין זה מתכון מושלם להימנעות מכשלים בתקשורת. ר' לעניין זה דברינו לעיל על תסמונת הקריין החוזר לראשית המשפט משהבין שטעה בקריאתו.

65. אלו, בלתי מנוקדת, על גבי הכריכה האחורית. לפי רבין ושלזינגר (1974, עמ' 558), מספר הפירושים הפונולוגיים של רצפים גרפמיים אחדים עשוי להגיע לעשרים: "The number of such possibilities at times reaches 20". שורצולד (עמימות, עמ' 149) מראה שרצף של מילים אחדות עשוי להתפרש פונולוגית, ולפיכך סמנטית, באופן שונה על פי ההקשר: פירוש הרצף **את שכבת עליה** בהקשר "לא אני שכבתי על המיטה, אלא את שכבת עליה" שונה מפירושו בהקשר "היא פיזרה את שכבת עליה".

66. בתיאור תהליך הקריאה בעברית ובערבית מדבר מסון (עברית וערבית, עמ' 26) על *procédure probabiliste* (=נוהל הסתברותי), ולאחרונה (כתיב העברית, עמ' 282) על *lecture probabiliste* (=קריאה הסתברותית).

היחס בין רצף הגרפונמות לרצף הפונמות בייצוג הקוגניטיבי

אתגר קרת מספר בסיפור הקצר "סדר חלקי" על ילד בן שבע שחיילת צה"ל לוקחת אותו לקולנוע ביום שבו מודיעים למשפחתו על נפילת האב בשירות צבאי (עמ' 78):

החיילת אמרה שקוראים לה יעל. היא ביקשה רשות מאמא לקחת אותי לסרט. אמא, שהיתה עסוקה בשיחתה עם הקצין, שמחה להיפטר ממני. הלכנו להצגה יומית. היה שם סרט על ספינה ששטה מסביב לעולם. המלחים לבשו מדים כחולים, רקדו ושרו. הם נראו מאוד שמחים. אחרי הסרט שאלתי את יעל, אם עכשיו, שאבא מת, הוא מלח כמו האנשים בסרט. יעל אמרה לי שכן, ושהוא רוקד ושר כל היום. כשגדלתי קצת, למדתי מה ההבדל בין מלח למלאך. לא כעסתי על יעל ששיקרה. לא תמיד צריך לסבך את החיים בדברים נכונים.

בלשונו של ילד הדובר עברית ישראלית כללית ההבחנה בין **מלח** לבין **מלאך** תלויה ברכישת האוריינות. בלשונו של דובר לשון זו שאינו אורייני קיימת צורת /malax/, ולה מגוון משמעים. משנרכש הקוד הכתוב, היינו הגרפר-עברית, מתפצלים המשמעים לשתי יחידות מילוניות שונות. מהו ההסבר המתאים להתפצלות המשמעים המאוחרת בצורת /malax/ ובשכמותה? האם מבחינה פונולוגית משתמע מכך שאחרי רכישת האוריינות מתפצלת צורת /malax/ אל /mal'ax/ או /mal'ak/ מזה ואל /mallah/ או /mallah/ מזה? מהו, מבחינת התאוריה הבלשנית, מעמדן של הבחנות לקסיקליות ואחרות שדובריה של שפה אינם רוכשים לפני שהם נעשים אורייניים, ושדוברים לא אורייניים אינם מכירים כלל? האם מדובר בהבחנות לשוניות ממש או בהבחנות כתיביות הנעשות לשוניות בדיעבד? האם השאלה התאורטית בדבר מעמדה הלשוני של התופעה משנה את העובדה הקוגניטיבית של עדכון הייצוג הלקסיקלי עם רכישת האוריינות? אם נבחן את התופעה לאור הפיצול הסמנטי המאוחר בין שתי הוראות **ללמוד** עם רכישת ההבחנה באנגלית בין to study לבין to learn, התלויה כל כולה ברכישת השפה האנגלית, נוכל לעיין בשאלה אם לפנינו מקרים פרטיים של העתקה סמיוטית, היינו השפעתן של הבחנות שמכיר קוד סמיוטי אחד, יהא זה הגרפר-עברית או הלשון האנגלית, על קוד סמיוטי אחר שאינו מכיר הבחנות אלה, העברית הישראלית הילדית.

ברוח המסורת הסטרוקטורליסטית, אחדים מבלשני המאה העשרים נוטים להגיב בביטול למקרא טיעונים כגון זה של גבי"ע צרפתי "לו היה הכתיב מציין את חמש התנועות, הוא היה מכוון את ההגייה לאפיק הנכון" (ר' לעיל עמ' 91), שכן אנחנו מצויים לחשוב שהשפה עצמאית ביחס לכתיבה. ואולם למן סוף שנות השבעים גדל והולך מספרם של המחקרים הפסיכו-בלשניים המוכיחים באופן אמפירי על סמך ניסויים ממוקדים כי מרגע שדובר מפנים ידע קרוא וכתוב בכתיב שיחידותיו

מתייחסות אל פונמות (=אלף-בית), מתוסף ידע הכתיב אל המידע המאוחסן בזיכרון הלקסיקלי של כל מילה, ומבנה ההגאים המנטלי של הצורות בשפה, המכונה במחקר phonological representation, מתעצב מחדש ומתיישר עם זה המשתמע מהגרפמות שבכתיב. משהושלם תהליך רכישת האוריינות ובתוך כך הוספת המידע הכתיבי למילון המנטלי, כל פנייה אל אחד מחלקי מידע לקסיקלי זה מפעילה אוטומטית גם את רכיבי המידע האחרים המאוחסנים בערך הלקסיקלי. תיאור זה של המילון המנטלי עשוי להסביר הערות כגון "אושר באלף" ו"עושר בעיין", ולעומת זאת בולטות בהיעדרן הערות כגון "נשמר בקמץ" ו"נשמר בפתח". כאמור, המחקר בתחום זה צעיר יחסית, אולם הממצאים חד-משמעיים: אין דין דובר אורייני כדין דובר שאינו אורייני; רכישת האוריינות מביאה בעקבותיה מטמורפוזה קוגניטיבית. הדובר האורייני מצמיד לכל מילה פונולוגית לא רק ערך סמנטי וערכיות תחבירית, אלא גם רצף גרפמות שמהן נגזר בסופו של דבר הייצוג הפונולוגי, ונשאלת השאלה אם ייצוג זה פונולוגי הוא או מטה-פונולוגי או אף פסידו-פונולוגי, או שאולי הוא פונולוגי בדיעבד, ורי לעניין זה דיונונו לעיל (עמ' 78) בעניין המקריות ההיסטורית שבעטייה הפונמות השמיות ח₁ ו-ח₂ מתייחסות אל גרפמה אחת ויחידה בעברית.

על כל פנים, להשלכות הקוגניטיביות של רכישת אוריינות באלף-בית חלקי ורב-משמעני עשויות להיות לעתים קרובות השתמעויות לגבי הייצוג הפונולוגי של דוברי העברית האורייניים. כדי לתת לקורא קורטוב מהלכי הרוח בתחום, אצטט ארבעה בלבד מן המחקרים המצויים לפניי.

זיידנברג וטנהאוס (1979, עמ' 554) מתנסחים עדיין בלשון זהירה למדי:

Both visual and auditory stimuli may be encoded in terms of both visual and auditory features [...] and further research is necessary to establish the generality of the orthographic encoding effect that we have identified.

ואמנם בארון (1994), הסוקר את המחקר בתחום זה עד מועד פרסום מאמרו, מעיד (עמ' 219) על נחשוניות מחקרם זה של זיידנברג וטנהאוס באמרו כי הוא הראשון המדווח כי "auditory word recognition can be influenced by a word's spelling". אחרי (1993, עמ' 23), אחרי תיאור קצר של תהליך התגבשות מבנה הלקסיקון המנטלי ברכישת הלשון עד המגע עם הכתיבה, מוסיפה את ההשלכות הקוגניטיביות של האוריינות בכתיב אלף-ביתי וכן במחקרים רבים אחרים שלה בשלושים השנים האחרונות:

Subsequently, when they learn to read these words, the orthographic identities or spellings of the words are amalgamated with the other information about the word in memory.

ולאחרונה מוֹרָה וצוותו מאסכולת בריסל (ULB), המפרסמים למן מחצית שנות השמונים מחקרים על ההשפעה הקוגניטיבית של האוריינות, דנים במידע תלוי אוריינות המעצב את המידע הלקסיקלי (מוֹרָה ואחרים, 2007, עמ' 701):

Literacy-dependent knowledge can modify speech processing at different representational levels. At the most explicit level, the metaphonological one, phoneme awareness is present in literate populations, but absent in illiterate ones as well as in non-alphabetic readers.

ממחקרים אלה משתמע כי דובר עברית אורייני, שכלל אינו מסוגל לשחזר את הניקוד, עלול להיות בעל ייצוג פונמי חלקי ובלתי יציב יחסית לדוברים אורייניים בשפות שכתביהן מלאים. אין מקריות אפוא בעובדה שהשונות הפונולוגית בעברית נגלית במיוחד באזורים שבהם הכתיב רב-משמעי או חסר. למשל, כשם שעם רכישת האוריינות לומדים הילדים להבחין בין מלח לבין מלאך, כך יוכלו גם ללמוד שמִצָּבָה אינה מִצָּבָה, אבל כל עוד הניקוד נשאר בלתי נגיש ובלתי רכיש, אין מנקדים ואין הציבור הכללי יודע מִצָּבָה מהי. המעטים המכירים את הערך הסמנטי של המילה הוסיפו אותו אל מִצָּבָה, והא לך הומונים במקום תחדיש (בן-טוֹלִילָה, הומונימיות). ומכאן זמינות שיטת ניקוד סבירה שאין בה סיבוכים מיותרים המקשים על רכישתו עשויה להועיל לעיצוב הייצוג הפונולוגי המנטלי ולייצובו.

מדדים נוספים בחקר הכתיב, הקריאה והכתיבה

שיטות כתיבה אלף-ביתיות מבוססות על גרפמות ברצף הגרפמי המתייחסות אל (ולא "מייצגות") פונמות ברצף הפונולוגי. אלף-בית יכול להיות מלא, כלומר אל כל פונמה בו מתייחסת גרפמה, או חלקי, כלומר קיימות בו פונמות ללא גרפמות מולן. נהוג לדרג את האלף-ביתים לפי מדד העומק והרדירות, ומאלה נגזרים גם מדדי העמימות והשקיפות הפונולוגיות. כתיבו של אלף-בית חלקי הוא לכתחילה עמוק (deep)⁶⁷ יותר מכתבו של אלף-בית מלא, ולפיכך הוא עמוס יותר פונולוגית, ואילו אלף-בית מלא הוא לכתחילה רדוד (shallow), והעמימות בפענוחו עולה עם חוסר הסדירות ביחסי גרפמה-פונמה. חוקרים העוסקים

67. מדד העומק של הכתיב אין פירושו התייחסות הרצף הגרפמי אל מבנה העומק הפונולוגי של השפה, יהא מבנה זה אשר יהא. ההפך הוא הנכון: כתיב נחשב עמוק יותר ככל שהוא מתרחק מהמבנה הפונולוגי ועצמאותו הטיפולוגית לעומת מבנה זה גדלה (שימרון, קריאת עברית, עמ' 59).

בפסיכולוגיה של הקריאה והכתיבה בודקים את הקשר בין המדדים הנזכרים לבין אסטרטגיות הקריאה של קוראים מתחילים ומיומנים בכל כתיב וכתוב, ובהתאם לכך גם את שיעור ההצלחה והכישלון בהקניית האוריינות וברכישתה. בקווים כלליים, ככל שאלף-בית רדוד יותר הוא ממפה חלק גדול יותר מהרצף הפונולוגי ובסדירות רבה יחסית, וחלקם של המורפולוגיה, התחביר והסמנטיקה בפענוחו קטן יותר. אלף-בית רדוד הוא בעל שקיפות פונולוגית רבה יחסית, ולפיכך הוא מצריך הקשר צר יחסית בקריאה ודורש השקעת משאבים מעטים יחסית בהקניית האוריינות וברכישתה, וגורמי הכישלון הפוטנציאליים בתהליכים אלה (הקניית האוריינות ורכישתה) מעטים יחסית. לעומת זאת ככל שהאלף-בית עמוק יותר הוא ממפה חלק קטן יותר מהרצף הפונולוגי, ובמיוחד בסדירות מעטה יחסית, וחלקם של המורפולוגיה, התחביר והסמנטיקה בפענוחו גדול יותר. עמימותו הפונולוגית של אלף-בית עמוק רבה יחסית, ולפיכך הוא מצריך הקשר רחב יותר בקריאה ודורש השקעת משאבים רבים יותר בהקניית האוריינות וברכישתה, וגורמי הכישלון בהן רבים יחסית.

נהוג לדרג את האלף-ביתים לפי רמת שקיפותם או עמימותם הפונולוגית, ומונחים אלה מתחלפים לפעמים בסדירות. במדרג הסדירות של האלף-ביתים של שפות אירופיות אחדות ניצב ראשון הכתיב הפיני (5/5) ואחרון הכתיב האנגלי (1/5). ביניהם מתייצבים הכתיבים הספרדי וההונגרי (4/5), הסדירים יחסית, אחריהם בדרגת ביניים נמצאים הכתיבים הגרמני, ההולנדי, השוודי, הנורווגי, האיטלקי והיווני (3/5), ובדרגת עמימות אחת לפני הכתיב האנגלי באים הכתיבים הדני והצרפתי (2/5), העמומים למדי.⁶⁸

בעברית מצב העניינים די ברור. הכתיב החסר הבלתי-מנוקד (היה פעם כתיב כזה, והשי לערבית הבלתי-מנוקדת) הוא עמוק מאוד, חידת היגיון של ממש, הכתיב המלא הבלתי-מנוקד עמוק למדי, ואילו הכתיב המנוקד רדוד במעבר מן הקריאה אל ההגייה, ואזורי אי הסדירות היחידים בו הם השווא (תנועה או אפס תנועה) והקמץ (רגיל או "קטן"), אבל עמוק באופן קיצוני במעבר מן ההגייה בת זמננו אל הכתיבה. הקשר של מסובב ומסובב בין עומק הכתיב לבין הקושי ברכישת האוריינות הביא לידי כך שכתובה בכתיב מנוקד אינה נלמדת מחוץ לחוגים מקצועיים מצומצמים. והכתיב הרגיל כה עמוק עד כי גם קריאת טקסט בכתיב המלא הבלתי-מנוקד דורשת השקעה מנטלית רבה, ורף ההצלחה גבוה מדי בעבור חלקים באוכלוסייה.

68. על פי סקירתם של הלאנד ואחרים, רכישת האוריינות, עמ' 22. ר' סקירה שיטתית (ובה אוצר המילים המיוחד לתחום זה) גם אצל ון דן חלדר ואחרים, מדידת מורכבות. מדד העומק והמדדים שמהם הוא מורכב נבחנים ומיושמים על כתיביו של הספרדית, הצרפתית, הגרמנית והרוסית אצל מייזנבורג, מדד העומק.

הפסיכולוגיה של קריאת העברית

רבות נכתב על הפסיכולוגיה של קריאת העברית, וכמעט מול כל דעה נשמעה גם דעת נגד. נביא כאן בקצרה מדעותיהם של חוקרים אחדים על ההבדלים בין כתיב מלא למנוקד: חיים רבין ויצחק שלזינגר, יוסף שימרון ודוד נבון, רינה אשל, אשר קוריאט, שלמה בנטין ורם פרוסט, סלים אבררביע ופול מילר. באופן כללי העוסקים בנושא נחלקים בשאלת תפקודו של הניקוד בקריאה בהיבטיה השונים: פענוח פונולוגי, הבנה, מהירות.

רבין ושלזינגר (1974) בחנו את מהירות הקריאה ואת מידת ההבנה של טקסטים בשלושה כתיבים המדורגים על פי עמימות פונולוגית – חסר מנוקד תקני, מלא תקני ומלא "רגיל" (customary) – בקרב תלמידי כיתות ז' בבתי ספר בירושלים. החוקרים מצאו שלמרות הציפייה שקריאת טקסטים מנוקדים תהיה מהירה יותר, לא היו הבדלים ניכרים בין טקסט מנוקד לטקסט בלתי מנוקד, אולם התוצאות בקריאת טקסט בכתיב מלא רגיל היו טובות פחות מאלה שבקריאת טקסט בכתיב מלא תקני, שהוא מלא יותר מקודמו. על פי ממצאיהם, מילים בעלות כתיב רב-משמעי מבחינה פונולוגית אינן משפיעות על מהירות הקריאה ועל הבנת הטקסט אצל קורא מיומן.

שימרון ונבון (1982) בדקו את השפעת הניקוד על מהירות הקריאה בקול ועל הדיוק בה בקרב ילדים ומבוגרים דוברי עברית באמצעות השוואת ביצועים בקריאת מילים בודדות חד-משמעיות מבחינה פונולוגית (כלומר הניקוד כמבחין בין הומוגרפים מיותר בהן לחלוטין) כשהן מנוקדות באופן תקני (A), בלתי מנוקדות (B), מנוקדות באופן נכון מבחינה גרפ-פונולוגית אך בלתי תקני, כלומר בחילופי פתח-קמץ וצירי-סגול (C), ומנוקדות באופן שגוי מבחינה גרפ-פונולוגית (D). (כך (עמ' 218):

נבדקו זמן התגובה והדיוק, ובהתאם לכך נקבעו אילו צורות מפריעות בקריאה ואילו מסייעות בה.⁶⁹ התוצאות מעניינות: על פי מהירויות התגובה נקבע כי לעומת הכתיב הרגיל (B), המילים שניקודן שגוי פונולוגית (D) הפריעו בקריאה, המילים שניקודן נכון פונולוגית (A) סייעו בקריאה, אף שהן אינן הומוגרפיות עם מילים אחרות,

מִצָּח	מִצָּח	מִצָּח	מִצָּח
שָׁלַג	שָׁלַג	שָׁלַג	שָׁלַג
אָגַם	אָגַם	אָגַם	אָגַם
חָצַר	חָצַר	חָצַר	חָצַר
(A)	(B)	(C)	(D)

69. הניסוי מורכב יותר, ולא נביא כאן את כל הפרטים. על מחקר זה ר' גם שימרון, קריאה והבנה, עמ' 46 וכן שימרון, תפקיד הניקוד, עמ' 210–212.

ובקריאת הילדים הניקוד התקני (A) עזר יותר מהניקוד הבלתי-תקני (C).⁷⁰ מתוצאות הניסוי ניכר כי קשה להתעלם מניקוד מוטעה, כלומר הניקוד, אם הוא מופיע, מתפרש אוטומטית, וכן כי ההיעזרות האוטומטית בניקוד, במקרה שהוא נכון מבחינה פונולוגית, מסייעת בקריאה. ההבדל בין קריאת המילים בקבוצה A לבין קריאת המילים בקבוצה C מראה על זיכרון חזותי של המילה המנוקדת כשהיא עדיין בשימוש.⁷¹ ממצאים אלה מלמדים כי שימוש קבוע בניקוד חד-חד-ערכי מבחינה פונולוגית עשוי לשפר את הקריאה ואת ההבנה בקרב ציבור הקוראים. ואמנם במאמר אחר פירשו החוקרים נתונים אלה כמעידים על טיבו של הניקוד להאיץ את תהליך הקריאה (שימרון ונבון, 1984, עמ' 98-99):

The comparison between reading vowelized and unvowelized words under these constraints reveals the effect of the redundant vowel signs. We found that both children and adults read the vowelized words *significantly faster* than the unvowelized ones [...] This *advantage of the vowelized words* occurred despite the fact that the presence of vowel signs might have required some more visual processing, and that they did not deliver any more visual information needed to discriminate among familiar word patterns beyond the information available in the letter strings proper.

אשל (1985) בדקה את הדיוק והמהירות בקריאה בקרב ילדים בני 11-12 ובוגרים (בעלי תעודת בגרות ישראלית) בטקסטים שונים: מנוקדים בהקשר תומך, בלתי מנוקדים בהקשר תומך, מנוקדים ללא הקשר תומך ובלתי מנוקדים ללא הקשר תומך. המסקנות הן שגם הניקוד וגם ההקשר מסייעים לדיוק ולמהירות, והדברים נכונים הן לגבי ילדים והן לגבי בוגרים. הילדים והבוגרים נעזרים בניקוד ובהקשר, אם כי לא במידה שווה. אחרי דיון בהשפעת הקשר תומך מתארת אשל את השפעתו החיובית של הניקוד (עמ' 140), ונשים לב במיוחד לשכיחות הגוברת של תסמונת הקריין (regressions) בטקסט בלתי מנוקד:

Nevertheless, points are an additional factor in facilitating reading in Hebrew. While their presence on the page does not

70. עמ' 223: "vowel signs, even though completely redundant in the words chosen for this experiment, were nevertheless an important aid that resulted in speeding up the naming process".

71. כדי להבין מה השפעת החשיפה לטקסטים מנוקדים גם אצל בוגרים אפשר לבצע מבחנים אחרים בקבוצות האלה: (1) שומרי מצוות הנחשפים תדיר לטקסט מנוקד; (2) חילונים משכילים קוראי שירה מנוקדת; (3) חילונים משכילים שאינם קוראי שירה.

This suggests that the reader of Hebrew adopts flexible reading strategies that take advantage of all possible phonemic information provided by the print.

כרגע מתייציבים לנגדנו שני מחנות קוראי עברית: המיומנים, שהניקוד אולי מפריע להם, שכן אין הם זקוקים לשלב הפענוח הפונולוגי כדי להבין (pre-phonological lexical decoding), ולעומתם המיומנים פחות, הזקוקים למידע גרפופונולוגי מפורט יותר, הניקוד למשל, כדי לפענח רצף גרפמי מבחינה פונולוגית ורק אחר כך להבין (pre-lexical phonological processing). שתי האסטרטגיות משתלבות בקריאת עברית במידות המשתנות בהתאם למיומנות הקורא, לסוג הטקסט ולשכיחות הכללית של המילים המופיעות בו.

ילדים שייכים ללא ספק לקבוצת הקוראים המיומנים פחות, והניקוד בוודאי אמור לעזור להם. ואמנם בבדיקת מיומנויות הקריאה של ילדים בכיתות ג' ו-ו' מצא שימרון (1999) שהניקוד לא רק מגביר את מהירות הקריאה אלא אף משפר את ההבנה ואת הזיכרון. והרי סיכומו (עמ' 301):

We found that vowel signs speeded up recognition memory of words in third graders, and improved the recall of words printed in the context of mixed lists in sixth graders. We also found that vowelization improved memory and comprehension of some prose texts.

אבו־רביע (2001) בדק את דיוק הקריאה בקול בערבית ובעברית של סטודנטים דוברי ערבית באוניברסיטת חיפה. הנבדקים קראו בשתי השפות רשימות מילים נפרדות וכן פסקאות וסיפורים, והכול בניקוד וללא ניקוד. סדרת בדיקות זו העלתה כי הטקסטים המנוקדים בערבית, הטקסטים המנוקדים בעברית והטקסטים הבלתי־מנוקדים בעברית הובנו באופן מובהק טוב יותר מיתר הקטגוריות. בין הקטגוריות שהובנו טוב פחות נמצא את רשימות המילים ללא הקשר וכן כל טקסט בערבית שאינו מנוקד. כיצד נסביר את העובדה שהעברית הבלתי־מנוקדת הייתה נגישה לדוברי הערבית יותר מהערבית הבלתי־מנוקדת? מלבד הדיגלוסיה, שבוודאי יש לה השפעה חלקית על בעיית הקריאה בערבית (שם, עמ' 45),⁷² יש לציין את מלאות הכתיב בעברית לעומת היעדר תוספת אמות קריאה בערבית

72. על הדיגלוסיה כגורם מעכב באוריינות ר' באופן כללי מאמורי, השפעת הדיגלוסיה ומבחינה פסיכו־בלשנית סאיג'חדאד, מרחק לשוני ואוריינות; סאיג'חדאד, גורמי הדיגלוסיה והכתיב. על הניסיונות לרפורמה בכתיב ר' מחמוד, רפורמת כתיב בערבית, ולאחרונה שרייבוס־שבטאל, התחדשות הלשון, פרק ה: הקלת הכתיב, עמ' 102–120.

בלתי מנוקדת.⁷³ כלומר החלטת האקדמיה ללשון העברית בת ארבעים השנה להוסיף אמות קריאה, שמשמעותה צמצום הפער בין הרצף הפונולוגי לבין הרצף הגרפי בעברית, מצליחה ונושאת פרי. אולי צמצום נוסף של פער זה בדמות הוספת סימני ניקוד יניב גם הוא פרות דומים.

מילר (2004) בדק קריאת עברית מנוקדת ובלתי מנוקדת בקרב תלמידי כיתות ד' עד ט', חלקם חירשים מלידה וחלקם ללא ליקויי שמיעה. תוצאות הבדיקה מראות שהניקוד מסייע בהבנה. החוקר מציין שתלמידים שלא התגברו על השלב האלף-ביתי המלא לפני המעבר אל הכתיב חסר הניקוד בבית הספר השתמשו באסטרטגיה הפונולוגית הקדם-לקסיקלית, ובהיעדר ניקוד קריאתם לוקה בחסר. כלומר הוויתור על הניקוד השאיר קוראים שהיו יכולים להיות מיומנים יותר במעמד של מתקשים בקריאה.

מכל האמור לעיל נובע כי מיומנות הקריאה בעברית מגייסת משאבים החורגים משמעותית מפירוש גרפ-פונולוגי של המילה הכתובה. מסיבות סביבתיות וחברתיות לא כל הדוברים הגיעו לרמת מיומנות זו, כלומר לא כולם יש המשאבים הללו. לנוכח הדור-משמעות הפונולוגית של גרפמות אחדות ובהיעדר מקבילות גרפמיות לחלק מהפונמות שברצף הפונולוגי הם נשארים מאחור.⁷⁴

שירה בלתי מנוקדת

מן המפורסמות הוא ששירה עברית מנקדים. בני ציפר העיר במוסף "תרבות וספרות" של "הארץ" (ר' בראשית המאמר) על שירים המגיעים למערכת העיתון כשהם בלתי מנוקדים ויש לנקדם, אך האיש שנהג לנקד כבר איננו במערכת. לאחרונה נפל דבר: גיליון 2 של כתב העת לשירה "מעייין" (סוף 2005) פרסם בעמודו האחרון "מניפסט" ובו הוא מודיע שמעתה ואילך השירים יופיעו ללא ניקוד. אחד הנימוקים שמציע "מניפסט" זה הוא כי "מעייין מדבר על החיים, החיים שאנחנו מכירים מתחוללים בלעדי ניקוד". נימוק אחר: "אף אחד ממשוררי מעייין לא מנקד בעצמו את שיריו, ולכן הוספת הניקוד תוסף ולא רקמה טבעית". פניתי אל המשורר רועי ארד, מעורכי "מעייין", בבקשה שירחיב בעניין. וכך הוא ענה לי:

אף אחד מהמשוררים הצעירים לא כעס מאוד על הסרת הניקוד, גם אם כמה אולי לא הסכימו. כי אדם שלא יודע לנקד, לא יכול להתלונן ברצינות

73. מעניין שבשונה מהמינוח הנוהג בעברית, במחקר הערבית במערב המונח *scriptio plena* מכוון לכתיב מנוקד ולא לכתיב מלא, והיפוכו *scriptio defectiva* מכוון לכתיב בלתי מנוקד (מחמוד, רפורמת כתיב בערבית, עמ' 10).

74. לסקירה פסיכר-בלשנית מקצועית של תפקיד הניקוד בקריאת עברית ר' שימרון, תפקיד הניקוד.

על כך שאין ניקוד. משוררים מבוגרים, מגיל 65 ומעלה בדרך כלל, הזדעזעו או התעצבו (משה בן שאול ז"ל מאוד לא התלהב מזה בפסטיבל שדה בוקר).

יש מקום להניח שלו ידעו המשוררים הצעירים לנקד, ההצעה לפרסם שירה ללא ניקוד לא הייתה עולה על הפרק ובוודאי לא הייתה מגיעה לשלב הביצוע, אולם במצב הנוכחי דור המזדעזעים כבר בדרכו אל עולם שכולו טוב והניקוד עמם. ובנוגע להצעת פישוט הניקוד, שבטעות הוא ייחסה לי (בעקבות מאמרי ב"הארץ"), הגיב בן שיחי המשורר בזו הלשון:

בקשר להצעה שלך, אני חושב שמעבר לכל הטענות הלוגיות, הניקוד הוא משהו טקסי. השירה היא חסרת כל תגמול, אז המשוררים מתבצרים בכל מיני טקסים קטנים – אחד מהם הוא הניקוד. זה כמו מדליות על חזה של מנהיגי מדינות אפריקאיות זעירות, או גנרלים של צבאות עלובים, מול לבוש הקז'ואל של מנהיגים של מדינות גדולות. כך שטענות הגיוניות לא יעזרו כאן. מדובר במניירה.

הרפורמה בניקוד: סיכום ביניים

גם אם מענה ראוי לטענות מתנגדי הרפורמה הוא בגדר הכרח, אין הוא מספיק לדיון מעמיק בהצעתו של מישור. דיון כזה מן הראוי שיוסד על בחינה מבנית ובין-מערכתית של היחסים שבין התקשורת הדבורה לכתובה ושייעשה לאור נתונים פסיכולוגיים, חברתיים ותרבותיים. (כמעט) הכול מסכימים שפער מבני בין השפה לבין התקשורת הכתובה תמיד היה ותמיד יהיה, עם או בלי רפורמה. (כמעט) הכול מסכימים שקיים פער מבני בין העברית המדוברת בפי המשכילים שבדובריה הילדיים לבין הכתיב העברי על כל גווניו: מנוקד, מלא, חסר. שהרי כתיב איננו תעתיק פונטי, וגם תעתיק פונמי אין הוא.⁷⁵ ברור (כמעט) לכול, והיטיב לבטא זאת אשר לאופר, כי השפה וכתביה – שתי "שפות" שונות הנה. אלה למעשה שני קודים סמיוטיים. לכל אחד מהם מצאי הבחנות משלו וכל אחד ממפה אחרת את מרחב ההכרה של הדובר-כותב. לפיכך כמעט הכול מסכימים שכדי ללמוד קריאה וכתובה אין די בידיעת הדיבור, אלא צריך גם ללמוד הבחנות ודרכי הבעה שאינן קיימות בלשון הדבורה מזה, ולוותר על הבחנות ועל אמצעי הבעה הקיימים בתקשורת הדבורה אך לא בזו הכתובה מזה. מהבחנה הזאת רכישת אוריינות דומה לרכישת שפה זרה. ר' למשל הבחנת טי"ת ותי"ו תמורת פונמה אחת ויחידה, והש' הבחנת אב-אלא בעברית לעומת שפות אחרות שאינן

75. ר' ואצ'ק, כתיבה ותעתיק.

מכירות הבחנה דקה זו. כידוע, לכל ניסיון לרכישת שפה זרה יש מחיר: זמן, מאמץ, רכישה חלקית, כישלון. המחיר ובתוכו שיעור הכישלון עולים ככל שמבנה שפת היעד מסובך יותר ממבנה שפת המקור. כלומר קשה לשלוט בהבחנות הקיימות בלשון היעד שאין קיימות בלשון המקור.

כשם שניתוח מעמית של מבני שתי לשונות מאפשר לחזות את הקשיים שייתקלו בהם השולטים בשפה א כשהם לומדים את שפה ב, כך גם אפשר לעמת את מבנה העברית בת זמננו עם המבנים של מוסכמות הכתיב השונות שלה באופן שיאפשר את צפיית הקשיים ברכישתן. ברכישת הכתיב המלא בעברית ברור שהאזורים המועדים לקושי מצויים במקרים של אי סדירות מבנית ובהבחנות שהלשון עצמה אינה מכירה, כגון טי"ו ותי"ו. ברכישת הניקוד על ידי דוברי עברית ישראלית מצאי ההבחנות בקוד היעד שאין בקוד המקור עולה משמעותית, ועמו המחיר ושיעור הכישלון. יוצא מכך שאין מנקדים.

לצורך דיון פורה ומפרה בבעיה חשוב לעשות סדר בקלחת הגורמים והשיקולים, והם רבים וטעונים. למעשה לפנינו משחק סכום אפס: כל עסקה טומנת בחובה רווח והפסד. בעסקה הנוכחית, אם נאמץ לשון עסקית, הרווח הוא שהניקוד שומר על רצף היסטורי מסוים, אם כי חלקי ביותר לנוכח כתבי היד אשר קמץ ופתח וכן צירי וסגול משמשים בהם בערבוביה ולעומת רוב הכתבים, שפשוט אינם מנוקדים. ההפסד הוא שהמשכילים שבחבורה אינם יודעים לנקד. לאחרים נדמה שהם מגנים על הקמץ ועל הסגול, אבל רובנו מפסידים בשל כך לא רק את הקמץ ואת הסגול, אלא למעשה את הניקוד כולו: את הפתח, את הצירי, את החולם, את השורוק, את השווא... בבחינת "תפסת מרובה לא תפסת". הרווח בעסקה הנוכחית הוא היסטורי וההפסד הוא כאן ועכשיו.

בא מרדכי מישור ומציע לבדוק אם העסקה כדאית. לדעתו אין היא כדאית. הוא מנסה לעניין אותנו בעסקה חלופית שבה הוא מיישר חלקית את ההדורים בין השפה לכתובתה, בבחינת "והיה העקוב למישור". העיקרון המנחה הוא הפחתת הדיסוננס בין שתי המערכות – השפה מכאן וכתובה המנוקדת מכאן. היות שמוכן לכול שאף אחד לא ילמדנו להגות תנועות קבחינות חדשות תמורת הקמצים והסגולים, מישור מציע לוותר עליהם בניקוד. בעסקה זו מפסידים אולי את סימני הקמץ והסגול, שאין להם מקבילות פונמיות משלהם, אבל מרוויחים את מערכת הניקוד בחזרה. פֶּשֶׁט את הניקוד, ונמצאת פוגע במסורת, בהרגלים הישנים של כמה לשונאים ועוד בשכבה דקה של אנשי תרבות. כרסם מעט במסורת והנח להרגלים הישנים, ונמצאת מעניק לגיטימציה לנקד ללא התווית המביישת של אחד שאינו יודע לנקד ואינו מעז לשאול. ולא שיש לו את מי לשאול, שכן גם בעבור המורים הניקוד בגדר קצה הפרד"ס. על הפרטים אפשר ורצוי להתווכח, להתדיין, לשאת ולתת, לשקול ולטרוח, אבל העיקרון כבר כאן. קרב את הניקוד אל השפה ויתקרבו אליו המוני דוברי העברית.

ומעבר לראייה המערכתית, התבוננות בהיסטוריה של רפורמות הכתיבה של עמים אחרים מגלה כי אלה הצעידו תמיד קדימה את התרבויות שאימצו. קודם כול צריך להיפרד מהתפיסה, שיש בה לא מעט גבהות לבב, אשר לפיה אצלנו הכול בסדר, במשפחה שלנו אין בעיות כאלה. עד ההודאה בבעיה, עד פריצת מחסום הבושה, מקבלי ההחלטות המתבצרים בהרגליהם הישנים מגיעים למבוכה המתבטאת בהיתר לחמישים שגיאות כתיב לעמוד בצרפתית אצלם ובערבוביית קמץ ופתח, צירי וסגול אצלנו, והכול גלוי וידוע על לוח בית הספר העברי. סוף דבר, הצעתו של מישור אינה בבחינת "כזה ראה וקדש", אלא היא באה לפתוח דיון רציני ומעמיק. בתשובותיי למלומדים המבקרים את הצעתו ניסיתי לנפות מעט מן הטיעונים שאינם עומדים במבחן הידיעות העומדות לרשותנו היום. במיוחד ניסיתי להבליט את הביקורת העניינית והבונה, גם במקרה שזו הייתה מובלעת. יש לקוות שהדיון הציבורי יימשך ללא התלהמות אלא בשום שכל, לא בשילוח טיעונים שאין בהם ממש אלא מתוך כווד ראש. אפשר שעצם ההכרה שהניקוד אינו גזרה משמים תוביל לפתרון ההולם את צורכי הקוראים. ומילה אחת על הכבוד הלאומי, שלא אחת מגייסים אותו כדי להגן על "ערכים" שעבר זמנם, ובהם אולי גם הקמץ והסגול: לו היה ניקוד מפושט כלשהו נמצא והיה זמין לציבור הרחב, הוא היה הופך חיש לנחלת הכלל, והעיתונאי גבי גזית, במקום לאיית לשוטרינו בפרובינציאליות מביכה אייץ'-אוו-אן-די-איי (HONDA), היה אומר פשוט "חולם".

הקיצורים הביבליוגרפיים

- אבררביע, S. Abu-Rabia, "The Role of Vowels in Reading Semitic Scripts: Data from Arabic and Hebrew", *Reading and Writing* 14 (2001). pp. 39–59
- אהרי, L. C. Ehri, "How English Orthography Influences Phonological Knowledge as Children Learn to Read and Spell", *Literacy and Language Analysis*, ed. R. J. Scholes, New Jersey 1993, pp. 21–43
- אוגסט, G. Augst, "Descriptively and Explanatorily Adequate Models of Orthography", *New Trends in Graphemics and Orthography*, ed. G. Augst. Berlin 1986, pp. 25–42
- אוגסט ואחרים, G. Augst, K. Blüml, D. Nerijs, and H. Sitta = כללים חדשים (eds.), *Zur Neuregelung der deutschen Orthographie: Begründung und Kritik*, Tübingen 1997
- אולדל, H. J. Uldall, "Speech and Writing", *Acta Linguistica* 4 = שפה וכתיבה (1994), pp. 11–16

- S. Auroux, *La révolution technologique de la grammatisation: Introduction à l'histoire des sciences du langage*, Liège 1994
- אורן, מבנה המילה = ע' אורן, "מבנה המילה והשתקפותו בניקוד ובתעתיק", לשוננו סט (תשס"ז), עמ' 139–160
- U. Ornan, "Hebrew in Palestine before and after 1882", *Journal of Semitic Studies* 29 (1984), pp. 225–254
- P. Eisenberg, "Graphemtheorie und phonologisches Prinzip: Vom Sinn eines autonomen Graphembegriffs", *Graphematik und Orthographie*, ed. G. Augst, Frankfurt 1985, pp. 122–128
- אלדר, ארץ-ישראלי-טברני = א' אלדר, "לבירור מהותו וגולגוליו של הניקוד הארץ-ישראלי-טברני", חקר ועיון במדעי היהדות: ספרות, מקרא, לשון, בעריכת י' בהט, מ' בן-אשר וט' פנטון, חיפה תשל"ו, עמ' 39–48
- אלדר, מסורות ההגייה = א' אלדר, "מסורות ההגייה של העברית", מסורות ג-ד (תשמ"ט), עמ' 3–36
- אלדר, מסורת הקריאה = א' אלדר, מסורת הקריאה הקדם-אשכנזית: מהותה והיסודות המשותפים לה ולמסורת ספרד, א: ענייני הגייה וניקוד (עדה ולשון, ד), ירושלים תשל"ט
- אלון, בלתי מנוקדת = ע' אלון, העברית הכתובה הבלתי מנוקדת: מבנה המלה הכתובה בזיקה להקשרה התחבירי, באר-שבע תשנ"ה
- J. Anis, "Pour une graphématique autonome", *Le signifiant graphique (= Langue française 59)*, Paris 1983, pp. 31–44
- J. Anis, J.-L. Chiss, and C. Puech, *L'écriture: Théories et descriptions*, Bruxelles 1988
- S. Akin and M. A. Akinci, "La réforme linguistique turque", *Glottopol* 1 (2003), pp. 76–86
- M. Aronoff, "Orthography and Linguistic Theory: The Syntactic Basis of Masoretic Hebrew Punctuation", *Language* 61 (1985), pp. 28–72
- R. Eshel, "Effects of Contextual Richness on Word Recognition in Pointed and Unpointed Hebrew", *Reading Psychology* 6 (1985), pp. 127–143
- R. W. Barron, "The Sound-to-Spelling Connection: Activation in Auditory Word Recognition and Its Implication for the Acquisition of Phonological Awareness and Literacy Skills", *The Varieties of Orthographic Knowledge: Theoretical and Developmental Issues*, ed. V. W. Berninger, Dordrecht 1994, pp. 219–242

- S. Bolozy, *Measuring Productivity in Word Formation: The Case of Israeli Hebrew*, Brill 1999
- בולוצקי, מדידת יצירה = ש' בולוצקי, "שונות פונולוגית ומורפולוגית בעברית המדוברת", מדברים עברית: לחקר הלשון המדוברת והשונות הלשונית בישראל, בעריכת ש' יזרעאל ומ' מנדלסון (תעודה, יח), תל-אביב תשס"ב, עמ' 278–239
- D. L. Bolinger, "Visual Morphemes", *Language* 22 = בולינגר, צורני הכתב (1946), pp. 333–340
- בזין, הרפורמה בטורקיה = "La réforme linguistique en Turquie", L. Bazin, בתוך פודור ואז'ז', א, עמ' 177–155
- בלאו, אופי רב-שכבות = י' בלאו, "הערות לאופי רב-השכבות של העברית החדשה", ספר אברהם אבן-שושן: מחקרים בלשון, במקרא, בספרות ובידיעת הארץ, בעריכת ב"צ לוריא, ירושלים תשמ"ה, עמ' 92–87
- J. Blau, *A Grammar of Biblical Hebrew*², Wiesbaden 1993
- בלאו, דקדוק = "המסמנות התנועות בניקוד הטברני הבדלים כמותיים?", מחקרים במדעי היהדות, בעריכת מ"ע פרידמן ומ' גיל (תעודה, ד), תל-אביב תשמ"ו, עמ' 141–137
- בלאו, החלשת הגרוניות = י' בלאו, "על גלגוליה של החלשת הגרוניות כתופעה חיה", לשוננו מה (תשמ"א), עמ' 39–32
- בלאו, הכתיב הדקדוקי = י' בלאו, "הרהורים על שיטת הכתיב הדקדוקי", לשוננו לעם מג (תשנ"ב), עמ' 168–165
- בלאו, המבנה המורכב = י' בלאו, "על המבנה המורכב של העברית החדשה לעומת העברית שבמקרא", לשוננו נד (תש"ן), עמ' 114–103
- J. Blau, *On Polyphony in Biblical Hebrew (Proceedings of the Israel Academy of Sciences and Humanities. 6, no. 2)*, Jerusalem 1982
- R. Balibar, *L'institution du français*, Paris 1985
- H. Blanc, "The Growth of Israeli Hebrew", *Middle Eastern Affairs* 5 (1954), pp. 385–392
- C. Blanche-Benveniste, *Approches de la langue parlée en français*, Paris 1997
- בן-חיים, הכינויים = ז' בן-חיים, "הכינויים דָּ, דָּהּ, דָּהּ במסורתיה של הלשון העברית", קובץ מאמרים בלשון חז"ל (א), בעריכת מ' בר-אשר, ירושלים תשל"ב, עמ' 92–59
- בן-טולילה, הומונימיות = י' בן-טולילה, "הומונימיות עממית", ספר רפאל ניר: מחקרים בתקשורת, בבלשנות ובהוראת הלשון, בעריכת א' (רודריג) שורצולד, ש' בלוס-קולקה וע' אולשטיין, ירושלים תש"ס, עמ' 358–350
- S. Bentin and R. Frost, "Processing Lexical Ambiguity = 1987

- and Visual Word Recognition in a Deep Orthography", *Memory & Cognition* 15 (1987), pp. 13–23
- S. Bentin and R. Frost, "Reading Consonants and = 1992, בנטין ופרוסט, Guessing Vowels: Visual Word Recognition in Hebrew Orthography", *Orthography, Phonology, Morphology, and Meaning*, ed. R. Frost and L. Katz, Amsterdam 1992, pp. 27–44
- D. L. Gold, "Successes and Failures in the Standardization = גולד, כתיב יידיש, and Implementation of Yiddish Spelling" *עמי* 369–307
- K. Jeong Lan, "Le système graphique du coréen", = גיונג-לאן, כתיבה קוריאנית, *Quelques nouveautés en histoire de la langue*, ed. N. Catach, J. Chaurand, and L. Pasques (= *Liaisons-HESO* 27–28), Paris 1997, pp. 128–147
- F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris 1994 [1916] = דה סוסיר
- J. DeFrancis, "Language and Script Reform in = דה-פרנסיס, רפורמה בסין, China" *Linguistics in* (במקור: 148–121 עמי, יצירה וחידוש, *East Asia and South East Asia*, ed. T. A. Sebeok [*Current Trends in Linguistics*, 2], Mouton 1967, pp. 130–150
- J. Derrida, "Linguistics and Grammatology", = דרידה, בלשנות וגרמטולוגיה, *Sub-stance* 10 (1974), pp. 127–181
- J. Derrida, *De la grammatologie*, Paris 1967 = דרידה, גרמטולוגיה
- W. C. Hannas, *Asia's Orthographic Dilemma*, Honolulu 1996 = האנאס, דילמה
- U. Heyd, *Language Reform in Modern Turkey* = הייד, רפורמה בלשון, (*Oriental Notes and Studies*, 5), Jerusalem 1954
- V. H. Hair, "Modern Chinese Writing", *The World's Writing Systems*, ed. P. T. Daniels and W. Bright, Oxford 1996, pp. 200–208
- T. Helland, B. E. Hagtvet, and S.-A. H. = הלאנד ואחרים, רכישת האוריינות = Lyster, "Literacy Acquisition in Norwegian", *Handbook of Orthography and Literacy*, ed. J. R. Malatesha and P. G. Aaron, Mahwah 2005, pp. 15–30
- הנמן, תורת הצורות = גי' הנמן, תורת הצורות של לשון המשנה על פי מסורת כתב-יד פרמה (דה-רוסי 138), תל-אביב תש"ס
- R. Harris, "Scriptism", *The Language Maker*, ed. R. Harris, = הריס, סקריפטיזם, London 1980, pp. 6–16
- J. Vachek, "Zum Problem der geschriebenen = ואצ'ק, השפה הכתובה = Sprache", *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* 8 (1939), pp. 94–104
- J. Vachek, "Some Remarks on Writing and Phonetic = ואצ'ק, כתיבה ותעתיק = Transcription", *Acta linguistica* 5 (Copenhagen 1945–1949), pp. 86–93

- Voltaire, *Encyclopédie philosophique*, Paris = האנציקלופדיה הפילוסופית 1764 (<http://www.voltaire-integral.com/Html/20/orthographe.htm>)
- W. Weinberg, "Spoken Israeli Hebrew: Trends = נטיות בעברית הדבורה in the Departures from Classical Phonology", *Journal of Semitic Studies* 11 (1966), pp. 40–68
- W. Weinberg, "The Qamāš Qāṭān Structures" *Journal of* = ויינברג, קמץ קטן *Biblical Literature* 87 (1968), pp. 151–165
- M. Weinreich, *History of the Yiddish Language*, = ויינרייך, תולדות היידיש trans. S. Noble, Chicago 1980
- A. van den Gelder, A. Content, W. = ון דן חלדר ואחרים, מדידת מורכבות Daelemans, and B. de Gelder, "Measuring the Complexity of Writing Systems", *Journal of Quantitative Linguistics* 1 (1994), pp. 178–188
- J.-P. Jaffré, "Literacy in France: Has the Situation = ז'אפרה, האוריינות בצרפת Come to a Deadlock?", Colloquium on *Literacy Education: Local Perspectives in a Globalized Word*, Athens, 14–15 May 2004
- J.-P. Jaffré, "Changez l'orthographe et ils écriront = ז'אפרה, שנו הכתיב mieux?", *Panoramiques* 42: *L'ortographe? C'est pas ma faute!* (September 1999), pp. 150–154
- ז'בוטינסקי, הנמוקים = ר. מ. ד., הנמוקים בעד הנהגת השמוש בכתב הלטיני בכתיבת העברית, תל-אביב תרצ"ה
- M. S. Seidenberg and M. K. Tanenhaus, = זיידנברג וטנהאוס, 1979 "Orthographic Effects on Rhyme Monitoring", *Journal of Experimental Psychology: Human Learning and Memory* 5 (1979), pp. 546–554
- G. Girard, *L'ortographe française sans équivoques et dans ses = ז'יראר, principes naturels: ou L'art d'écrire notre langue selon les lois de la Raison et de l'Usage d'une manière aisée pour les Dames, comode pour les Etrangers, instructive pour les Provinciaux, et nécessaire pour exprimer et distinguer toutes les différences de la Prononciation*. Paris 1716 (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k506250>)
- חומסקי, דרכי התפתחותה = ז' חומסקי, הלשון העברית בדרכי התפתחותה, ירושלים תשל"ז
- N. Chomsky and M. Halle, *The Sound Pattern of* = חומסקי והאלי, 1968 *English*, New York and London 1968
- C. Touratier, "Racine et analyse en morphèmes dans = טוראטייה, שורש וצורנים les langues sémitiques", *La formation des mots dans les langues sémitiques*, ed. P. Cassuto and P. Larcher, Aix-en-Provence 2007, pp. 83–95

טנא, מסורות הגייה ודיבור = ד' טנא, "La prononciation traditionnelle de l'hébreu et l'émergence de l'hébreu parlé de nos jours" (תשמ"ו), עמ' 139-158

יזרעאל, עברית מדוברת = ש' יזרעאל, "לתהליכי התהוותה של העברית המדוברת בישראל", מדברים עברית: לחקר הלשון המדוברת והשונות הלשוניות בישראל, בעריכת ש' יזרעאל ומ' מנדלסון (תעודה, יח), תל-אביב תשס"ב, עמ' 239-278

ילון, מבוא = ח' ילון, מבוא לניקוד המשנה, ירושלים תשכ"ד
 ילמסלן, ריבוד הלשון = L. Hjelmslev, "La stratification du langage", *Word* 10 (1954), pp. 163-188

יצחקי, ספרות חיה = י' יצחקי, "ספרות חיה ב'לשון מתה'", בקורת ופרשנות כה (תשמ"ט), עמ' 89-100

כ"ץ, אחידות ושוני = ק' כ"ץ, "אחידות ושוני במסורות הספרדיות של העברית", מחקרים בלשון העברית ובספרותה - כנס מדריד: דברי הכנס המדעי העברי השלושה-עשר באירופה, אוניברסיטת מדריד, מדריד 1998, בעריכת מ' זהרי, ירושלים תשס"א, עמ' 19-26

לאופר, הרהורים = א' לאופר, "הרהורים על ההגייה הקדם-אשכנזית", קול ליעקב: אסופת מאמרים לפרופ' יעקב בר-טלילה, בעריכת ד' סיון ופ"י הלוי-קירטציון (אשל באר-שבע, ח) באר-שבע תשס"ג, עמ' 259-275

לאופר, להגדרת הפונמה = א' לאופר, "להגדרת הפונמה: היחידה המזערית בתקשורת הלשונית", מחקרים בלשון העברית העתיקה והחדשה מוגשים למנחם צבי קדרי, בעריכת ש' שרביט, רמת-גן תשנ"ט, עמ' 329-344

לי, הכתב הסיני = J. Li, "Das chinesische Schriftsystem", *Schrift und Schriftlichkeit/Writing and Its Use*, ed. H. Günther and O. Ludwig (= *Handbücher zur Sprach-und Kommunikationswissenschaft [HSK]/Handbooks of Linguistics and Communication Sciences*, 10, no. 2), Berlin and New York 1996, pp. 1404-1412

לינל = P. Linell, *The Written Language Bias in Linguistics: Its Nature, Origins and Transformations*, Linköping 1982

לקט תעודות = לקט תעודות לתולדות ועד הלשון והאקדמיה ללשון העברית תר"ן-תש"ל ולחידוש הדיבור העברי, ירושלים תש"ל

מאמורי, השפעת דיגלוסיה = M. Maamouri, *Language Education and Human Development: Arabic Diglossia and Its Impact on the Quality of Education in the Arab Region*, International Literacy Institute, University of Pennsylvania, Philadelphia 1998 (<http://literacy.org/products/ili/pdf/OP0002.pdf>)

מורג, התפתחות מתוכננת = S. Morag, "Planned and Unplanned Development in Modern Hebrew", *Lingua* 8 (1959), pp. 247-263

- מורג, לשון באספקלריה = שי מורג, "העברית החדשה בהתגבשותה: לשון באספקלריה של חברה", עיונים בעברית, בארמית ובלשונות היהודים, בעריכת מ' בראשר, י' ברויאר וא' ממון, ירושלים תשס"ד, עמ' 330–352
- מורג, מסירת העברית = שי מורג, "העברית בארצות הים התיכון: מסירתה במשך הדורות", ברית עברית עולמית – הכנס העברי המדעי החמישי באירופה: V^o congrès européen d'études hébraïques, קולג' דה פראנס, פריז, בעריכת א' ברות, ירושלים תשמ"ה, עמ' 29–36
- מורג, ניקוד = שי מורג, "ניקוד", אנציקלופדיה מקראית, ה, ירושלים תשכ"ח, טורים 837–857
- מורג, רויכלין = S. Morag, "The Vocalization of Codex Reuchlinianus: Is the 'Pre-Masoretic' Bible Pre-Masoretic?", *Journal of Semitic Studies* 4 (1959), pp. 216–237
- מורג, שיטות ניקוד = S. Morag, *The Vocalization Systems of Arabic, Hebrew and Aramaic: Their Phonetic and Phonemic Principles*², S-Gravengage 1972
- מורה ואחרים, = J. Morais, C. Pattamadilok, P. Ventura and R. Colinsky, 2007 "The Locus of the Orthographic Consistency Effect in Auditory Word Recognition: Further Evidence from France", *Language and Cognitive Processes* 22 (2007), pp. 700–726
- מחמוד, רפורמת כתיב בערבית = Y. Mahmoud, *The Arabic Writing System and the Sociolinguistics of Orthographic Reform*, Ph.D. dissertation, Georgetown University, Washington D.C. 1979
- מiao, סיגול שאילות בסנית = R. Miao, *Loanword Adaptation in Mandarin Chinese: Perceptual, Phonological and Sociolinguistic Factors*, Ph.D. dissertation, Stony Brook University, New York 2005
- מייזנבורג, גורמים = T. Meisenburg, "Inner- und Aussersprachliche Faktoren als Determinanten bei der Gestaltung von Schriftsystemen". *Probleme der Graphie*, ed. O. Werner, (*ScriptOra* 57), Tübingen 1994, pp. 63–82
- מייזנבורג, מדד העומק = T. Meisenburg, "Zur Typologie von Alphabetschriftsystemen anhand der Parameters des Tiefe", *Linguistische Berichte* 173 (1998), pp. 43–64
- מילר, = P. Miller, "The Importance of Vowel Diacritics for Reading in Hebrew: What Can Be Learned from Readers with Prelingual Deafness?", *Reading and Writing* 17 (2004), pp. 593–615
- מישור, ארפורט = מי מישור, "על הניקוד בכתב יד ארפורט של התוספתא", לשוננו סד (תשס"ב), עמ' 231–244

- M. Masson, "L'hébreu moderne et l'orthographe", = מסון, כתיב העברית, *L'orthographe en question*, ed. R. Honvault-Ducrocq, Rouen 2006, pp. 277–298
- M. Masson, "Les systèmes graphiques de l'arabe et de = עברית וערבית, *L'hébreu*", *Liaisons-HESO* 21–22 (1992), pp. 19–29
- M. Masson. *L'orthographe: Guide pratique de la réforme*, = מסון, רפורמה, Paris 1991
- מעייין = מעייין: כתב עת לספרות, שירה, אמנות ורעיונות, הוצאת שדוריאן והאקדמיה החופשית, תל-אביב 2005 ואילך
- נוימן, טקסט עברי = י' נוימן, "טקסט עברי ידידותי למשתמש", הארץ, חלק ב, 28 ביוני 2004 <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml?itemNo=444126&contrassID=2&subContrassID=3&sbSubContrassID=0>
- Y. Neuman, "L'écriture hébraïque en contact avec d'autres = נוימן, כתב במגע", *Liaisons-AIROË* 39–40: *Écritures en contact* (Actes du colloque des 30 et 31 mai 2006), ed. R. Honvault-Ducrocq (2006–2007), pp. 65–120 (<http://airoe.org/spip.php?article159>)
- Y. Neuman, "De l'écrit à l'oral: la lexicalisation des = נוימן, מילון קיצורי הכתב", *Écritures abrégées – notes, notules, messages, codes; l'abréviation entre pratiques spontanées, codifications, modernité et histoire*, sous la direction de Nelly Andrieux-Reix and Sonia Branca-Rosoff. Paris 2004, pp. 81–95
- Y. Neuman, "Un substrat judéo-arabe d'une graphie judéo- = נוימן, 2008, "Yod 11–12 (2008), pp. 339–357
- ניר, האם ללמד הניקוד = ר' ניר, "האם יש ללמד את תורת הניקוד בבית הספר?", פרקים: דיונים בשאלות חינוך והוראה ב (תש"ס), עמ' 113–117
- ניר, מנוקד או לא־מנוקד = ר' ניר, "מנוקד או לא־מנוקד – האם זו השאלה?", עם וספר י (תשנ"ח), עמ' 74–81
- E. Saiegh-Haddad, "Correlates of = סאיג־חדאד, גורמי הדיגלוסיה והכתיב", *Reading Fluency in Arabic: Diglossic and Orthographic Factors*, *Reading and Writing* 18 (2005), pp. 559–582
- E. Saiegh-Haddad, "Linguistic Distance = סאיג־חדאד, מרחק לשוני ואוריינות", *and Initial Reading Acquisition: The Case of Arabic Diglossia*, *Applied Psycholinguistics* 24 (2003), pp. 431–451
- D. D. Steinberg and R. K. Krohn, = סטיינברג וקרונ, תקפות מעתק התנועות, "The Psychological Validity of Chomsky and Halle's Vowel Shift Rule", *The Transformational-Generative Paradigm and Modern Linguistic Theory*,

- ed. E. F. K. Koerner, J. Odmark, and J. H. Shaw (*Current Issues in Linguistic Theory*, 1), pp. 233–259
- עופר, ראשית המבטא = י" עופר, "ראשיתו של המבטא הישראלי", שערי לשון: מחקרים בלשון העברית בארמית ובלשונות היהודים מוגשים למשה בר-אשר, ג, בעריכת א' ממך, ש' פסברג וי' ברויאר, ירושלים תשס"ח, עמ' 166–172
- I. Fodor and C. Hagège (eds.), *La réforme des langues: Histoire et avenir*, 1–6, Hamburg 1983–1994
- K. L. Pike, *Phonemics: A Technique for Reducing Languages to Writing*, Michigan 1947
- J. A. Fishman (ed.), *Advances in the Creation and Revision of Writing Systems (Contribution to the Sociology of Language*, 8), The Hague 1977
- פלג, פישוט הדותנועה = א' פלג, "פישוט הדותנועה (ei) בעברית הישראלית: השתקפותם של תהליכים חברתיים בתהליך שינוי פונולוגי", העברית שפה חיה (א), בעריכת ע' אורן ואחרים, חיפה תשנ"ג, עמ' 141–152
- פרס, ירושלים = י' פרס, מאה שנה בירושלים: מזכרונות איש ירושלים, בליווי שבע-עשרה תמונות, ירושלים 1964
- T. V. Parfitt, "The Use of Hebrew in Palestine, 1800–1882", *Journal of Semitic Studies* 17 (1972), pp. 237–252
- T. V. Parfitt, "The Contribution of the Old Yishuv to the Revival of Hebrew", *Journal of Semitic Studies* 29 (1984), pp. 255–265
- צבי, ניקוד ועברית = ת' צבי, "ניקוד שגוי ועברית חיה", חלקת לשון 25 (תשנ"ח), עמ' 115–129
- ציפר, הגמדים = ב' ציפר, "הגמדים הקטנים של הניקוד", הארץ, תרבות וספרות, 15 בספטמבר 2006. <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml?itemNo=762753&contrassID=2&subContrassID=5&sbSubContrassID=0>
- צרפתי, הומונימים מורפולוגיים = גב"ע צרפתי, "הומונימים מורפולוגיים", כלשון עמ': עיונים בלשון העברית (אסופות ומבואות בלשון, א), ירושלים תשנ"ז, עמ' 41–47 (במקור: לשוננו לעם לד (תשמ"ג), ח, עמ' 167–173; לה (תשמ"ד), ב, עמ' 35–39)
- צרפתי, הכתיב = גב"ע צרפתי, "עוד על הכתיב חסר הניקוד", לשוננו לעם מה (תשנ"ד), עמ' 16–18
- צרפתי, ספרותית חיה = גב"ע צרפתי, "מסורת לשון חכמים – מסורת של 'לשון ספרותית חיה'", כלשון עמ': עיונים בלשון העברית (אסופות ומבואות בלשון, א), ירושלים תשנ"ז, עמ' 65–74 (במקור: מחקרי לשון מוגשים לזאב בן-חיים בהגיעו לשיבה, בעריכת מ' בר-אשר ואחרים, ירושלים תשמ"ג, עמ' 451–458)

- קדרי, מצב המחקר = מ"צ קדרי, "מבוא לתיאור מצב המחקר בעברית הישראלית", עיונים בלשון ימינו (אסופות ומבואות בלשון, ד), ירושלים תשס"ד, עמ' 265–273
- קויו, הכתב הסיני = M. Coyaude, "Origines, principes et évolution de l'écriture chinoise", *Liaisons-HESO* 21–22 (1992), pp. 57–68
- קולמס, אנציקלופדיה = F. Coulmas, *The Blackwell Encyclopedia of Writing Systems*², Oxford 1999
- קורטואה, דרמשמעות = B. Courtois, "Formes ambiguës de la langue française", *Linguisticae Investigationes* 20 (1996), pp. 167–202
- קוריאט, = 1985 "Lateralization Effect in Reading Pointed and Unpointed Hebrew", *British Journal of Psychology* 76 (1985), pp. 161–173
- קטש, הכתיב = N. Catach, *L'orthographe*⁸ (Que sais-je ?, 685), Paris 1998
- קטש, תולדות הכתיב = N. Catach, *L'histoire de l'orthographe française*, Paris 2001
- קרת = א' קרת, "סדר חלקי", צנורות, תל-אביב תשנ"ב, עמ' 77–82
- רביד, לשון ילדים ובוגרים = D. Diskin Ravid, *Language Change in Child and Adult Language: A Psycholinguistic Perspective*, Oxford 1995
- רבין, התנועות הקטנות = ח' רבין, "התנועות הקטנות בעברית הטברנית", חקרי לשון: אסופת מאמרים בלשון העברית ובאחיותיה, בעריכת מ' בר-אשר וב' דן, ירושלים תשנ"ט, עמ' 176–208 (במקור: ספר טור-סיני: מאמרים בחקר התנ"ך, בעריכת מ' הרן וב"צ לוריא, ירושלים תש"ד, עמ' 169–206)
- רבין, לה"מ ול"ח = ח' רבין, "לשון המקרא ולשון חז"ל בעברית בת-ימינו", מחקרים בלשון א (תשמ"ה), עמ' 273–285
- רבין, מהותו של הדיבור = ח' רבין, "מהותו של הדיבור העברי שלפני התחייה", לשוננו לעם כו (תשל"ה), עמ' 227–233
- רבין, רפורמה בכתיב = C. Rabin, "Spelling Reform – Israel 1968", בתוך פישמן, יצירה וחדוש, עמ' 149–176 (במקור: *Can Language be Planned? Sociolinguistic Theory and Practice for Developing Nations*, ed. J. Rubin (and B. H. Jernudd, Honolulu 1971, pp. 95–121)
- רבין, תיקון הכתיב = ח' רבין, "עם הספר", הקדמה לספרו של ו' ויינברג, תיקון הכתיב העברי, ירושלים תשל"ב, עמ' 5–7
- רבין ושלזינגר, = 1974 "The influence of Different Systems of Hebrew Orthography on Reading Efficiency", *Advances in Language Planning*, ed. J. A. Fishman, The Hague 1974, pp. 555–571
- רוזן, אלפביתים = ח"ב רוזן, "היסודות הפונולוגיים בהעברת אלפביתים", דברי המפגש השנתי האחד-עשר והשנים-עשר של החוג הישראלי של חברי החברה

- האירופית לבלשנות, בעריכת א' בורוכובסקי וי' טובין, תל-אביב ובאר-שבע 1996, עמ' 31-40
- רוזנהויז, הגיית הצירי = י' רוזנהויז, "נושאים בפונטיקה עברית: הגיית הח-כ והצירה", דברי הקונגרס העולמי העשירי למדעי היהדות, חטיבה ד, א, ירושלים תשי"ן, עמ' 125-132
- E. Raizen, *Romanization of the Hebrew Script: Ideology, Attempts and Failure*, Ph.D. dissertation, University of Austin, Texas 1987
- W. Wright, *A Grammar of the Arabic Language*³, Beirut 1996 [1955]
- O. (Rodrigue) Schwarzwald, "Opacity in Hebrew Word = עמימות שורצולד, Morphology", בתוך שימרון, מורפולוגיית שורש, עמ' 147-163
- J. Shimron (ed.), *Language Processing and Acquisition = שימרון, מורפולוגיית שורש in Languages of Semitic, Root-Based, Morphology (Language Acquisition and Language Disorders*, 28), Amsterdam and Philadelphia 2003
- שימרון, קריאה והבנה = י' שימרון, פסיכולוגיה של קריאה והבנת טקסט, תל-אביב תשמ"ט
- J. Shimron, *Reading Hebrew: The Language and the Psychology of Reading It*, London 2006
- שימרון, תפקיד הניקוד = י' שימרון, "תפקיד הניקוד בעברית: סיכום ביניים", מחקרים בפסיכולוגיה של הלשון בישראל, בעריכת י' שימרון, ירושלים תשנ"ז, עמ' 203-227
- J. Shimron, "The Role of Vowel Signs in Hebrew: Beyond = שימרון, 1999 Word Recognition", *Reading and Writing* 11 (1999), pp. 301-319
- J. Shimron and D. Navon, "The Dependence on = שימרון ונבון, 1982 Graphemes and on Their Translation to Phonemes in Reading", *Reading Research Quarterly* 17 (1982), pp. 210-228
- J. Shimron and D. Navon, "Reading Hebrew: How = שימרון ונבון, 1984 Necessary Is the Graphemic Representation of Vowels?", *Orthographies and Reading: Perspectives from Cognitive Psychology, Neuropsychology, and Linguistics*, ed. L. Henderson, London 1984, pp. 91-102
- שרבן, מודרניזציה = F. Şerban, "Modernisation de la langue roumaine", בתוך פודור ואז'י, ג, עמ' 219-238
- שריד, שפת עבר = י' שריד, "ילשוחרי שפת עבר", הארץ, חלק ב, 21 ביוני 2004.
- <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml?itemNo=441279&contrassID=2&subContrassID=3&sbSubContrassID=0>
- שרייבום-שבטיאל, התחדשות הלשון = ש' שרייבום-שבטיאל, התחדשות הלשון הערבית בשליחות הרעיון הלאומי במצרים, ירושלים תשס"ה

L'ORTOGRAFE
FRANÇAISE
SANS ÉQUIVOQUES
& dans ses Principes naturels:
ou
L'ART D'ÉCRIRE
NOTRE LANGUE

Selon les loix de la Raïson & de l'Usage;
d'une manière aisée pour les Dames,
comode pour les Etrangers, instruc-
tive pour les Provinciaux, & nécessaire
pour exprimer & distinguer toutes les
diferances de la Prononciation.

Par Monsieur l'Abbé

6229

A PARIS, RUE S. JACQUES,

Chez PIERRE GIFFART, Libraire, Graveur
du Roi, & de l'Académie Royale de Peinture
& de Sculpture; à l'Image sainte Térése.

M. DCC. XVI.

Avec Approbation & Privilège du Roi.

Leshonenu La'am

A Popular Journal for the Hebrew Language

The Secretariat of the Academy of the Hebrew Language • Jerusalem

Volume LVII • No. 2 • 2008

Editor: Moshe Florentin

Editorial Board: Chaim E. Cohen, Yosef Ofer, David Talshir

Modern Hebrew Pointing: The Case for Reform

Yishai Neuman